Portret savremenika: Igor Brnabić
NEVIDLJIVI PREMIJERKIN BRAT

Nagorno-Karabah: Rat Jermenije i Azerbejdžana
REGIONALNI SUKOB, GLOBALNI ODJEK

BiH 4,70 KM; Hrvatska 19 KN; Makedonija 175 DEN; Crna Gora 2.50 EUR; Slovenija 2.80 EUR; Greece 3.00 EUR; Austria, Germany 4.00 EUR; Switzerland 6.00 CHF

cena 250 RSD

01515
9 770353 802002

VREME

broj 1553

8. oktobar 2020.

ČUDNOVATA BORBA ALEKSANDRA VUČIĆA PROTIV KORUPCIJE

BRŽE, JAČE, UNOSNIJE

DELTA AGRAR

Probajte
KLUPSKE JABUKE

RED MOON®
SURPRISE INSIDE

Jabuka sa crvenim mesom – odlična je za obradu pošto ne oksidira, tj. zadržava svoju boju u svim oblicima (sokovi, cideri, sveže rezana...)

Modì®

Savršeno izbalansirana jabuka – intenzivno crvena, uravnoteženog ukusa između slatkog i kiselog. Karakteriše je dug rok upotrebe, na sobnoj temperaturi, ostaje sočna nekoliko nedelja.

ISAAQ natural snack

Snack apple – Sveža i otporna, neosetljiva pa se dugo čuva. Atraktivna zbog svog kalibra koji je pogodan za džep.

ŠTA SU KLUPSKE JABUKE?

Klupske jabuke predstavljaju ekskluzivne jabuke koje mogu da proizvode samo proizvođači koji su u svom radu pokazali izuzetne rezultate i privrženost bezbednosti i kvalitetu proizvoda.

Sve ove jabuke ali i druge sorte, kao što su Pink lady, Kiku i Evelina, koje Delta Agrar proizvodi, možete naći u prodaji u svim većim objektima širom Srbije već od kraja septembra.

Za sve detalje posetite sajt **www.deltaagrar.rs**
www.redmoon-apple.com, www.modiapple.eu i www.isaaq-apple.com

VREME
BROJ 1553
8. oktobar 2020.

04 Čudnovata borba Aleksandra Vučića protiv korupcije: Brže, jače, unosnije
08 Portret savremenika: Igor Brnabić
10 Vlast i javni govor: Iz dnevnika trikova i uvreda
12 Nova vlada i vanredni izbori: Zamka za opoziciju
14 **Intervju: Milan Predojević**
17 Nuspojave: Od lica monopola do monopola na lice
18 Medijska scena u Srbiji: Dugo putovanje u noć
22 Smederevo: Život prekriven crvenim prahom
23 TV Manijak: Red or ded
24 Feljton: Borba protiv terorizma – Jugoslavija 1945–1989.

KULTURA

32 **65. Sterijino pozorje: Kao pas kroz rosu**
35 Intervju: Dimitrije Kokanov
37 In memoriam: Isidora Žebeljan (1967–2020)
39 Knjige: Bangladeš-Makondo, preko Novog Pazara
41 Bioskop: Izvanredan život Dejvida Koperfilda i Nezavisne
43 Provetravanje: Emigriranje iz epidemije

SVET

44 Nagorno-Karabah: Rat između Jermenije i Azerbejdžana
48 **SAD: Predsednički izbori u znaku destruktivnog ludila**

MOZAIK

52 Baština: Rat protiv srpskog baroka
55 Istok: Nebo iznad tebe uvek je vedro
56 Budućnost: Potencijali super sistema
57 Solun: Mešavina lica i sećanja
59 Navigator: Čip, čip, čip pogodi
60 Strip: Zdrav razum
62 Vreme uživanja: Apoteka

"Spoljnu politiku Srbije danas bih definisao kao pokušaj da se na neki način preživi. U njoj nema konsekventnosti. Jedan dan imaš jednog brata, drugi dan imaš drugog brata. Država mora da ima konsekventnu osnovnu spoljnu politiku"
RAZGOVARAO: ANDREJ IVANJI

Sve ono što je zamišljeno još pre nego što se svet histerično samozaključao u špajzeve u suicidalnom strahu od jednog hajvančića, sve ono što je selektor Svetislav Jovanov još s buđenjem proleća izabrao – došlo je, izvedeno je, viđeno je
TEOFIL PANČIĆ

Rasni nemiri, pandemija virusa korona, nepristojna debata predsedničkih kandidata bez presedana, predsednik koji najavljuje da neće priznati eventualni poraz, predsednik zaražen virusom korona – kampanja za predsedničke izbore u SAD koji će se održati 3. novembra stalno dobija nepredvidive obrte
ALEKSANDRA KOSTIĆ

Na naslovnoj strani: **Aleksandar Vučić, Skupština Srbije 2006.**
Foto: **Oliver Bunić**

izdavač
NP "VREME" d.o.o.
Kosovska 17, Beograd

direktor
Stevan Ristić

pomoćnik direktora
Vojislav Milošević

finansijski direktor
Daniela Vesić

glavni urednik
Dragoljub Žarković

odgovorni urednik
Filip Švarm

pomoćnici glavnog urednika
Jovana Gligorijević, Momir Turudić

redakcija
Slobodan Bubnjević, Radoslav Ćebić, Sonja Ćirić (mozaik), Zora Drčelić, Slobodan Georgijev, Andrej Ivanji (svet), Jelena Jorgačević, Tatjana Jovanović, Radmilo Marković, Saša Marković, Ivana Milanović Hrašovec, Marija Janković (foto), Milan Milošević, Uroš Mitrović, Vukašin Obradović, Teofil Pančić (kultura), Saša Rakezić, Nemanja Rujević, Nedim Sejdinović, Tamara Skrozza, Zoran Stanojević, Bojan Stekić, Dragan Todorović, Tanja Topić, Biljana Vasić, Miloš Vasić

dokumentacija
Dragoslav Grujić (arhiva)
Jelena Mrđa (foto)

tehnička redakcija:
Ivan Hrašovec (ur.), Tanja Stanković, Slobodan Tasić;
lektori: Olga Babić, Živana Rašković, Ivana Stanković;
korektori: Nikola Dragomirović, Ana Ćuk Dragomirović, Stanica Milošević

internet izdanje
www.vreme.com
Marjana Hrašovec

prodaja i pretplata
Nikola Ćulafić, Milan Radović

računovodstvo
Slavica Spasojević

marketing
Aleksandar Aleksić (direktor)

e-mail: redakcija@vreme.com
telefon redakcije: 011/3234-774
telefaks: 011/3238-662

štampa: Rotografika, Subotica

ISSN 0353-8028
COBISS.SR-ID 16907266

Prenošenje, preuzimanje ili korišćenje tekstova objavljenih u Nedeljniku "Vreme" je zabranjeno. Za svako eventualno korišćenje potrebna je posebna dozvola autora i NP VREME, kao nosioca isključivih imovinskih prava na iskorišćavanje autorskih dela koje su stvorili zaposleni u NP VREME.

BRŽE, JAČE, UNOSNIJE

Mantra da je Vučić nepokolebljivi borac protiv kriminala i korupcije, čistog srca, čistog obraza, protiv koga se vodi besomučna kampanja tajkuna, opozicije i medija, ali on ipak nadljudskim naporima uspeva da pobedi, traje već osam godina. Efekti ove "borbe" takvi su da se s pravom može reći da je Vučić sredinom 2012. poveo državni aparat i sve njegove resurse, uz povezane firme i povezana lica, u borbu *za* korupciju, a ne u borbu protiv nje

U nedelju 4. oktobra, predsednik Srbije Aleksandar Vučić dao je intervju austrijskom dnevniku "Klajne cajtung".

"Bilo je mnogo korupcije i mnogi su loše ili uopšte nisu radili. Zbog toga ću preporučiti značajnije promene nego što se očekuje, a to će se moći videti narednih dana", rekao je Vučić o budućoj vladi.

Predsednik je, dakle, priznao da je u Vladi Srbije, među ministrima koje on lično kontroliše kao predsednik partije, bilo "mnogo korupcije". Šta će biti s njima? Ako je suditi po bezbrojnim dosadašnjim "gvozdenim metlama" koje će Vučić sprovesti u SNS-u, a koje su režimski mediji najavljivali tokom prethodnih godina – neće se desiti ništa. Ili, u najboljem slučaju, desiće se nešto slično Bratislavu Gašiću, koji je zbog prostačkog obraćanja novinarki morao da "izdrži godinu i po dana bez ijedne funkcije" pre nego što je postao direktor BIA.

Iz ovog ugla, dakle, po građane i imovinu države Srbije mnogo je bolje da budući ministri ne rade ama baš ništa.

E sad, da li će ovo priznanje korumpiranosti Vlade Ane Brnabić – deluje da ovo nije bila prepreka za njen "reizbor", dapače – proizvesti bilo kakve pravne posledice? Hoće li Tužilaštvo pokrenuti postupak protiv toliko korumpirane vlade, protiv korumpiranih ministara, gradonačelnika, zamenika gradonačelnika i ostalih?

RADOST ZAGORKE DOLOVAC

Dan pre Vučićevog intervjua "Klajne cajtungu", republički javni tužilac Zagorka Dolovac dala je jedan od retkih intervjua (za "Blic"), u kome je objasnila da je "opšti kriminalitet u padu u našoj zemlji, i to treba da nas raduje".

Kako je navela, "javno tužilaštvo ne postupa na osnovu glasina, već na osnovu dokaza" – nije, doduše, objasnila otkud to da je onako hitro reagovala prošle godine na pisanje tabloida o sopstvenom zameniku Goranu Iliću, a prespavala sve žive afere, od Savamale do "Krušika" – uz napomenu da "ima mesta" da se pojača delovanje tužilaštva u suzbijanju korupcije.

Međutim, da li će to da se odnosi na, po priznanju predsednika, korumpiranu vladu Ane Brnabić? Izvesno – ne. Jer, na pitanje novinarke da li trpi političke pritiske, Dolovac je rekla da trpi "kroz postupke nekih političara koje ste naveli" (a prethodno je novinarka navela Mariniku Tepić, potpredsednicu Stranke slobode i pravde), "kao i kroz izveštavanje dela medija u našoj zemlji, posebno u vezi s događajima koji su tim političarima interesantni zbog njihovih ciljeva".

"No", dodala je Dolovac, "budite sigurni da ti pritisci nemaju uticaj na moj rad."

Politički pritisci, dakle, ne dolaze od aktuelne vlasti, koja jedina ima sve poluge pritiska, niti od čoveka koji kontroliše skupštinsku većinu koja je izabrala

"PRIVREDNI PREPOROD" NAJBLIŽIH SARADNIKA: A. Vučić na gradilištu Beograda na vodi, promociji Air Serbie, u Krušiku...

Zagorku Dolovac. Samim tim, predsednikovo priznanje o korumpiranosti Vlade Ane Brnabić neće imati efekta na rad RJT. Jer, kako reče, tužilaštvo postupa ne na osnovu glasina – pa makar i predsednikovih – nego na osnovu dokaza. A ko treba da dostavi dokaze tužilaštvu o korumpiranoj vladi? Pa, ista ta korumpirana vlada Srbije, odnosno vrh njenog ministarstva unutrašnjih poslova, koji kontroliše rad policije.

Ili, kako je u februaru 2017. za "Vreme" rekao pomenuti tužilac dr Goran Ilić:

"Da bi tužilac pokrenuo postupak, odnosno istragu, potrebno je da mu bude podneta krivična prijava i to najčešće od policije. Da li je moguće očekivati da policija otkrije zloupotrebu ili drugo krivično delo koje je izvršio neko iz sveta politike i ko se nalazi na državnoj funkciji kada je policija pod jakom političkom kontrolom? Ukoliko neka osoba privatno podnese krivičnu prijavu, tužilac će radi prikupljanja dokaza to proslediti policiji. Da li se može očekivati da policija prikupi dokaze i predmet prosledi tužiocu? Odgovor je, naravno – ne."

KAKO JE SVE POČELO

Nekoliko dana pre formiranja vlade Ivice Dačića, u julu 2012, budući prvi

Foto: Dimitrije Goll /Tanjug

Foto: Dragan Kujundžić /Tanjug

Foto: Đorđe Đoković

potpredsednik, ministar odbrane i koordinator službi bezbednosti Aleksandar Vučić je izjavio da "u borbi protiv korupcije neće biti zaštićenih i da ta borba počinje od vrha države".

"Kada je o korupciji reč, neće biti zaštićenih, ili neće biti vlade Srbije. Ovo je važna poruka koju moraju da razumeju i naši članovi, ali i naši koalicioni partneri. (...) Ne budite iznenađeni kad neko za mesec-dva od naših ljudi bude procesuiran. Na našim primerima ćemo da pokažemo da se sa državom nećemo igrati i da smo svi jednaki, a ne da neki imaju političku zaštitu zato što pripadaju našoj ili bilo kojoj vladajućoj stranci", rekao je Vučić u julu 2012, dodajući da će buduća vlast imati "nultu toleranciju" prema korupciji i kriminalu i da će najpre biti procesuirani nosioci korupcije, oni koji ništa nisu uradili, već su stekli bogatstvo na nepošten način.

U oktobru Vučić ovako piše:

"Korupcija predstavlja jedno od najvećih zala savremenog srpskog društva. U tome su, bar na rečima, svi saglasni. Ulazeći u Vladu Srbije želeo sam da, konačno, posle mnogo godina nešto promenimo po tom pitanju. U taj posao ušao sam čista srca i čista obraza (...) nastaviću svoj posao da radim nepokolebljivo, znajući da sam danas trn u oku tajkunima, pojedinim političarima i njihovim medijima. (...)

Želim da narodu Srbije kažem da i ja i stranka koju vodim možemo da izgubimo, ali korupcija nikada neće pobediti državu, ma koliko patetični i moćni bili njeni protagonisti."

Ova mantra da je Vučić nepokolebljivi borac protiv kriminala i korupcije, čistog srca, čistog obraza, protiv koga se vodi besomučna kampanja tajkuna, opozicije i medija, ali on ipak nadljudskim naporima uspeva da pobedi, neće prestati do dana današnjeg, uprkos tome što se tzv. borba protiv korupcije okrenula naglavce: efekti ove borbe takvi su da se s pravom može reći da je Vučić sredinom 2012. poveo državni aparat i sve njegove resurse, uz povezane firme i povezana lica, u borbu *za* korupciju, a ne u borbu protiv nje.

Jer, šta: kampanja borbe protiv korupcije imala je svoju kulminaciju u decembru 2012, kada je uhapšen vlasnik Delte Miroslav Mišković. Odavno je zaboravljeno da je tužba zbog koje je Mišković uhapšen odbačena, te da se na suđenju, koje i dalje traje, sumnjiči da je pomagao sinu da utaji porez; zaboravljeni su silni pritisci koje je sud trpeo, što od Vučića, što od njegovih glasnogovornika oličenih u ministrima, poslanicima i okupacionim medijima.

Zaboravljeno je i kako je proklamovana borba protiv korupcije, oličena u Radnoj grupi MUP-a za ispitivanje 24 sporne privatizacije, lako odletela u zapećak, čim je Radna grupa došla do Dušana Bajatovića i Ivice Dačića. U tom kontekstu je u "Vremenu" broj 1507 policijski inspektor u penziji Siniša Janković konstatovao: "Ona prethodna vlast je bila u vezi sa kriminalom, ali je ipak znala da je to jedna prljava stvar i gledala da se od toga distancira. Nova vlast je teorijski imala priliku da bira da li da se od kriminala distancira, da li da mu se oštro suprotstavi ili da ga na neki način stavi sebi u funkciju. Šta se u praksi desilo, ostaje nam svima da sami zaključimo ili na svojoj koži osetimo. Do tada novac radi svoj posao."

Foto: Dimitrije Goll /Tanjug

Ono što je ostalo jeste kampanja – fingirana borba protiv korupcije prerasla je u permanentnu, osmogodišnju predizbornu kampanju, na kojoj je Vučić astronomski uzleteo, uzevši skoro 50 odsto glasova na vanrednim parlamentarnim izborima u proleće 2014, i na tom talasu Vučić i dalje jaše. U međuvremenu, od 2012. do danas Vučić je sa saradnicima temeljno onesposobio sistem – i ovako slabašan i sa brojnim slabostima i manama – da bilo kako reaguje na korupciju, koju Vučić više ne skriva, već je smešta u sam vrh izvršne vlasti.

BEOGRAD NA VODI I TETKA IZ KANADE

Već je rečeno nešto o tužilaštvu i načinu na koji se ono "ne bavi glasinama", a svakako se ne bavi ni onime što već godinama pišu i otkrivaju istraživački mediji u zemlji. Ali, šta je sa ostalim telima "nadležnim" za korupciju?

Sve vlade od formiranja Saveta za borbu protiv korupcije, pa tako i u poslednjih osam godina, bagatelisale su i ignorisale rad ovog tela – koje bi upravo trebalo da savetuje Vladu Srbije. Tako, vlade od 2012. naovamo su ignorisale upozorenja Saveta o tome da je bilo nepravilnosti prilikom uvođenja notara i u radu privatnih izvršitelja 2014, da Grad Beograd krši Zakon o javnoj imovini i da je nekud "isparilo" pet miliona evra dugovanja prema Gradu od izdavanja poslovnog prostora... Ujedno, institucije i kompanije pod kontrolom države su maksimalno otežavale rad Saveta ne dajući im tražena dokumenta u slučajevima gde je stvoren ogroman prostor za korupciju – u slučaju Beograda na vodi, Fijata, Železare, Er Srbije, RTB-a Bor, prodaje Galenike, koncesije Aerodroma "Nikola Tesla", prodaje državnog poljoprivrednog zemljišta u Vojvodini...

I inače, ne samo u slučaju Saveta, država je uspela da u potpunosti obesmisli Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, pošto već dve godine nema apsolutno nikakvih posle-

dica ukoliko državni organ ne dostavi zahtevanu informaciju, a i prethodno su kompanije poput Telekoma i EPS-a mnogo više volele da plate novčanu kaznu (do 200.000 dinara) nego da dostave informaciju koja je od javnog značaja. Stvari su dodatno nazadovale. Sada država jednostavno legitimno pitanje novinara, poput onog koliko je kupljeno respiratora i maski i po koju cenu, ili detalja ugovora o kupovini hiljadu automobila marke "škoda" za MUP – proglasi tajnom.

Takođe, Skupština Srbije nije izglasala članove Veća Agencije za sprečavanje korupcije (rok je bio do 1. septembra), a drugi organ Agencije, direktor, bio je finansijer i funkcioner vladajuće Srpske napredne stranke. Prethodno je Skupština godinama odugovlačila da popuni sve članove tadašnjeg Odbora Agencije, zbog čega je Agencija otežano radila, a ujedno i novi Zakon o Agenciji kasnio je godinama. Iz ovog ugla deluje nestvarno da je, na primer, Agencija nakon izbora zato: u junu 2018. je Siniša Mali, kao novi ministar finansija, automatski postao nadležan i za rad Uprave za sprečavanje pranja novca, a u julu 2019. Siniša Mali je imenovan i za predsednika Koordinacionog tela za sprečavanje pranja novca i finansiranje terorizma.

Samo godinu dana kasnije, u avgustu 2020, usledila je osveta i istraga "prave korupcije" – Uprava za sprečavanje novca napravila je spisak medijskih radnika, NVO i udruženja građana i od banaka zatražila uvid u sve njihove transakcije od 1. januara 2019. godine.

SUPERHIKOVSKA "BORBA"

Koliko je borba protiv korupcije važna za aktuelnu vlast rečito govori podatak da od 2018. godine nije donela novu Nacionalnu strategiju za borbu protiv korupcije (a gomila stvari i u toj istekloj je ostala mrtvo slovo na papiru), kao i podatak da Srbija već godinama ne uspeva da u potpunosti ispuni nijednu od 13 preporuka

Fingirana borba protiv korupcije prerasla je u permanentnu, osmogodišnju predizbornu kampanju na kojoj je Vučić astronomski uzleteo i na tom talasu i dalje jaše

2017. podnela Upravi za sprečavanje pranja novca zahtev da izvrši kontrolu transakcija vladajuće stranke zbog sumnje na pranje novca – sećamo se silnih uplata "donatora" SNS-a od po 40.000 dinara i, praktično, priznanja Aleksandra Vučića u emisiji "Insajder":

"Sad ću da vam objasnim kako. Sedimo nas dvoje, i bude tu i neki treći čovek. Ja ne znam da li je to tako, al' pretpostavljam – ja kažem: 'A ja hoću da dam 800 evra, ali ja ne mogu da dam 800 evra, dozvoljeno je to. Evo ti, izvoli novac, molim te, plati za našu stranku'", opisao je, gotovo u reč, Vučić krivično delo prikrivanja izvora finansiranja iz Člana 38. Zakona o finansiranju političkih aktivnosti.

Ispitivala je ova Uprava i slučaj "ženine tetke" ministra Aleksandra Vulina i neznanih 205.000 evra koje je, po sopstvenom tvrđenju, devet po devet hiljada, lično doneo iz Kanade, kao i slučajeve ministra Siniše Malog o kupovini 24 stana u Bugarskoj i onomad kad je sam sebi prodao firmu za pola miliona evra. No, ništa antikorupcijskog tela Saveta Evrope GRECO (a istovremeno Ministarstvo pravde laže građane, uveravajući ih u suprotno).

Inače, te 2012. godine, kada je krenula samopregorna borba Aleksandra Vučića, Srbija je na listi Transparency Internationala o indeksu percepcije korupcije bila na 80. mestu od 176 zemalja. Sedam godina "borbe" kasnije, 2019, Srbija je 91. od 198 zemalja.

Konačno, šta je rezultat ove superhikovske "borbe" (otmi siromašnima, daj bogatima) protiv korupcije? Evo, samo ovlaš, nekih razloga zbog kojih je predsednik države s pravom Vladu Srbije označio kao korumpiranu, a sve ove priče su delo istraživačkih novinara iz BIRN-a, CINS-a i KRIK-a.

Niko nije odgovarao za sve malverzacije ljudi bliskih SNS-u u poslovima sa "Krušikom"; za upletenost oca ministra Nebojše Stefanovića, pokojnog Branka, i njegove firme GIM u trgovinu oružjem kojom je "Krušik" oštećen za desetine miliona dolara; za potencijalno pranje novca ministara Vulina i Malog; za potencijalni sukob interesa premijerke Brnabić u poslu njene Kancelarije za IT sa firmom u kojoj je njen brat direktor; za sva ona kačenja na državni budžet i "saradnju" državnih organa sa privatnim firmama čiji su vlasnici članovi porodice ministara (slučaj supruga ministarke Nele Kuburović, ujedno i brata dr Darije Kisić Tepavčević) ili članovi "porodice SNS"; za slučaj Telekom – kupovinu kablovskog operatera po naduvanim cenama, e da bi tim parama odmah firma bliska SNS-u kupila dve televizije sa nacionalnom frekvencijom; za apsolutno (bizarno) štetan ugovor Telekoma sa Igorom Žeželjem u slučaju "Mondo"; za nestvarno štetne ugovore po državu i građane o Beogradu na vodi i Er Srbiji; za sumnjive projekte zamene javnog osvetljenja po lokalnim samoupravama širom Srbije; za štetu koju će država imati po ugovorima vrednim milijarde evra gde država plaća "našim prijateljima" iz Kine, Rusije, SAD, Turske, Azerbejdžana i drugima da grade infrastrukturne projekte bez konkurencije, bez uvida javnosti u ugovore, bez nadzora, čak i bez studija o tome da li su ti projekti uopšte potrebni i isplativi; za neshvatljivo "odolevanje" divljeg objekta na vrhu Kopaonika uprkos rešenju o rušenju; za ugovor sa Južnom Bačkom o ispumpavanju vode iz potopljenog rudnika Tamnava – Zapadno polje; za ugovor EPS-a o očitavanju brojila sa firmom Sequester; za to što se Srbija našla na listi organizacije FATF (Financial Action Task Force), kao jedna od zemalja sa visokim rizikom za pranje novca; za "nameštanje" tržišta školskih udžbenika i zakona po meri najvećeg izdavača; za štetu koju je država imala na izgradnji deonice auto-puta Niš–Dimitrovgrad...

Lista se svakog dana širi – a kamo "sitnice" poput svih onih skupih odela, jakni i patika predsednikovih, za koje ne može da ima dovoljno novca ukoliko nema skriveni izvor finansiranja (čuveni slučaj "fundus")? Otkud mu vinski podrum sa predsedničkom platom? Kako je četiri godine plaćao privatno školovanje najstarijem sinu? Otkud sve one skupe torbe i nakit njegove savetnice, ili ministarke Mihajlović...?

Sva ova pitanja čekaće neko buduće tužilaštvo. ¶

RADMILO MARKOVIĆ

Nevidljivi premije

Ponovo pokrenuta priča o mogućem sukobu interesa predsednice Vlade Srbije samo joj je pomogla da u očima Aleksandra Vučića dodatno ojača i lagano dobije još jedan mandat. Njen je brat ostao običan Beograđanin kome je dobro krenulo u poslu kada i sestri u politici

Otkud ovaj menadžer prodaje u ovoj rubrici, čime je to zaslužio i zbog čega mu se daje prostor u rubrici u kojoj gostuju ili veoma poznati ili oni koji bi trebalo da budu veoma odgovorni? Da se 2016. godine njegova sestra Ana nije uzdigla do mesta u Vladi Srbije, teško da bi se na bilo koji način neko bavio likom i delom čoveka kome će u biografiji i opisu posla pisati "brat Ane Brnabić".

Ako za nju postoje "svedoci", to jest osobe koje mogu da govore o tome kakva je bila "ranije" i gde ste mogli da je sretnete, za njenog brata Igora to je poprilično zatvoreno polje i čini se da je on imao put jednog običnog štrebera: dobrog đaka koji se trudio da "završi škole", one za koje je bio sposoban, i da u ranoj fazi zainteresovanosti za digitalni svet krene u poslove koji će ga poslednjih godina i dana dovesti u "žižu" javnosti.

Nema čak ni mnogo pokazatelja da su brat i sestra mnogo radili zajedno, ali je zanimljiv pokazatelj njihova zajednička usmerenost ka digitalnim tehnologijama, i zanimljivo je poklapanje Igorovog menadžerskog uspona u isto vreme sa Aninim političkim napredovanjem.

Kompanija Aseko, njena podružnica za Jugoistočnu Evropu, došla je iznova u središte pažnje kada je srpska opoziciona političarka Marinika Tepić postavila pitanje sukoba interesa ukazujući na poslove koje je pomenuta kompanija dobila faktički na amin predsednice Vlade. Iako je "napad" spremno dočekan i na njega uzvraćeno rafalnom paljbom, kako se poklopio sa pričom o uticaju Andreja Vučića, brata Aleksandra Vučića, na rasprodaju zemlje u Vojvodini, snaga "odbrane" je većim delom stala ispred predsednikovog brata, a daleko manje ispred Aninog. Čak je i sama Ana gostujući na TV stanicama više branila napaćenog predsednika i njegovog brata nego svoju familiju.

Pa šta je zgrešio Igor, četrdesetšestogodišnji član borda Aseka i lider kompanije u Srbiji?

Od trenutka kada je pre oko dve nedelje Marinika Tepić oživela priču, produbljenu sa nekoliko sočnih i masnih detalja, skoro da ne prestaje rasprava o tome da li je u redu da kompanija koju vodi premijerkin brat mlati pare na račun poreskih obveznika. Priča ima dva osnovna nivoa: prvi, na koji način digitalizovati rad javne uprave na svim nivoima i da to zaista donese znatne uštede u radu i posebno poboljšanje usluge prema građanima, i drugi nivo je priča o klasičnom sukobu interesa – sestra bratu namestila posao.

Da li se to tako baš dogodilo i kako je uopšte moguće da se baš ta firma izabere i da se poklopi da Igor napreduje u kompaniji onda kada njegova sestra uđe u Vladu?

KANALIZACIJA I DIGITALIZACIJA

Aseko je internacionalna kompanija, osnovana u Poljskoj, i do 2016. godine Igor je Brnabić bio na mestu šefa prodaje u srpskoj jedinici (prema njegovom Linkedin profilu). Pre toga je takođe radio slične poslove: đa neka prodaja, đa neki menadžment i sve u oblasti softverskih tehnologija i rešenja. Industrija softvera je najbrže rastuća industrija u Srbiji i, kako se često kaže, donosi više novca nego malinari.

Sad, nema potvrda da je Igor Brnabić, kao ni njegova sestra, neka vrsta lokalnog Bila Gejtsa ili Stiva Džobsa, ali čini se da su daleko naprednija verzija Slobodana Kvrgića i Slaviše Kokeze, dvojca koji je u prvih nekoliko godina naprednjačke vlasti važio za dominantan "digitalni" par u Srbiji i tim koji je sa kompanijom Prointer zgrtao milione samo na poslovima sa državom. To je već odavno zaboravljeno jer ova vlast traje dugo, ali mnogo pre nego što je javnost uopšte čula za Anu Brnabić i njene super ideje o digitalnoj Srbiji, gore pomenuti dvojac je našao načina da zgrne milione u poslovima nabavke, prodaje i implementacije hardvera i softvera.

I, kako to obično biva, to su unosni poslovi sa bogatim i velikim javnim preduzećima, koji naprasno shvate da su im nužna nova softverska rešenja da bi optimizovali svoje proizvodne procese, da bi povećali efikasnost rada i na bolji način doveli do veće produktivnosti. Prelazak na digitalne platforme dugačak je put jer nije reč samo o tome da se kupi oprema – mada je često i samo to bio slučaj – ili da se instalira platforma na kojoj se sve radi, nego i da se obuče ljudi koji sve to treba da koriste, a sve pod izgovorom pedantnijeg evidentiranja svega i olakšavanja rada onih koji su zaposleni u javnom sektoru.

Tako se verovalo, na primer, da će uvođenje jedinstvenog zdravstvenog IZIS sistema smanjiti gužve u čekaonicama i skratiti liste čekanja, da će olakšati doktorima i da će omogućiti pacijentima jednostavnije kretanje kroz različite nivoe zdravstvenog sistema. Međutim, to nekako ide teže, i osim činjenice da imamo čipovane zdravstvene knjižice i da apoteke znaju ko im donosi recept, nije se videla neka velika promena zbog ovog dela e-uprave.

Od 2016. godine kada je Ana Brnabić ušla u Vladu Srbije kao nestranački stručnjak, a posebno od 2017. godine kada je postala i predsednica Vlade Srbije, tema digitalizacije je dobila na zamahu i čini se da je to jedna od glavnih agendi u njenom programu. Ona je toj temi posvetila značajan deo svog "ekspozea" predstavljenog u Na-

rkin brat

rodnoj skupštini i nemali se broj ljudi u Srbiji iščuđavao i ismevao tu ideju ("Nemamo kanalizaciju, ali ćemo da imamo digitalizaciju"). Tri godine docnije vide se određene promene koje doduše nisu pomogle građanima da žive lakše i da manje vremena provode u redovima da bi u *off-line* obavili ono za šta su im rekli da će moći "preko interneta".

Srbija ne da nije postala balkanska Estonija – u kojoj je nivo javne uprave zaista podignut na nivo e-uprave – nego se, čini se, više nego ikad krije od građana i ono što postoji u različitim bazama podataka: na primer, koliko se novca isplaćuje iz trezora (državnog novca) različitim kompanijama koje država i javna preduzeća koriste kao dobavljače najrazličitijih usluga. Na primer, u susednoj Hrvatskoj takav upit se rešava sa dva klika, a ovde je potrebno da pišete Upravi za trezor i izvesno je da vam neće odgovoriti na upit (ovo je iz ličnog iskustva).

I pored tog nedostatka (a da ne pominjemo i poslednji skandal sa Informacionom bazom Covid-19 i statistikama vezanim za pandemiju) vredni ljudi su seli, pregledali finansijske izveštaje i pokazalo se da Brnabića firma iz godine u godinu beleži znatan rast prometa (u 2019. preko 43 miliona evra) a da pritom ima značajne poslove sa raznim državnim institucijama. Pored toga, njima u prilog, oni dobijaju tendere i kod Svetske banke, koja takođe ima značajan portfelj namenjen digitalizaciji Srbije. Činjenica da prometi rastu i da raste i onaj deo koji se tiče poslova sa državom, dovela je do sumnje da se tu radi o sukobu interesa, čime se ulazi u drugi deo sage o nevidljivom čoveku, Igoru Brnabiću.

Da li je on nagovorio sestru da mu pomogne da dobije poslove ili je ona sama sklapala poslove sa Asekom zato što je njen brat tamo šef, ili se pak ništa od toga nije dogodilo, nego su se, eto, ovi prijavili i dobili posao? Sve to bi vrlo jednostavno mogla da utvrdi Agencija za borbu protiv korupcije u čijem je mandatu istraživanje sukoba interesa, ali i specijalizovana tužilaštva za borbu protiv korupcije, koji na jednostavan način mogu da vide kako su sklapani poslovi, ko je u tome tačno učestvovao, ko je donosio odluke, da li je Ana Brnabić negde rekla da se posao dâ Aseku i tako dalje, po redu, kako je već opisano u pravilima rada istražnih organa.

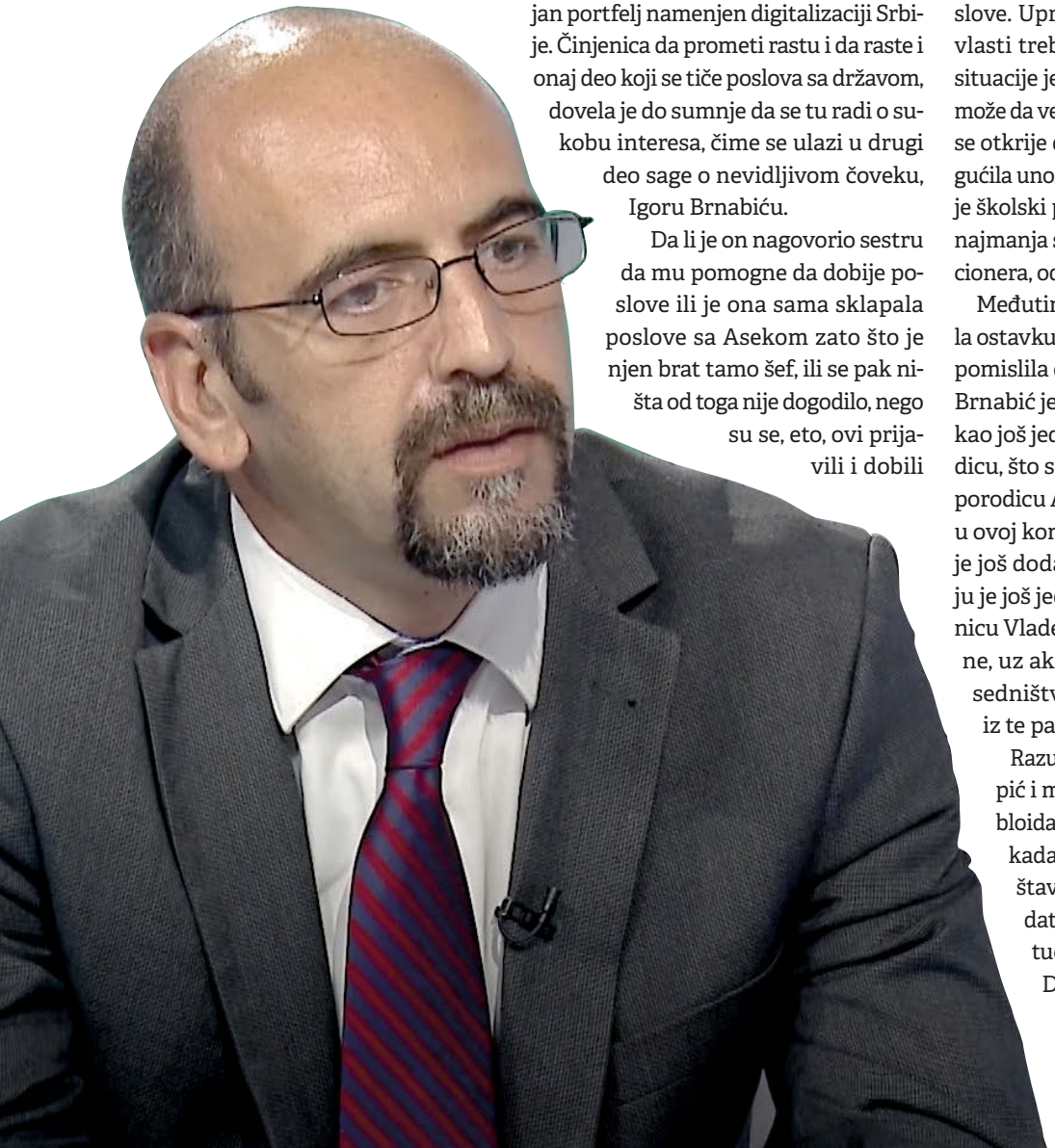

Foto: print screen

TERMINALI ZA PLAĆANJE

Ono što ni Agencija ni tužilaštvo ne mogu sa sigurnošću da potvrde jeste da li su nekad tako sedeli brat i sestra u vikendici u Brestoviku i dogovorili sve poslove. Upravo zbog toga oni koji su na vlasti trebalo bi da izbegavaju ovakve situacije jer, razume se, niko nikome ne može da veruje na reč, i kada se dogodi da se otkrije da je predsednica Vlade omogućila unosan posao firmi svoga brata, to je školski primer sukoba interesa i tu je najmanja stvar ostavka državnog funkcionera, odnosno Ane Brnabić.

Međutim, ne samo da ona nije podnela ostavku, već verovatno nikada nije ni pomislila da bi to trebalo da uradi. Ana Brnabić je naprotiv sve okarakterisala kao još jedan napad opozicije na porodicu, što se poklopilo sa "napadom" na porodicu Aleksandra Vučića. Njen stav u ovoj komunikacijskoj krizi doneo joj je još dodatnih poena kod Vučića i on ju je još jednom imenovao za predsednicu Vlade Srbije, 5. oktobra 2020. godine, uz aklamaciju svih članova predsedništva SNS-a, kako je saopšteno iz te partije.

Razume se, na navode Marinike Tepić i medija, baš kao i na navode tabloida "Kurir" iz avgusta 2017. godine kada se o ovoj temi detaljno "izveštavalo" na početku njenog mandata, nije reagovala nijedna institucija, a čini se da i neće uskoro. Delo "sukob interesa" ne prepoznaje se u srpskom kaznenom sistemu a ni u političkom gde

»

bi trebalo da vodi ka kraju ili suspenziji karijere. Nekako im je bliža ona narodna "ko nije za sebe, nije ni za druge", ili "ko će kome ako ne svoj svome". Kao da se građanima poručuje da nije važno ko radi posao ako se posao uradi. Ali, čak i da je tako, građani do sada nisu videli nekog ćara od sveopšte priče o digitalnoj Srbiji. I dalje običan građanin strepi kada krene po neku uslugu u neku instituciju jer uvek ima još jedan papir koji nedostaje, a novinarima se uskraćuju mnoge informacije iako, navodno, cela uprava radi na digitalnim platformama i svi podaci stoje na nekom od servera.

Gde je u svemu tome Igor Brnabić, koji u jedinom javnom pojavljivanju na TV N1 daleke 2016. godine govori da je digitalizacija neophodna, da je prava e-uprava imperativ i da je potrebno da država valjda samo kupi prave softvere kojima će povezati različite postojeće baze podataka. U zimu 2016. godine, mesecima pre nego što njegova sestra uđe u Vladu, Brnabić u programu Info Biz saopštava ono što će biti jedna od osnovnih tema vlade njegove sestre Ane.

Kao da su u slobodno vreme na placu u Brestoviku mnogo pričali o tome i kao da su imali neke zajedničke planove kako da to ostvare čak i u doba kada je Ana bila daleko od digitalnog sveta, usmerena na velike projekte izgradnje vetroparkova u Banatu; kao da je brat Igor imao viziju koju je na sreću uzela da sprovodi Ana onda kada je došla u poziciju da donosi odluke i da za svoj kabinet izbori bar jedan resor, a to je IKT resor, u kome će sama odlučivati i neće morati za svaku sitnicu da pita "šefa".

Ovo sada dobro zvuči za moguće objašnjenje tolikog njenog "cimanja" da se osnaži e-uprava, što je dovelo do toga da pre dve nedelje njen šef kancelarije za IKT izjavi da u Srbiji ima preko dva miliona građana bez jedinstvenog matičnog broja. Pa kako su se onda prijavljivali za onu meru "100 evra svakom punoletnom građaninu", ili ko im je prodao loš softver koji je izbacio takve podatke? Dok se ne dobiju ti odgovori, vredi pogledati terminale za plaćanje u prodavnicama – na skoro svakom stoji oznaka firme koju vodi Igor Brnabić. Čisto da se zna o kome je reč. ¶

SLOBODAN GEORGIJEV

Iz dnevnika trikova i uvreda

Najveći problem nastaje onda kada diskriminacija i vređanje postanu sasvim prirodan, čak očekivan manir, koji više ni javnost ne prepoznaje

Uvek je postojalo pravilo da u javnom razgovoru, pogotovo ako se on vodi sa predstavnicima vlasti, pre svega dominira konvencionalnost, i da je upravo konvencionalnost najvažnija mera ukusa, ali i smisla razmene informacija između države i javnosti. Međutim, kako to izgleda danas u Srbiji? U susretu sa novinarima, konvencionalnost predstavnika vlasti ne samo da je postala lišena suštinskih odgovora i činjenica, nego najčešće ostaje i bez iole dostojanstva, svedena na lični obračun, netrpeljivost i cinizam, a neretko zvuči i preteći.

NOVA KONVENCIONALNOST

Nedavna opaska ministra Zlatibora Lončara upućena novinarki koja je postavila pitanje povodom izjave doktora Kona da je od marta do juna u Srbiji bilo tri puta više smrtnih slučajeva nego što je to sistem prikazao i što je zvanično objavljeno, za sada je neprikosnoven simbol svih dosadašnjih izbegavanja vlasti da se suoči sa istinom.

"Žao mi je što kao da vam je draže da ima što više mrtvih", poručio je ministar novinarki. "Razumem da vam ne odgovara ovaj rezultat i to mi je sasvim u redu, da se teško navikavate. Vi ne možete da se naviknete da je Srbija jedna od najboljih sa rezultatima. ...Vama je stalo da rušite sistem i to je legitimno. (...)" Zbog teških uvreda zamotanih u žaljenje i razumevanje, i blagim tonom lansiranih etiketa, ministar ovoga puta nije morao da uputi izvinjenje niti mu je iko to tražio.

Situacija od februara ove godine nije se ponovila, a tada ga je predsednik Vučić zamolio da se izvini zbog izjave kako "vodi politiku tako da Crnogoraca u njegovom resoru ne bude".

"Mi u Crnoj Gori nemamo nijednog direktora ili bilo šta da se izjašnjava kao Srbin", rekao je tada Lončar, "a ovde na mnogo vodećih mesta imamo te Crnogorce koji još nisu ni srpski naučili, ne znaju srpski da pričaju."

Doduše, pod pritiskom javnosti, i uz osude poverenice za ravnopravnost, političkih partija, nevladinih organizacija, Lončar je tada bio zamoljen s najvišeg vrha vlasti da kroz izvinjenje malo odstupi od svoje uvredljive retorike.

Za to vreme ni sam predsednik Vučić nije odstupao od poslovičnog "sitnog" prezira prema određenoj grupi novinara, mahom iz redakcija koje u prozivkama svojih neprijatelja redovno pominje. Činjenica je da su to novinari koji postavljaju pitanja zbog kojih on takođe poslovično mora da se razbesni, a njegova srdžba, podsmeh i ponižavanje dotičnih toliko su postali redovni da su dobili obrise neke nove konvencionalnosti.

"Došli ste u Albaniju da me sa ocem Nebojše Stefanovića maltretirate šesti put!", iznervirao se jednom. Drugi put je na pitanje da li je Branko Stefanović 2017. godine bio u Krušiku i u kom svojstvu, rekao: "Pa otkud ja znam? Šta sam mu ja, tata i mama, pa da znam? A šta ako je bio? Šta to dokazuje ako je bio? Ne razumem." U sasvim poseban domen mogli bi se svrstati njegovi čuveni kratki odgovori: "Pa šta!" – "Da, i?".

Po sasvim sličnom metodu, dok je na pitanja o izveštaju Saveta za borbu protiv korupcije odgovarao da to telo nije nadležno, Goran Vesić je rekao novinarki da je njihov izveštaj o prihodima Beograda netačan i paušalan – i da ga ne prekida potpitanjima jer na to nema pravo: "Ako hoćete da se raspravljate, učlanite se u stranku i onda se kandidujte!".

ŠOPENHAUEROVA ŠKOLICA

Nepolirani "pajtaški" odgovori novinarima za predstavnike vlasti imaju dvostruku svrhu: da se na pitanje ne odgo-

Prof. dr Miroljub Radojković, FPN

Politički moral danas

Foto: MC

Teško je očekivati, pogotovu danas, da javni govor bude inspirisan ili provociran moralnim nazorima. Ukratko, izgubio se u poplavi informacija osećaj za težinu i oštrinu javne reči. Doajen novinarstva Predrag Milojević rekao je da je javno izgovorena reč kao skalpel: u rukama neodgovornog čoveka on služi masakriranju, a u rukama hirurga spasava život. Problem je, takođe, što je danas teško reći šta je činjenica u vrenju društvenog života i odnosa. Ako ih još ima, treba ih tražiti u nauci koja dokazuje jedno verovanje i u njega lako ubeđuje svojim dokazima. Kada činjenice očekujete u javnom diskursu, a izostavite kontekst i vreme u kome se on dešava, istina je relativan pojam. Uostalom, u ovom domenu je nastao i sve češće se rabi i zloupotrebi pojam *fake news*. A poznato je da ako nema činjenica, nema ni vesti, nema hrane za novinare.

Političari na vlasti nemaju monopol nad javnim govorom koji bi se mogao smatrati nemoralnim. Oni sa opozicijom predstavljaju spojene sudove i svaka iritacija sa jedne ili druge strane može biti nemoralna i izaziva reakciju. Često se događa da takva zagovaranja i prigovaranja teže efektima na uštrb istine, pravde i morala. Naravno, u javnom diskursu govornici vlasti imaju veće šanse da se dalje čuju i da svojom javnom rečju rukovode kao skalpelom, kako je rekao Milojević. Nije to samo srpska bolest.

Većina građana u svetu uviđa da je demokratija zaista najmanje *loš* od svih poredaka. Siti su ubeđivanja da odluke donete u demokratskoj proceduri zavise prevashodno od njihovih stavova. A u to ih nemoralno ubeđuju sve vlasti i opozicije, koje takođe osvajaju vlast. Idealni tip moralnog poretka bila bi deliberativna (pregovaračka, dijaloška, inkluzivna) demokratija. To je Habermasova ponuda kao lek za sve slabosti, ne samo moralne, savremenih demokratskih političkih uređenja. Ali, da bi se ona ostvarila, potrebno je izgraditi idealnu komunikacionu situaciju. Učesnici u njoj dele se na proponente, oponente i kontrahente. Proponenti uvek veličaju aktere vlasti, daju podršku, pohvale koje mogu da budu i plaćeni publicitet. Oponenti se trude da uvek nađu razlog za negiranje, kritiku i osporavanje. Dakle, i jedni i drugi rukovode se *političkim razlozima*.

Da bi građani, sami ili uz pomoć novinara, participirali u javnom diskursu, potrebno je da se uzdignemo na poziciju kontrahenata. Oni ne ispisuju blanko čekove niti pohvalama niti pokudama. Oštricu javne reči koriste u cilju ozdravljenja – demokratije. Kada bi se akteri politike izdigli do ovog nivoa, svako a pogotovu novinarsko pitanje bilo bi dobrodošlo. Tada bi se i moglo reći da se rukovode *političkim moralom a ne razlogom*.

vori i da se i pitanje, i novinar, i sam medij iz kog novinar dolazi oteraju što dalje i ponize što više. Najveći problem nastaje onda kada sve zajedno – diskriminacija, vređanje, bežanje od činjenica i vlastite odgovornosti – u ophođenju vladajuće političke elite postanu njihov sasvim prirodan, čak očekivan manir, i toliko srastao s javnim govorom da ga više ni javnost ne prepoznaje.

Vredno učeći, vladajuća strana, čini se, posve ozbiljno radi na uspostavljanju takvog manira i katkad zaista deluje da svi do jednog iz sastava vlasti prolaze istu obaveznu školu, isto bubanje i prvo sricanje lekcija, pa makar i iz Šopenhauerovih 38 trikova da se uvek bude u pravu. Ako ne može da se pobije protivnikov stav, govorio je Šopenhauer, onda se napadne njegova ličnost; izjave protivnika staviti u širi kontekst jer ih je onda lakše napasti; iznervirati protivnika, sve učiniti da on pobesni; njegovo tvrđenje upereno protiv nas možemo da pobijemo kratkim postupkom, ili bar da ga učinimo sumnjivim, dovodeći ga pod neku omraženu kategoriju, ako samo ima neku sličnost ili je na ma koji način s tim u vezi... Trik broj 18 kaže: "Primetimo li da se protivnik dokopao nekog argumenta kojim će nas pobijati, ne smemo da dopustimo da dotle dođe, da to izvede do kraja, već na vreme prekinemo prepirku, pređemo na drugu temu ili skrenemo pažnju i ukažemo na druga tvrđenja."

Šopenhauerova školica, ili nekakav drugi sličan trening, prepisuje se u gotovo svakom razgovoru sa predstavnicima vlasti. Treba se samo podsetiti kako je dugotrajno i uporno izbegavala odgovor premijerka Brnabić na ozbiljno novinarsko pitanje ko finansira rad Instituta Tonija Blera, koji pruža savetničke usluge državnim funkcionerima, na šta je jednom čak uzvratila: "Kako je moguće da vas ne zanima povećanje plata medicinskim radnicima."

Borbeno raspoloženi u samoodbrani, ambiciozni u vlastitoj "pobedničkoj" retorici, a ipak, kako bi se nekad ranije za loše glumce reklo "akvarelno providni", ono na šta naša vladajuća politička elita računa jeste da i dalje neće odgovarati za one istine i one činjenice koje uporno ne iznosi, a iza kojih i dalje stoji najkrupniji javni interes. ¶

IVANA MILANOVIĆ HRAŠOVEC

Zamka za opoziciju

Brojni su razlozi zbog kojih su prevremeni parlamentarni izbori u narednih najdalje osamnaest meseci u interesu Aleksandra Vučića i naprednjaka. To je ujedno klopka koju će opozicija veoma teško moći da izbegne

Odluka Aleksandra Vučića da zadrži Anu Brnabić na mestu premijerke potvrda je da će Srbija sada dobiti praktično privremenu vladu, sa mandatom ograničenim na osamnaest meseci ili manje, i da nas uz beogradske i predsedničke najverovatnije čekaju i vanredni parlamentarni izbori. Prevremeni izbori za Narodnu skupštinu u pomenutom roku više odgovaraju vlasti nego opoziciji, koja u ovom periodu pre može da simulira zahtev za njihovo održavanje, ali zapravo bi joj interes bio da se raspišu tek nakon onih za Skupštinu grada Beograda i predsednika Republike, ako bi na njima ostvarila rezultat približan željenom.

Vučićevo obraćanje javnosti u ponedeljak 5. oktobra uveče, nakon sednice Predsedništva Srpske napredne stranke i posle tačno tri meseca čekanja da saopšti ime mandatara, s obzirom na to da je kocka pala na Anu Brnabić moglo bi da se doživi kao antiklimaks da je uopšte bilo ozbiljnijih razmišljanja u vezi sa nekim drugim kandidatom. Šef države i naprednjaka pribegao je najsigurnijoj opciji, ne želeći da uoči izborne 2022. godine i s obzirom na očekivani kratki mandat vlade rizikuje s novim rešenjem za premijersko mesto. Da već sada, ipak, razmišlja o mandatarkinom nasledniku, potvrdio je u ponedeljak, kada je kao usput napomenuo da će posle Ane Brnabić novi premijer biti neko veoma blizak njoj i njemu.

IZMEŠTANJE FOKUSA

Može se izneti i ocena da su sve ovo Vučićeve taktičke dimne bombe, da tema vanrednih parlamentarnih izbora služi samo za zamajavanje javnosti i unošenje konfuzije u opozicione redove. Međutim, Ana Brnabić prosto nije rešenje održivo na još četiri godine, birači će biti prezasićeni da tako dugo gledaju i istog predsednika i istu premijerku. Ni Skupština Srbije, ovakva kakvu smo dobili posle junskih izbora, nije održiva na još četiri godine, zakonodavni dom bez opozicije, pa sve da se socijalistima nameni ta uloga, suviše je "mek trbuh" za kritike iz inostranstva i iznutra. I, pre svega, u interesu Vučića i naprednjaka je da se beogradskim, pa i predsedničkim izborima pridodaju parlamentarni.

Zašto opoziciji u ovom periodu ne odgovaraju vanredni izbori za novi sastav Skupštine Srbije, nakon što je ove prethodne u najvećoj meri bojkotovala? Zato jer bi na njima najverovatnije doživela težak poraz, a izlazak na njih bi bilo jednako teško izbeći. Opoziciji je potreban potpuni fokus na utakmice na kojima može da ostvari dobar rezultat, što znači neizvesnu trku u Beogradu tako da SNS ne osvoji apsolutnu većinu i, ako ne ulazak opozicionog kandidata u drugi krug predsedničkih izbora, broj glasova koji bi značajno nadmašio onih 597.000 i 16,3 odsto Saše Jankovića iz 2017. godine. Obe projekcije, uz dobru organizaciju opozicionih snaga i pametnu kampanju, deluju moguće.

Ubacivanje parlamentarnih izbora kvari jednačinu. Za razliku od kampanja za Beograd i Andrićev venac, u slučaju one za Narodnu skupštinu znatno bolji izborni uslovi kako bi se izbegao debakl jesu presudni. Minimalne su šanse da se nešto ključno promeni na tom planu iako će predstavnici EU sigurno organizovati nove dijaloge o uslovima za fer i slobodne izbore, na koje će se vlast i opozicija odazvati. Takođe, opozicija nema snagu ni kapacitet da u isto vreme jednako snažno vodi tri kampanje, pa bi svoje vrlo limitirane resurse umesto jasnog fokusa na "oslobađanje" prestonice i zajedničkog kandidata za predsednika trošila i na kampanju za Skupštinu.

SAVRŠENA OLUJA

Pored svega ovog, parlamentarne izborne liste opozicije ne bi smele da budu u koliziji sa nastupom u drugim dvema kampanjama kako ne bi nastala potpuna konfuzija. Opozicija bi praktično trebalo da ima jednako ustrojen nastup na sva tri fronta, što bi bilo, s obzirom na unutrašnje odnose u njoj, ali i na objektivne slabosti takvog rešenja, veoma teško, ako ne i nemoguće. To znači kako je najrealnije da se opozicija praktično odrekne ambicije za nekakav pristojan rezultat na parlamentarnim izborima, da SNS-u prepusti ubedljivu pobedu na tom nivou, kako bi se koncentrisala tamo gde može da odigra snažno.

I šta bismo imali kao posledicu? Skupština sa nejakom opozicijom, ali sa obnovljenim punim legitimitetom, opozicija koja bi se vratila u sistem, bez uslova da bitnije utiče na njega, zakonodavni dom koji bi mogao da se upusti u ustavne promene i potvrdu "sveobuhvatnog, pravno obavezujućeg" rešenja za Kosovo, gde bi se od proevropskih opcija očekivalo, pre svega sa Zapada, da sve to podrži. Pri čemu bi Moskva od desnih opcija tražila da sve to što snažnije opstruišu. "Savršena oluja" za interese SNS-a, koji bi zauzvrat ne previše teško žrtvovao nekoliko desetina poslaničkih mandata.

Moguć način da opozicija izađe iz ove zamke jeste da posle parlamentarnih izbora njeno proevropsko krilo pravi vlast sa naprednjacima, sa utemeljenjem u neophodnosti zajedničkog okupljanja oko trajnog rešenja kosovskog pitanja i bržeg nastavka evropske integracije. Ali

PETOOKTOBARKA: Stara i nova premijerka Ana Brnabić
Foto: Tanja Valič

Novi resori i nova lica

Sudeći po najavi Aleksandra Vučića, a nema razloga da sumnjamo da će Ana Brnabić uslišiti njegov "predlog", u novoj vladi će biti bar dva nova ministarstva – za ljudska prava, rodnu ravnopravnost i društveni dijalog, te za brigu o porodici, deci i demografiji. Društveni dijalog u zavisnosti od konteksta može svašta da znači, a u datom kontekstu bi se reklo da će taj resor biti neposredno zadužen za institucionalnu saradnju sa nevladinim sektorom. S obzirom na naziv ministarstva, biće zanimljivo videti da li će biti udvajanja sa institucijama ombudsmana i poverenice za ravnopravnost, kao i da li će novi ministar biti iz redova istaknutih aktivista nevladinih organizacija.

Deluje da Vučić s ova dva resora namerava da obuhvati dve različite ciljne grupe u biračkom telu, proevropsko i konzervativno, sa naglaskom na birače ženskog pola. Da mu je do ženskih glasova posebno stalo, govori i druga njegova "molba" Ani Brnabić da u novoj vladi bude pedeset odsto žena – prvi put do sada u Srbiji, a retkost i za mnogo liberalnije zemlje, što bi poboljšalo imidž vlasti i na međunarodnom planu.

Iako će ovo verovatno biti vlada vrlo kratkog mandata, neophodno je da ima nova lica, novu energiju, da može da se prikaže kao reformska, jer sa njom će Vučić da trči dolazeće izborne trke. Zbog toga i dalje treba očekivati na čelu nekih resora pojedince koji nisu iz SNS-a i politike u užem smislu.

ostavimo ovu, u ovom trenutku za mnoge ("sve") blasfemičnu, nedopustivu, nezamislivu, opciju za eventualnu budućnost.

FINTA ZA ZAKUCAVANJE

Ovo su neki od najvažnijih razloga zašto je Aleksandru Vučiću i SNS-u u interesu da objedine izbore. Uz navedeno, kampanjom za parlament Vučić će lakše moći da mobiliše svoje biračko telo i, još važnije, stranačku infrastrukturu. Ljudi će se, po prirodi, jače boriti kada je njihov neposredni lični interes ugrožen nego kada treba da zalegnu za nekoga drugog, ma koliko ga navodno obožavali i od njega zavisili. Cela SNS bi se spajanjem izbornih kampanja bez izuzetka mobilisala, a to je najbolje organizovan i najnemilosrdniji politički mehanizam koji je Srbija u ove tri decenije višestranačja imala.

Važna napomena: postoji mogućnost da SNS razdvoji beogradske i parlamentarne izbore od predsedničkih, da se prvi održe otprilike u drugoj polovini 2021, a drugi kada im je vreme, na proleće 2022. godine. To deluje kao komplikovano, ali ne i besmisleno rešenje, koje bi naprednjaci mogli da opravdaju evropskom praksom razdvajanja glasanja na različitim nivoima.

Ovo su razlozi za takav potez: parlamentarni izbori bi dovoljno "pokrili" gradske i razvukli opoziciju; skratilo bi se vreme za razmatranje izbornih uslova i evropsku medijaciju po okruglim i ostalim stolovima; skratilo bi se vreme za unutrašnja presabiranja u opoziciji, sve više frustrirajuća i za aktere i za birače; skratila bi se kampanja na oba nivoa, u koju opozicija ulazi iz potpuno podređene uloge u svakom smislu; SPS koji ima stalan trend opadanja podrške birača očekivano bi još lošije prošao, čime bi mu se smanjio ucenjivački potencijal za podršku Vučiću na predsedničkim izborima; SNS bi, delom i daljim čerupanjem socijalista, mogao bar da ponovi rezultat iz juna ove godine, pa bi na talasu ovog trijumfa šefu države i naprednjaka u proleće 2022. preostalo samo da zakuca. Ovaj scenario je moguć ako istraživanja i projekcije pokažu da opozicija u prestonici ipak stoji slabije od očekivanog, da SNS i tu može da ostvari rezultat dovoljno jak, a to je natpolovična većina, da ne pokvari predsedničku trku.

INTERES OPOZICIJE

Šta bi onda bio interes opozicije? Da se glasanje za prestonicu i predsednika održi u redovnom terminu, kako bi bilo dovoljno vremena za unutrašnja organizovanja, za dobru kampanju, kao i za poboljšanje izbornih uslova u dovoljnoj meri da se pred birače može izaći sa smislenim objašnjenjem šta se promenilo u odnosu na razloge za bojkot. Pa ukoliko se na tim izborima ostvari željeni rezultat – od idealnog scenarija trijumfa opozicije u Beogradu i ulaska u drugi krug na predsedničkim do možda ipak realnijih tesnog poraza u Gradu i 30-40 odsto za zajedničkog kandidata za predsednika – da se istakne ultimatum Vučiću za raspisivanje vanrednih parlamentarnih izbora.

Opozicija bi napokon imala jasno artikulisan i konkretan zahtev, koji bi na talasu entuzijazma zbog izbornih rezultata mogao da iznedri masovne uličnе proteste njenih birača i Vučića doveo u defanzivnu poziciju. Predsednik Srbije bi tako bio primoran da reaguje na desetine hiljada snažno motivisanih ljudi na ulicama i da, iako je opet pobedio na izborima, bude percipiran kao politički gubitnik. Ovo je razvoj događaja koji on mora po svaku cenu da spreči. ¶

NIKOLA TOMIĆ

Politika preživljavanja

“Spoljnu politiku Srbije danas bih definisao kao pokušaj da se na neki način preživi. U njoj nema konsekventnosti. Jedan dan imaš jednog brata, drugi dan imaš drugog brata. Država mora da ima konsekventnu osnovnu spoljnu politiku”

U trenutku kada je Miroslav Lazanski ambasador u Moskvi, a Marko Đurić najavljen kao ambasador Srbije u Vašingtonu, kada predsednik Srbije Aleksandar Vučić ne vodi ministra spoljnih poslova Ivicu Dačića na potpisivanje onog “istorijskog” nečeg u Vašingtonu, kada je od silnih stubova spoljne politike teško razaznati u kom pravcu se Srbija kreće, postavlja se pitanje ko i kako vodi srpsku spoljnu politiku, koji su kriterijumi za poziciju ambasadora, kako se dolazi do kadrovskih rešenja u Ministarstvu spoljnih poslova.

Kako je to bilo dok je postojala Jugoslavija, koja je nesrazmerno svojoj veličini imala uticaj u svetskoj diplomatiji i bila autoritet u globalnim zbivanjima, priča Milan Predojević, poslednji ambasador SFRJ u Nemačkoj Demokratskoj Republici gde je doživeo pad Berlinskog zida. Predojević je posle završenog ekonomskog fakulteta radio u Tvornici olovaka u Zagrebu, prijavio se na konkurs za rad u Državnom ministarstvu spoljnih poslova, koji je bio raspisan u novinama i 1964. započeo diplomatsku karijeru. Četiri puta je službovao u ambasadama u Zapadnoj i Istočnoj Nemačkoj, postao svojevrstan stručnjak za privredne i političke odnose sa obe Nemačke, a u pauzi između dve službe u inostranstvu bio je zamenik saveznog ministra za spoljnu trgovinu.

“Bio sam ambasador u Istočnom Berlinu kada je pao zid, a kada sam se vratio kući, raspala mi se država”, kaže Predojević. Nije mogao da se identifikuje sa politikom Slobodana Miloševića, pa je posle dvadeset i osam godina napustio diplomatsku službu i odmetnuo se u privatni biznis. Danas kao penzioner sa negodovanjem posmatra srpsku spoljnu politiku, zamera joj nedostatak ozbiljnosti i profesionalnosti koje su odlikovale jugoslovensku diplomatiju u kojoj je proveo dobar deo poslovnog života, u kojoj je od pripravnika došao do pozicije ambasadora.

“VREME”: Zašto ste 1992. napustili Sekretarijat za inostrane poslove?

MILAN PREDOJEVIĆ: Zato što to više nije bilo isto ministarstvo, u odnosu na ono u kojem sam započeo diplomatsku karijeru. To je bilo ministarstvo u raspadu, država je bila u raspadu, a nema dobre ambasade bez dobrog ministarstva, nema dobrog ministarstva bez dobre vlade. Kada sam se vratio u zemlju početkom devedesetih godina prošlog veka, ništa od toga nije bilo. Pošto sam bio profilirani ekonomista koji je deset godina radio i sa Evropskom zajednicom i sa Savetom za uzajamnu ekonomsku pomoć istočnog bloka, pa sam dobro poznavao oba sistema, mogao sam lako da pronađem posao u privredi. U pauzi između dva boravka u inostranstvu bio sam i pomoćnik ministra za spoljnu trgovinu, pa sam stekao i administrativnu kulturu.

Vi ste bili u Berlinu u vreme rušenja Berlinskog zida. Da li su u Beogradu zaista prespavali taj globalni tektonski poremećaj?

Beograd jeste na neki način prespavao taj istorijski događaj, jer se tada već pre svega bavio crtanjem granica unutar zemlje. Svakako su i nadležna ministarstva i savezna Vlada bili informisani, bilo je izveštaja i od Gorbačova i od Helmuta Kola i iz Sjedinjenih Američkih Država, naravno da sam i ja slao izveštaje. I SIP i Vlada su bili snabdeveni svim mogućim informacijama, ali se niko time nije bavio. Zato se može reći da su prespavali pad Berlinskog zida.

Kako ste doživeli dolazak na vlast Slobodana Miloševića?

Dovoljno je da citiram dve rečenice. “Milošević je običan bankarski pacov, zbog njega će biti krvi do kolena.” To je rekao Koča Popović 1989. i ja sam se i tada slagao, a i danas se slažem sa tim. Negde tamo 1991. i 1992. usledili su napadi srpskog republičkog rukovodstva na sve savezne institucije. Imena ljudi zaposlenih u njima su se iz čista mira razvlačila po novinama. Najžalije mi je što posle pada režima Slobodana Miloševića nije došlo do lustracije onih koji su terali u rat, ubijali i pljačkali.

A kako ste doživeli pad Miloševića 5. oktobra 2000?

Ja sam tada već odavno bio izvan diplomatije i bilo kakve državne službe. Pomislio sam da je dobro što se konačno završilo, polagao sam nade u Zorana Đinđića i nadao se da je dotadašnja opozicija nešto naučila, da će se dogovoriti i napraviti pristojnu zemlju, jer su iza sebe imali toliko tragičan period da samo glupan ništa iz svega toga ne bi naučio. U sličnoj smo situaciji i sada.

Kako ste uopšte dospeli u jugoslovenski diplomatiju?

Bilo je to negde 1963/1964. godine u vreme procesa za promenu Ustava, koji je republikama trebalo da donese veća prava. Još je Ranković bio u sedlu, ali ne zadugo. Tada je bio opšti jugoslovenski konkurs za rad u Državnom sekretarijatu za inostrane poslove, oglas je bio objavljen u svim novinama u svim republikama i na svim jezicima naroda i narodnosti. Ja sam u to vreme bio završio ekonomski fakultet i još bio u vojničkoj uniformi, pa me je brat bez ikakvih posebnih preporuka prijavio na konkurs. Godinu dana pre toga na službu u Ministarstvo inostranih poslova primljeno je tridesetak ljudi i u mojoj generaciji isto toliko. Bile su to prve potpuno školovane generacije koje su se prijavile za rad u diplomatiji, morale da polažu prijemni ispit u ministarstvu koji se sastojao od šest ili sedam predmeta i to pred komisijom koju su činili profesori Beogradskog univerziteta. Ko je prošao, polagao je državni ispit i na kraju morao da odradi trogodišnji pripravnički staž. Od nas otprilike 120 primljeno je 33. Državno ministarstvo za inostrane poslove se tada otvorilo za mlade ljude. Zanimljivo je što su u to vreme izbegavali da primaju Beograđane, jer ih je bilo previše u Ministarstvu

Fotografije: Marija Janković

“Jedan dan imaš jednog brata, drugi dan imaš drugog brata. Ne može tako. Država mora da ima konsekventnu osnovnu spoljnu politiku. U redu je sa nekom zemljom imati malo bolje odnose, ali to se ne sme drugim partnerima gurati u oči”

Kako je to radio Tito

Ja ću ispričati jednu anegdotu o velikom čoveku Josipu Brozu koji je, gde god da je bio, ostavio ljudske i političke tragove. Tito je prvi pustio nemačke ratne zarobljenike, činio je sve što je mogao da uspostavi dobre odnose između dve zemlje. Ja sam ga dva-tri puta pratio kada se sreo sa Honekerom, ili na Brionima sa Brantom. Tako se na Vangi u vinariji šalio, pričao Brantu kako se njegov vrtlar koji je video sve moguće šefove država i vlada i kraljeve uzbudio kada je trebalo da dođe car Etiopije Hajle Selasije. Kada je Selasije otišao, vrtlar mu je rekao: “Tito, ti si pravi bik u odnosu na njega.” Vrtlar je očekivao da car mora da bude neko od dva metra, a Selasije je bio niskog rasta. Hoću da kažem da je Tito umeo i da pregovara i da napravi atmosferu, da je znao kako da za zemlju dobije što joj je potrebno. Osamdeset odsto svih točkova koji se vrteli u Jugoslaviji došlo je iz Nemačke, bilo da su točkovi od lokomotive ili od limuzine, ili točkovi neke mašine radilice.

spoljnih poslova, vodilo se računa o nekakvoj ravnoteži, ljudi su primani i po nacionalnom ključu.

Tada se ozbiljno radilo na prijemu novih kadrova. Pripravnički staž je trajao tri godine, za to vreme trebalo je da se prođu sva odeljenja u ministarstvu. Ja sam odmah radio u odeljenju za Nemačku i Austriju, pa u odeljenju za međunarodne organizacije, ali sam najviše naučio u odeljenju za štampu. Tamo su nas podučavali kako se montiraju pitanja, kako se pripremaju odgovori ili kako treba tretirati novinare. Ja mislim da je u to vreme svakog četvrtka bila konferencija za štampu. Nakon tri godine u ministarstvu, kao mladi diplomata 1967. otišao sam pravo u Berlin.

Koliko je u jugoslovenskoj diplomatiji bio rasprostranjen običaj da ljudi upadaju sa strane za službu u ambasadama?

To su baš bili izuzeci. Treba napraviti razliku između generacije diplomata koji su praktično u diplomatsku službu

»

“Početkom šezdesetih godina MIP je primio prve potpuno školovane generacije koje su se prijavile za rad u diplomatiji, morale da polažu prijemni ispit u ministarstvu koji se sastojao od šest ili sedam predmeta i to pred komisijom koju su činili profesori Beogradskog univerziteta. Ko je prošao, polagao je državni ispit i na kraju morao da odradi trogodišnji pripravnički staž”

ušli direktno iz rata, i kasnijih generacija. Tito i Kardelj su neposredno po završetku rata uzeli nekolicinu diplomata iz Kraljevine Jugoslavije jer su im trebali ljudi koji znaju da naprave ugovor, koji su upoznati sa protokolom, pa su neki od njih dogurali i do penzije u Ministarstvu za spoljne poslove. Naravno da je vojska postavljale vojne atašee, a Ministarstvo unutrašnjih poslova je slalo svoje kadrove na rad u konzulatima. U mojoj generaciji je samo jedan čovek ušao mimo konkursa, ali se kasnije zaista ispostavio kao izvrstan diplomata i bio i zamenik ministra spoljnih poslova.

Vi ste bili ambasador u Istočnom Berlinu. Koji je posao ambasadora?

Ambasador je izaslanik šefa države. Šef države može da Ministarstvu inostranih poslova dodeli veću ulogu u postavljanju ambasadora, ali on potpisuje akreditive. Ambasador u normalnim okolnostima govori u ime šefa države, u ime zvanične politike svoje zemlje. Ambasador vodi kolektiv, koji je, recimo, u Bonu sedamdesetih godina imao trideset i osam zaposlenih i odgovara za svakog njegovog člana, njegov rad. Veoma su važni lični kontakti koje ambasador uspostavi, sitni gestovi koji kasnije mogu da otvore neka vrata.

Kako biste ukratko definisali spoljnu politiku SFRJ do raspada?

Ovi danas govore o nekakvim stubovima spoljne politike, te dva stuba, te tri ili četiri, ali svi su stubovi važni, Jugoslavija je vodila spoljnu politiku sa ciljem da svugde ostvari maksimalno moguće. I stub Albanije je važan, makar da nam ne podmeću noge u inostranstvu. Ja sam, recimo, albanskog ambasadora tretirao isto kao američkog ambasadora. Albanski ambasador je naš komšija. Ranije se govorilo, a i sada je tako, da se Jugoslavija graniči sa brigama, a te brige mogu se rešiti samo dobrosusedskim odnosima.

Jugoslavije je imala veoma dobre odnose gotovo sa svima. Bila je negde viđena kao kandidat za Evropsku uniju, bila aktivna u Ujedinjenim nacijama,Tito i moj prijatelj Leka Lončar (poslednji ministar spoljnih poslova SFRJ) su od Pokreta nesvrstanih napravili dragog partnera za Jugoslaviju. Veoma jasno je bilo da se Jugoslavija nikada neće previše približiti Istočnom bloku i da drži dovoljnu distancu prema NATO-u. To se zvalo “politika ekvidistance prema velikim silama”. U bipolarnom svetu SFRJ je kao jedna od pobednica rata i u velikoj meri zahvaljujući Titu imala dovoljan autoritet da sebi može da dozvoli takvu spoljnu politiku.

Posle Drugog svetskog rata multilatelarni odnosi su u odnosu na bilateralne odnose postajali sve važniji i Jugoslavija je to prepoznala. Jer, jedno je kada ti neki sporazum potpišeš sa jednom, a drugo kada ga istovremeno potpišeš sa nekoliko desetina država. Tito je stalno bio okružen privrednicima, oni su išli za njim i zaključivali poslove, radilo se ludim tempom. Tito je svoj uticaj i svoje dobre lične veze koristio za dobrobit jugoslovenske ekonomije, on je otvarao vrata a naši privrednici su to umeli da iskoriste.

Što se nesvrstanih zemalja tiče, kao primer ću vam reći da je u jednom trenutku osamnaest ministara u vladi Etiopije bilo studiralo u Jugoslaviji, govorili su naš jezik, možete misliti da smo tamo mogli sve da završimo. Tako je bilo i sa Irakom i sa Iranom ili sa Egiptom, Libijom ili Alžirom. Jugoslovenske firme su u tim zemljama bile privilegovane, a imali smo i šta da ponudimo.

Da li danas prepoznajete ciljeve spoljne politike Srbije?

Spoljnu politiku Srbije danas bih definisao kao pokušaj da se na neki način preživi. U njoj nema konsekventnosti. Jedan dan imaš jednog brata, drugi dan imaš drugog brata. Ne može tako. Država mora da ima konsekventnu osnovnu spoljnu politiku. U redu je sa nekom zemljom imati malo bolje odnose, ali to se ne sme drugim partnerima gurati u oči. Spoljna politika je veoma ozbiljna i veoma dokumentovana oblast, sve se beleži i može i posle dužeg vremena imati neke posledice. ¶

ANDREJ IVANJI

TEOFIL PANČIĆ

Od lica monopola do monopola na lice

Kad se pojavljuje bez maske, Aleksandar Vučić to ne čini kao slobodan građanin koji sledi svoja uverenja i spreman je da za njih snosi konsekvence. Njemu niko ne preti globom od 5000 ili ne znam već koliko dinara, udaljavanjem iz gradskog autobusa, neulaskom u prodavnicu, pozorište ili bilo koji drugi javni prostor; ne, takve su pretnje rezervisane za mene ili vas

Osobina svakog totalitarnog poretka je da je večito nezadovoljan stepenom lojalnosti svojih podanika: ne što bi se ovi stvarno nešto bunili i gicali – ta, gde smeju?! – nego što se radi o tome da u građane mora biti što dublje usađeno osećanje večite, neodređene a sveprisutne krivice pred poretkom, režimom, državom, zovite to kako hoćete. Iako navodno benigan, dobronameran i meritokratski, i koronatotalitarizam oponaša istovetne obrasce svoje starije i krvoločnije braće. Pogledajmo sasvim recentan i sasvim domaći primer: ovih dana nam se saopštava da u Srbiji trenutno vrlo dobro stojimo glede korone, i istovremeno nam se otvoreno preti "strožim merama", i svakako strožom kontrolom ovih već postojećih. Šta je tu neobično? Pa, vidite, da stojimo "loše", pretilo bi nam se dodatnom strogošću jer stojimo "loše"; pošto stojimo "dobro", preti nam se dodatnom strogošću jer stojimo "dobro"! Da se ne bismo, nedajbože, opustili... Dakle, kako god da se stvari razvijaju, građanin pokorni ima biti permanentno kriv i pod pretnjom dodatne kazne – za njegovo dobro, razume se. Nema totalitarizma bez jake paternalističke crte.

Sva sreća da postoji Jedan Čovek, odvažni Prometej koji se ne boji besa bogova, nego nam svojim svetlim primerom pokazuje kako se ne treba slepo povinovati regulama sumnjive korisnosti i kako se treba uvek i svugde ponašati kao slobodan čovek, pa makar u tome bio i usamljen! Ime mu je, gle... Aleksandar Vučić. Zašto li mi je u tome nešto sumnjivo?

Imenovani građanin je od početka epidemije već bezbroj puta uhvaćen u javnim prigodama bez tzv. zaštitne maske, ponekad bivajući jedini među više desetina ili čak stotina prisutnih čije je lice vidljivo. Istini za volju, masku ponekad i stavi, u nekoj prigodi, pa onda u sledećih pet opet ide golobraz, i tako sve od marta naovamo... Politički protivnici mu povremeno zvocnu zbog toga, a ovi njegovi se naprave mrtvi – pa, gde da Šefu spočitneš ono što slobodno prigovaraš podaničkoj raji?!

E sad, kakav ja problem imam s tim? Iskreno, meni uopšte nije mrsko videti čoveka bez maske u okruženju Feredžiranih. Štaviše, neretko sam baš ja taj čovek! Mogao bih vam sada nadugačko objašnjavati zašto je tome tako, ali ovo nije tekst – uostalom, nijedan moj tekst to nije – o maskama i (ne)opravdanosti obaveze njihovog nošenja (jasno vam je da u tom pogledu delim stav cele Skandinavije, koja je valjda eto sasvim slučajno u mnogo čemu najslobodarskiji, a ne najfašističkiji deo sveta), ili o faking koronavirusu uopšte, nego je tekst o ljudima i o društvu. Utoliko bi, dakle, svako ko odbija nošenje maske kao Svetu Zapovest trebalo da u meni izazove neku vrstu solidarnosti: nismo li, naposletku, na istoj strani? Pa čak i ako se inače ne slažemo u ama baš ni u čemu drugome na ovom svetu, nije li moguće da makar u toj jednoj jedinoj stvari s nekim, na primer s Vučićem, budem saborac, a druge razlike među nama neka ostanu? Međutim, to neće ići, evo i zašto.

Kad se pojavljuje bez maske, Aleksandar Vučić to ne čini kao slobodan građanin koji sledi svoja uverenja i spreman je da za njih snosi konsekvence. Njemu niko ne preti globom od 5000 ili ne znam već koliko dinara, udaljavanjem iz gradskog autobusa, neulaskom u prodavnicu, pozorište ili bilo koji drugi javni prostor; ne, takve su pretnje rezervisane za mene ili vas. A maske su u međuvremenu, i to ne samo ovde, postale svojevrsni lakmus test, čijeg pravog značaja i dosega još nismo svesni. Na blesavoj maloj tekstilnoj stvari testira se tobože naša zdravstvena svest, a zapravo naša podanička lojalnost. Da je tome tako, možete se uveriti vrlo jednostavnim eksperimentom: nosajte okolo masku oklembešenu na podbradak, dakle sasvim beskorisnu, i niko vas neće popreko pogledati; ako ste, međutim, prosto *bez maske*, sva je prilika da ćete popiti barem gunđanje ili prekoran pogled. Iako je "epidemiološki" sasvim svejedno da li nosite masku tako ili je ne nosite uopšte. Ali, u prvom slučaju vi barem simbolički izražavate poslušnost i pokornost Opštoj Naredbi, a u drugom je izazovno odričete.

Bivajući, međutim, unapred pošteđen svih društvenih rizika koje nepodleganje regulama koronatotalitarizma donosi tzv. običnom građaninu, Vučić svojom serijskom nemaskiranošću demonstrira samo i jedino tiransku bahatost i samovolju, koja prevedena u verbalni registar zvuči ovako: "Meni se može da gazim pravila koja sam propisao za vas ostale i na koja inače nemam nikakav prigovor, naprotiv, tvrdo ih zastupam sve dok se odnose na vas, a ne na mene! A vi, rajo, ne gledajte šta ja radim, nego slušajte šta govorim! Uostalom, kako ne nosim masku, čućete me razgovetno, a ne u vidu nejasnog mumlanja, kako ćete od sada pa zauvek slušati jedni druge, sve dok vas sasvim ne prođe volja da se domunđavate... Šta pa i ima da čujete i razumete jedni druge, dovoljno je da slušate mene!"

Eto, zato meni, maskoneverniku i serijskom izbegavaču nošenja maske gde i kad god mi je to moguće, nije nimalo simpatično kad vidim Aleksandra Vučića bez maske, kao monopolistu *prava na lice*. Nisu uzalud još stari Latini govorili: "Si duo faciunt idem, non est idem" – "Ako dvojica čine isto, nije isto". Sve je stvar *konteksta*, a kontekst iz kojeg nas gleda Vučićevo golo lice nije kontekst slobode, kamoli pobune, nego cinične, prostačke privilegovanosti. ¶

NOVINARSKA ETIKA U ZATVORU: Tabloidi
Foto: Marija Janković

Dugo putovanje u noć

Često se čuje da do promene u državi, a i društvu, u ovakvim medijskim uslovima ne može da dođe. S druge strane, jasno je da mediji ne mogu da se profesionalizuju dokle god su na čelu države ljudi koji, svim dosadašnjim ponašanjem, pokazuju da im odgovaraju mediji isključivo kao glasnici, šta god da je poruka tog dana. Kako izaći iz ovog zatvorenog kruga

Zarobljena, rovovski podeljena i tabloidizirana, samo je početak opisa medijske scene u Srbiji. Međunarodne organizacije i medijski stručnjaci govore o stalnom padu medijskih sloboda, o negativnim trendovima koji su do te mere zamračili ovdašnji medijski pejzaž da su mnogi i zaboravili šta uopšte jeste, odnosno šta bi trebalo da bude uloga i funkcija medija u društvu. Normalizacija *novinarstva* koje se svodi na propagandu – bez nekih ozbiljnijih pokušaja da se to i prikrije – novinarstva lišenog profesionalnih i etičkih normi ima ozbiljne posledice po društvo, a posebno je opasno kada, usled pomenute normalizacije, većina građana nije ni svesna da problem uopšte postoji.

Jedan novinar je svojevremeno uporedio situaciju u medijima sa klimatskim promenama – utiče na sve, manji broj je zabrinut, a ostatak odmahuje rukom nazivajući globalno otopljavanje zaverom ili je uveren da ne može ništa da učini i da ga se to, na kraju krajeva, mnogo i ne tiče.

"Tokom pandemije smo shvatili šta znače nezavisni mediji i pravovremena informacija koja je, u jednom trenutku, mogla da napravi razliku – da li ćete preživeti ili ne", kaže za "Vreme" Milan Antonijević, izvršni direktor Fondacije za otvoreno društvo Srbija, podsećajući na sve one "recepte" i načine kojima se navodno leči virus korona, a zatim nastavlja: "Isto kao što ste tada mogli da nastradate ako verujete medijima koji šire lažne vesti i izazivaju paniku, možete i danas da nastradate, kada i dalje mediji ugrožavaju svačije živote, promocijom nasilja, govora mržnje, lažnim informacijama, urušavajući odnose u regionu i stvarajući atmosferu u kojoj je nasilje moguće."

Polovina stanovnika Srbije smatra da nije posao medija da postavljaju pitanja i da kritički preispituju odluke vlasti, što, nesumnjivo, može biti pogubno za jedno društvo koje teži da bude demokratsko

Koji sve trendovi su najkarakterističniji za ovdašnju medijsku scenu? Kako se situacija u medijima odslikava na društvo i obrnuto? Koja je uloga politike u tome, odnosno – može li doći i do najmanje promene a da ona nije potaknuta u političkoj sferi? Šta mogu mediji i građani? Kolika je odgovornost novinara i postoji li alibi za odabir da se postupa suprotno uzusima profesije?

Konačno, često se čuje da do promene u državi, a i društvu, u ovakvim medijskim uslovima ne može da dođe. S druge strane, jasno je da mediji ne mogu da se profesionalizuju dokle god su na čelu države ljudi koji, svim dosadašnjim ponašanjem, pokazuju da im odgovaraju mediji isključivo kao glasnici, šta god da je poruka tog dana. Kako izaći iz ovog zatvorenog kruga?

ULOGA NOVINARA – "KLIMANJE GLAVOM"

"Dve najvažnije funkcije medija za demokratsko društvo su, prvo, nadgledanje i kritičko propitivanje nosilaca javne vlasti, i drugo, obezbeđivanje foruma u kojem će različiti glasovi moći da se čuju", podseća Jelena Kleut, docentkinja Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, naglašavajući da kod nas mediji ne ispunjavaju ove funkcije.

Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost (CRTA) u saradnji sa Ipsos Strategic Marketingom već sedam godina sprovodi istraživanje o učešću građana u demokratskim procesima u Srbiji. Pre tri godine, pitanje upućeno ispitanicima glasilo je: "Koja treba da bude uloga medija u jednom društvu kada je reč o informisanju građana o pitanjima od javnog interesa – radu države, institucija, javnih funkcionera...?"

Rezultat je bio sledeći: oko polovine građana smatralo je da uloga medija treba da bude analitično izveštavanje i kritičko sagledavanje rada institucija i nosilaca javnih funkcija, dok je više od četvrtine (27 odsto) smatralo da medij samo treba da bude prenosilac informacije bez analitičkih komentara, čak 14 odsto smatra da uloga medija treba da bude promocija rada Vlade, dok osam posto ne zna šta bi trebalo da bude uloga medija.

Uzevši u obzir da je stanje u medijima gore nego 2017, u čemu se slažu sve međunarodne organizacije koje prate stanje medijskih sloboda u svetu, teško da je percepcija građana u Srbiji, kao i njihovo znanje o medijima, znatno promenjeno.

Drugim rečima, polovina stanovnika Srbije smatra da nije posao medija da postavljaju pitanja, da rade u javnom interesu, da kritički preispituju odluke vlasti, što, nesumnjivo, može biti pogubno za jedno društvo koje teži da bude demokratsko. Jasno je da je neophodno raditi na medijskom opismenjavaju građana, ali su ovi rezultati i odraz onoga kako se nosioci vlasti i drugi predstavnici određenih institucija u javnosti prema medijima ponašaju.

ZBUNJENA JAVNOST

U medijima postoji rov koji postoji i u društvu, međutim ta granica je povučena tako da je s jedne strane monolit – sastavljen od nacionalnih emitera, većeg dela štampanih medija, tabloida i javnog servisa (RTS) – a s druge strane tog rova nalazi se nekoliko medija koji pokušavaju da prikažu balansiranu sliku, kaže Milan Antonijević. Ti, sa druge strane rova, svakodnevno su napadani da rade protiv države, da su plaćenici, vlast neće da se odaziva na njihove pozive ili su oni, usled mnogih odbijanja, i prestali da ih zovu.

"U mnogim društvima postoje provladini mediji i oni koji su kritički, ali retko gde je medijski kolač do te mere neravnomeran, retko gde je ta granica, što se gledalaca i čitalaca tiče, tako povučena da toliko mali broj ljudi može dobiti informacije, kao što je to slučaj u Srbiji", zaključuje Antonijević.

"Mediji su podeljeni kao i cela Srbija, i opet živimo ono 'za' i 'protiv', ne možemo »

Od ravnodušnosti do političkih poena

Jelena Kleut govori o tome kako, usled činjenice da građani nemaju dovoljno informacija da procene učinak izabranih predstavnika, i to zajedno sa svim ostalim problemima kompromituje izborni proces. "Potom, opada poverenje u medije i u institucije. A kada ne veruju medijima i institucijama, građani odbijaju da učestvuju u javnom životu. Ne samo u izborima, nego su skeptični prema svemu, a rešenja za svoje nagomilane probleme traže mimo institucija." Ova ravodušnost je svakako dobar način da stvari u društvu ostanu kakve jesu, a često to znači da se ide nagore.

Uz to, u delu javnosti, pogotovo onom kritički nastrojenom, postoji ta potreba da se odgovori na politiku, traže mimo politike, pa je akcenat na vanstranačkim ličnostima, spasiocima iz svih drugih sfera od kojih se očekuje bezinteresno delovanje. Odbojnost prema institucijama, ali i prema strankama i uopšte *političkom,* rezultuje i, ponovo, u izvesnoj zbunjenosti – šta je uloga medija.

Kako za "Vreme" kaže Zoran Panović, ne smeju se mešati termini: "Jedno je kritička javnost, a drugo je politička opozicija, a mi nekada kritičku javnost doživljavamo kao političku opoziciju. Jedno su novinari, umetnici, glumci i arhitekte, ili nezavisna tela, a druge su stranke kao organizacije koje pretenduju da uzmu vlast." Za njega nije dobar znak, po društvo, što su autori humorističkih emisija i novinari popularniji na političkom planu od predstavnika opozicije, dodajući da to tako devedesetih nije bilo.

govoriti o liberalnim, levo ili desno orijentisanim medijima, već je ravan postavljena – "za" ili "protiv" Vučića, što stvara jednu vrstu konfuzije", kaže za "Vreme" Zoran Panović, novinar i programski direktor Demostata. Međutim, kako naglašava, razlika je u profesionalnosti izveštavanja. Provladajući mediji su pre svega orijentisani propagandno i u funkciji struktura vlasti – zbog toga je njihov sadržaj dnevnopolitički usmeren i otuda veoma promenljiv, bilo da je reč o naprasnim pohvalama upućenim SAD i tamošnjem predsedniku posle potpisivanja sporazuma, crnogorskim političarima ili odnosu prema Albancima.

"Dritan Abazović može danas biti hrabri Abazović koji ne da Srbe, a sutra Šiptar, sa jasnim konotacijama. Kada pravimo mali Šengen, onda će pisati o Albancima, za koji dan će ih nazivati Šiptarima uz bizarno objašnjenje da oni tako sebe zovu", kaže Panović.

Međutim, time se, po rečima sagovornika "Vremena", ne završava sluđivanje građana. Panović nastavlja: "Generalni paradoks Vučićevih medija sastoji se i u tome što se neretko vodi antizapadna propaganda u tabloidima, a vlast je formalno na evropskom putu; dok Vučić citira Adenauera i Vebera, Čerčila i Pekića, udarna pesnica su mu tabloidi; to što govori i kakav je njegov menjstrim, nije komplementarno. Sve ovo sigurno ima logiku u Vučićevoj tehnologiji vladanja i važno je zarad održavanja tolikog rejtinga, ali ima ozbiljne posledice po društvo i javni prostor."

Konačno, glavna karakteristika naše medijske scene, prema proceni Jelene Kleut, osim raspolućnosti jeste da je zarobljena zbog mehanizama koje država i vlast koriste kako bi držale medije pod kontrolom – bilo da je reč o Tanjugu koji je ugašen, ne postoji u APR-u još od 2015, ali bez problema javlja šta vlast kaže, bilo zbog izbora članova Saveta REM-a, a posledično i upravnih odbora javnih medijskih servisa, bilo zbog netransparentnog finansiranja medija...

Rekli su o medijima u Srbiji

"Broj napada na novinare je u ozbiljnom porastu, dok zvaničnici koriste sve zapaljiviju retoriku protiv novinara. Pojedini hrabri novinari nastavljaju da izveštavaju o opasnim temama poput kriminala i korupcije. Međutim, zbog koncentracije vlasništva nad medijima, njihove priče su obično dostupne samo na internetu. Sukob između političara i medija, široko rasprostranjene lažne vesti koje vlast toleriše, kao i loš tretman uzbunjivača Aleksandra Obradovića, ostaju veliki razlozi za zabrinutost."

REPORTERI BEZ GRANICA, 2020.

"Kada je reč o opštem stanju demokratije i uslova pod kojima se izbori održavaju, jedan od najvećih problema sa kojima se suočava Srbija je pogoršanje medijskih sloboda. Većina štampanih i elektronskih medija u Srbiji ostaju pod kontrolom vladajuće SNS. U najgoroj formi, mediji kao što su Pink i tabloid "Informer" služe kao SNS propagandni listovi koji hvale vladajuću stranku i njenog vođu, dok javno demonizuju kritičare i protivnike. U manje ekstremnim slučajevima, kao što je javno servis RTS ili dnevni list "Politika", oni nude suptilnije provladino izveštavanje udruženo sa ekstremno ograničenim prostorom za aktivnosti opozicije."

FRIDOM HAUS, 2020.

"Slučajevi pretnji, zastrašivanja i nasilja nad novinarima i dalje izazivaju zabrinutost. Dok je nekoliko slučajeva rešeno, a neke krivične prijave podnete, istrage i pravnosnažne presude i dalje su sveukupno retke. Inače, prva presuda u slučaju ubistva novinara izrečena je, u prvom stepenu, u aprilu 2019. godine (Apelacioni sud u Beogradu je ipak, početkom septembra, ukinuo prvostepenu presudu u slučaju ubistva Slavka Ćuruvije – JJ). Srpski organi vlasti moraju da reaguju bez odlaganja i da javno osude govor mržnje i pretnje novinarima. Zakonodavstvo koje se odnosi na medijski sektor i dalje treba u potpunosti sprovesti. Pravni okvir Srbije treba da predvidi strože kriterijume u pogledu transparentnosti vlasništva i finansiranja medija. Sufinansiranje medijskih sadržaja kako bi se ispunile obaveze u vezi sa javnim interesom treba da se sprovodi u skladu sa zakonodavnim okvirom. Ovo zahteva transparentne i pravične procedure bez uplitanja državne uprave, posebno na lokalnom nivou."

SAOPŠTENJE EVROPSKE KOMISIJE, 2019.

Tokom pandemije smo shvatili šta znače nezavisni mediji i pravovremena informacija koja je, u jednom trenutku, mogla da napravi razliku – da li ćete preživeti ili ne", kaže Milan Antonijević, podsećajući na sve one "recepte" i načine kojima se navodno leči virus korona, a zatim nastavlja: "Isto kao što ste tada mogli da nastradate ako verujete medijima koji šire lažne vesti i izazivaju paniku, možete i danas kada i dalje mediji ugrožavaju svačije živote, promocijom nasilja, govora mržnje, lažnim informacijama, urušavajući odnose u regionu i stvarajući atmosferu u kojoj je nasilje moguće"

BEZ PITANJA MOLIM:
Predsednik u tv-kadru
Foto: Dragan Kujundžić

Jelena Kleut primećuje da tako dobijamo medije koji prećutkuju afere i kliču vlastima, ali su za to bogato finansijski nagrađeni, i one koji imaju kritički odnos prema vlastima – što bi trebalo da bude uloga medija – i zbog toga nemaju pristupa javnom novcu, jedva sastavljaju kraj s krajem, otežan im je pristup javnim informacijama i stalna su meta napada, poreskih inspekcija, neprimerenih opaski državnih zvaničnika...

(NE)VIDLJIVI KORACI

Odakle može da dođe promena?

Kako podseća Milan Antonijević, već smo imali jedno, s velikim razlogom mada kratkog daha, "Srbijo izvini" i verovatno će ih biti još. Ono što se danas može je, prema njegovim rečima, pohvaliti svaki mali korak, kao što je to bio slučaj o izmenama načina rada REM-a i nedavnom odlukom ovog tela.

Profesionalizacija medija, sa ovakvim političko-finansijskim podsticajima i odsustvom sankcija ako ne rade profesionalno, ne počinje od medija, sigurna je Jelena Kleut, već impuls dolazi od građana ili od političkih stranaka, a mediji će to pratiti. Od konkretnih mogućih koraka, ona podseća da Medijska strategija, uz mnogo muke usvojena, precizno kaže šta treba da se učini – "obezbediti pravične uslove za funkcionisanje medijskog tržišta, uljuditi institucije koje su nadležne za medije, a kao prvi i najvažniji korak je ogoliti i učiniti transparentnim sve kanale državnog uticaja na medije. Deo tih kanala treba preseći. Deo kanala postoji u mnogim zemljama, recimo subvencionisanje medija, i njih treba podvrgnuti strogoj kontroli. Za to su pak potrebne snažne institucije sa integritetom, REM, javni medijski servisi, Agencija za borbu protiv korupcije..." A ostali akteri bi trebalo da pomognu u domenu svog delovanja – akademska javnost da bude glasnija, opozicija da se obaveže da neće postupati sa medijima onako kako je postupala kada je bila na vlasti, zaključuje Kleut.

Takođe, jedna televizija sa nacionalnom frekvencijom koja ne bi bila prorežimska ili se ne bi pretvarala da opozicija ne postoji, mogla bi ozbiljno da pomeri stvari sa mrtve tačke.

Konačno, da bi vlast trebalo da se zabrine zbog kritika koje joj dolaze na račun slobode medija, trebalo bi, ali da se čini da ih ne brine, čini se.

"Ova matrica funkcioniše, to je jedan medijski perpetuum mobile", objašnjava Panović. "Međutim, taj veliki rejting koji mediji održavaju vraća se kao bumerang neurotizujući javni prostor, stvarajući stalne animozitete, uz dovođenje vlasti u situaciju koja psihološki nije laka – stalno se postavlja to pitanje da li će oni pristati da odu sa vlasti, kako će otići... To nije dobro ni za vlast ni za društvo, situacija u kojoj smena vlasti izgleda kao nešto nezamislivo i traumatično."

Konačno, kolika je u svemu odgovornost novinara?

Govoreći o pravdanju (ne)delovanja pojedinca u sistemu u kojem se osnovne vrednosti urušavaju, jedan sagovornik iz sveta sporta je u intervjuu u "Vremenu" pomenuo izraz, iz Krležinog pera, "alibi male dece".

S jedne strane, niko ne može osporiti lošu i sve lošiju ekonomsku situaciju uopšte, ali i posebno nezavisnih novinara, a s druge strane, radi se o izboru da se bude saučesnik u urušavanju demokratije, zavaravanju građana i drugim, ponekad veoma opasnim delima.

Jedna od podela, kada je reč o ovdašnjoj raspolućenoj medijskoj sceni, mogla bi da bude ova – novinari koji postavljaju pitanja i oni koji to ne čine. Milan Antonijević dodaje da je dodatni problem to što ni na ta pitanja odgovori obično ne stižu. ¶

JELENA JORGAČEVIĆ

Život prekriven crvenim prahom

"Odavno više ne pijemo kafu napolju, niti prostiremo veš, a muž, taksista, auto pere kiselinom", kaže za "Vreme" Dragana Mirić čija se kuća nalazi tik do Smederevske železare. "Okrečili smo fasadu u crveno, da se manje sekiramo, jer ionako sve pocrveni"

CRVENA PLANETA: Dragana Mirić u svom dvorištu pored smederevske Železare i dnevni "uzorak" prašine sa simsa

Fotografije: Marija Janković

"Baba, nećemo kod tebe da dolazimo, prljavo je i ne daš nam da se igramo napolju", kažu mi unučići Dragane Mirić. Ona ima 54 godine i zajedno sa suprugom živi u selu Radinac, šest kilometara udaljenom od Smedereva, tik do Železare. Dimnjaci, džinovske hale, cevi kao creva aždaje koja neprestano hukti... Hiljade kvadratnih hektara postrojenja su na nekoliko desetina metara od njihove kuće. Kao i pruga.

Crveni prah prekriva sve. Redovno. Neprestano. Već godinama. Nekad je i kiša crvena. Lišće uredno gajenog cveća u dvorištu, loza koja herojski opstaje, cipele pred pragom, ograde koje su nekad bile prefarbane u sivo, roletne, oluci, pa čak i dlaka pasa koji jedini koriste dvorište – sve je crvenkasto...

"Odavno više ne pijemo kafu napolju, niti prostiremo veš, a muž, taksista, auto pere kiselinom", priča Dragana, dok loži prvu jesenju vatru u smederevcu. Uprkos svemu, nasmejana je. "Okrečili smo fasadu u crveno, da se manje sekiramo, jer ionako sve pocrveni."

Kada je pobegla iz porodične kuće obližnjeg mesta, jer su roditelji bili protiv njenog venčanja, suprug i ona doselili su se u tu kuću. To je bilo 1987. godine.

"Ispred svake kuće u našoj ulici bila su po dva velika oraha." Tad je Železaru vodilo Srpsko akcionarsko rudarsko topioničarsko industrijsko društvo, SARTID, to jest država, koja je nacionalizovala fabriku izgrađenu na proleće 1921. godine. "Imali smo tunel zelenila. Jednom, 90-ih, došli su iz opštine i sve posekli", seća se.

Od pre nekoliko meseci, crn, mastan prah pada iz oblaka pepela i prašine. Nekad izgleda kao šljokice, a zapravo su to čelični opiljci.

"Oseti se sumpor, miris pokvarenih jaja, a noću je tri puta gore. Ustajem u 4.30 ujutro, sve se trese, tad se radi punom parom", priča nam Dragana. Ona je glavna kuvarica u vrtiću i nije se žalila nijednoj instituciji niti Železari. Ne zna kome bi. "Samo kad bi ugradili filtere", kaže sa nadom.

Ko je odgovoran? Da li i u kojoj meri ovo aero-zagađenje utiče na zdravlje građana? Koliko su posledično zagađeni usevi, zemlja, voda? Koje mere mogu i treba da preduzmu nadležne institucije i rukovodstvo Železare koja je u rukama kineske kompanije HBIS Group Serbia Iron & steel? Koje informacije je država uopšte podelila sa stanovništvom? Kakvo je raspoloženje građana? Fatalističko, jer Železara zapošljava 5000 ljudi, i živi u strahu da se ne zatvori, pa zato trpe? I dokle? Ili se pak pojedinci udružuju i preuzimaju odgovornost za svoje živote i bore se za pravo na relativno čist vazduh i uživanje u svojoj privatnoj svojini? Ovo su samo neka od pitanja na koja ćemo se truditi da odgovorimo u sledećim brojevima. ¶

MILICA ĆUBRILO FILIPOVIĆ

DRAGAN ILIĆ

Red or ded

Kako su Boško i Stanko, kao i bezbrojne devojke koje su nam se devedesetih obraćale rečima "Ćao, ja sam XY, a ovo je City", dobili svoje naslednike

Peti oktobar u Srbiji uvek donese neko iznenađenje, naročito kada su u pitanju mediji. Pre dvadeset godina, u popodnevnim satima, Televizija Pink je nakon RTS-a strepela od besa demonstranata. Međutim, tamo su umarširali bubnjari i simbolično je "oslobodili", i tada smo shvatili da će Željko Mitrović preživeti svaku političku promenu u Srbiji.

Dvadeset godina kasnije, na jubilej demonstracija, Pink pokreće Red, novu televiziju (tačan početak je 3. oktobar), a Aleksandar Vučić tri meseca posle izbora svečano objavljuje ime mandatara nove vlade. U međuvremenu, na Pinku i Hepiju neprekidno se ponavljaju floskule o "rušilačkim demonstracijama" koje su organizovale i sprovele strane obaveštajne službe. Na delu je dakle sistematska revizija istorije, a preostali i preživeli članovi DOS-a, ukoliko danas nisu naprednjaci, stidljivo odgovaraju na optužbe o izneverenim očekivanjima naroda.

Potpuno je jasno zašto se kroz priču o ukradenim foteljama i "spaljenoj Skupštini" suštinski gura pod tepih sve ono što je dovelo do rušenja Miloševića i onih koji su mu bili "omiljeni opozicionari", a to su naravno radikali. E tu dolazimo na klizav teren sećanja na ulogu aktuelnog predsednika u političkom životu Srbije do 2000. godine.

Izuzetak, na sreću, predstavlja RTS i dokumentarni film *Dan jedne nade* Nataše Mijušković, koji se bavio svim aspektima najvažnijeg događaja u novijoj političkoj istoriji Srbije. Najvažnijeg kažem jer je u središte politike doveo odbranu prava čoveka, demokratije i povratka Srbije u međunarodnu zajednicu. Nažalost, smena vlasti nije donela suštinske promene i jačanje demokratskih institucija. Možda prvi put do sada, akteri 5. oktobra su pred kamerama opisali kako je nastupila opijenost vlašću. Tako smo valjda došli ovde gde smo danas.

No, za mene je, kao TV Manijaka, jednako zanimljiv pokušaj Željka Mitrovića da se obrati novoj generaciji gledalaca, rođenih posle 5. oktobra. Pod sloganom "zaslužuje veliki ekran", Red televizija (po licenci) pokušava da sadržaje sa interneta (Jutjub, društvene mreže) transponuje u TV program. Tu sam takođe imao *déjà vu*, na eskapističke TV projekte devedesetih poput Pinka i Košave, koji su promovisali ludu zabavu mladih, apolitične lepotice i lepotane koji su pevali "JUL je kul!".

Cele subote, čika Ognjen Amidžić nam je predstavljao voditelje novih emisija, koji su "cool", "urbani do jaja" i "otkačeni". Osnovna dramaturška potka celog kanala je antagonizam "nas mladih" i "starijih", koji ne razumeju sajber jezik i izraze. Ne radi se o međugeneracijskom sukobu oko vrednosnog sistema, vizija budućnosti, modernizma ili tradicionalizma. Prazan fajl.

U suštini, Red je konglomerat materijala iz "Zadruge", "influensera" i "blogerki" sa muzičkom podlogom turbo-repa. Takve muzičke kanale sada imaju SBB (IDJ) i Telekom (TOXIC TV) i tu sve pršti od autotjuna, besnih automobila i golišavih devojaka. Postoji, naravno, najavljeni element neviđene tehnološke revolucije, takozvana "unreal tehnologija", što je u suštini virtuelni studio sa gejmerskom scenografijom.

Savremeno korišćenje sadržaja sa interneta, kod kreativnih jutjubera podrazumeva vispren izbor tema i sadržaja (dakle ne samo ono što je u trendingu i što je već stotinama puta prežvakano) i komentarisanje (*komenting*) što zahteva duhovitost, bridak um, ali pre svega poznavanje popularne kulture. Bez toga, voditelji postaju nalik na kvaziduhovite likove sa žurki koji se dokopaju kompa pa smaraju klipovima sa neta. Red klinci su nepogrešivo izabrani da stvore sliku otkačene mladeži koja samo želi da bleji i koja nema nikakvu želju da menja svet oko sebe.

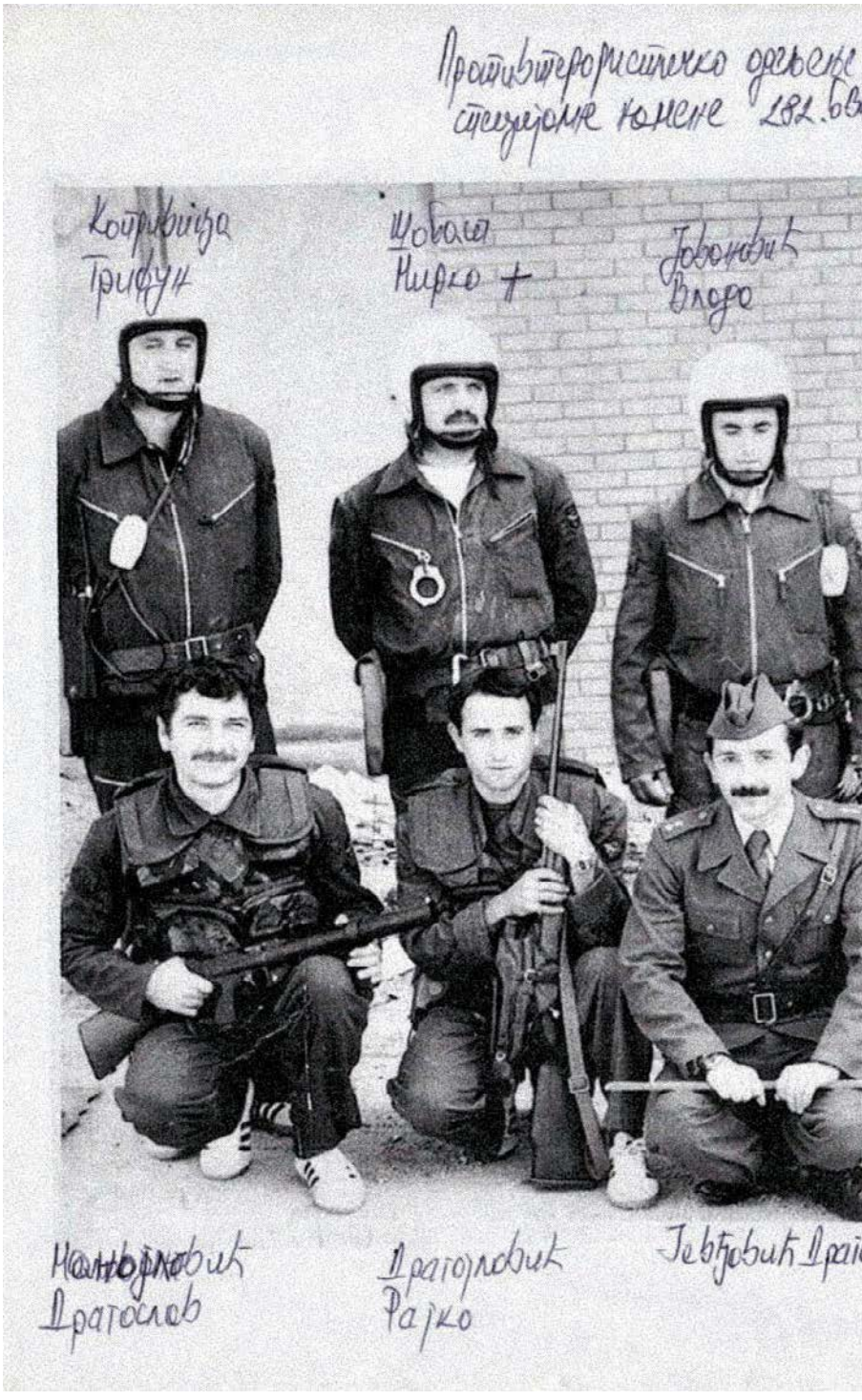
Jel' vam to zvuči poznato?

Boško i Stanko, kao i bezbrojne devojke koje su nam se devedesetih obraćale rečima "Ćao, ja sam XY, a ovo je City", dobili su svoje naslednike, koji više ne moraju da vitlaju po modnim revijama i žurkama po gradu, već sede kod kuće i bleje, uz društvene mreže i klipove sa Jutjuba.

Na sreću, današnje klince baš zabole za televiziju kao medij, pa mi se čini da će njihov osnovni izvor informacija i zabave ostati internet, najčešće na telefonu. Svaka kreativna osoba će, zahvaljujući savremenoj tehnologiji, uz kompjuter i mobilni telefon moći da prikupi milione pregleda i za to im nisu potrebni ni Pink ni Željko Mitrović. Štaviše, moći će super da se zezaju sa pokušajem da se "omladina" sa neta ekranizuje i zamaže u crveno. Red je, dragi moji, totalni krindž. ¶

OD OZNE PREKO

Organizacione i stručne slabosti koje su policijske snage SFRJ pokazale u operaciji "Raduša 72" ali i u kontroli demonstracija krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina prošlog veka, ukazale su na potrebu za promenama u obuci i organizacionoj strukturi policijskih snaga. Od tada, sve republike bivše SFRJ posvetile su veću pažnju osnivanju, obuci i opremanju nove vrste policijskih jedinica sposobnih za izvršavanje protivterorističkih operacija, ali i zadataka u održavanju reda na javnim skupovima i u uspostavljanju javnog reda kada je narušen u većem obimu

"Terorizam je bolest – pozovite doktora", pisalo je na bilbordima kojima je u decembru 2002. godine bio oblepljen Beograd. Na njima se nalazio znak i telefonski broj Jedinice za specijalne operacije (JSO), tada već Bezbednosno informativne agencije (BIA), naslednice Resora državne bezbednosti MUP-a Srbije (RDB).

Međutim, sama JSO bila je isključivo ogroman deo problema, a nipošto njegovo rešenje: atentati na Vuka Draškovića na Ibarskoj magistrali i u Budvi, otmica i ubistvo Ivana Stambolića te atentat na premijera Zorana Đinđića – samo su slučajevi zbog kojih su ljudi na čelu Jedinice i neki njihovi pripadnici procesuirani. Inače, pripadali su službi koja je nastala za vreme Drugog svetskog rata u okviru Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavi-

UDBE DO DEBEA

PRVO PROTIVTERORISTIČKO ODELJENJE SPECIJALNOG VODA U JNA: Komandir Dragoljub Jevđović i članovi

je i u čije zadatke je, između ostalog, spadala i borba protiv terorizma.

Naime, posle rata socijalistička Jugoslavija je imala jake službe bezbednosti. Odeljenje za zaštitu naroda (OZNA) osnovano je 13. maja 1944, a 1946 reorganizovano i podeljeno na Upravu državne bezbednosti (UDBA – civilna služba bezbednosti) i Kontaraobaveštajnu službu (KOS – vojna služba bezbednosti). Tu je bio i Korpus narodne odbrane Jugoslavije (KNOJ), vojni deo Ozne osnovan u avgustu 1944. i do raspuštanja 1953. zadužen za unutrašnju bezbednost i čuvanje granica.

ESESOVCI, USTAŠE, ČETNICI

Prva velika antiteroristička operacija u kojoj su učestvovali operativci Ozne i KNOJ-a bila je borba protiv specijalno obučenih pripadnika SS odreda, koji su posle oslobođenja Beograda sišli u kanalizaciju i odatle izvodili svoje diverzantske akcije.

Autor ovog teksta je pre tri decenije pričao sa jednim od ljudi koji su se u Beogradu borili protiv ovih esesovaca, Mirkom M. Jovićevićem, autorom knjige o toj operaciji – *Smrt je dolazila iz podzemlja*. Jovićević je u to vreme bio mladi kapetana i ranjen je u borbi sa nemačkim diverzantima. U pitanju je bila ozbiljna operacija, kako sa nemačke, tako i sa jugoslovenske strane.

Partizanima je trebalo malo vremena da shvate šta je podzemlje Beograda jer su uglavnom bili ljudi sa sela koji nisu ni znali šta je kanalizacija, a kamoli da su u njenom sastavu kilometri i kilometri tunela i hodnika kojima ljudi mogu da hodaju i uspravno. "Škola" je plaćena, Nemci su likvidirani, ali na mnoge ljude je to ostavilo posledice, veće od onih u ratu. Na Sutjesci, na primer, partizan nije "pukao", ali se psihički poremetio posle borbi u beogradskoj kanalizaciji.

Po završetku rata primat je dobila borba protiv ustaša. Izbegli iz Jugoslavije, u poratnim godinama počeli su da ubacuju svoje terorističke grupe. Upravo su dobro osmišljenom akcijom Ozne kodnog imena "Gvardijan" u ruke organa bezbednosti 1947. godine padali jedan po jedan iz tih grupa, uključujući osvedočene zločince Ljubu Miloša, Antu Vrbana i Božidara Kavrana. Da li je neko od američkih, britanskih ili ruskih službi pomagao Ozni u tome, još nije razjašnjeno, ali najmanje 85 ustaša je pohapšeno, osuđeno, i većina je streljana.

Pre toga, kao najveći uspeh službi bezbednosti uhapšen je četnički vođa Draža »

Mihailović. Da li ga je izdao Nikola Kalabić ili nije, pitanje je o kome se još spore istoričari. Inače, suđenje Mihailoviću je bilo javno, prenosio ga je uživo Radio Beograd i imalo je za cilj veliki propagandni efekat.

Na oba ova slučaja pokazalo se da je OZNA/UDBA mogla da deluje samo zahvaljujući informacijama ljudi sa terena. Oni se nisu mogli nazvati doušnicima u klasičnom smislu, nego jednostavno informatorima.

"Suština posla je druženje sa ljudima, a ne isleđivanje i batine – sedni s njima pred seosku zadrugu, plati im gajbu piva i saznaćeš sve ono što kolega nije mogao torturom", davno je objasnio jedan penzionisani "udbaš".

Petar Đukić, nekadašnji glavni inspektor SUP-a Hrvatske, kaže za "Vreme": "Kao mladi inspektor i komandir, u akciji 'Raduša' 1972. (potraga za ubačenom terorističkom ustaškom grupom) dobijem zadatak da sa svojim ljudima blokiram planinu Papuk, jer je kod ubijenog vođe grupe Ambrozija Andrića pronađena karta na kojoj je zaokružen Papuk. Ne znam ništa o toj planini, nikad nisam bio na njoj, ali pozovem stare 'oznovce' koji su hvatali tamo ustaše i oni mi sve objasne – i gde su najbolja mesta za zasede, i gde mogu da pređu, i u kojim selima mogu imati podršku, i kako da im presečem komunikacije."

Posle hvatanja Draže Mihailovića i razbijanja ustaških grupa vladalo je izvesno zatišje u zemlji, mada su poslednji četnici uhvaćeni tek u drugoj polovini pedesetih godina dvadesetog stoleća. Mada se sledeće decenije opet pojavljuju u zemlji i ustaše i četnici, Udba po dojavama sa terena te situacije brzo rešava. Tada se ova vrsta emigracije okreće oružanim napadima na ambasade i konzulate.

UBACIVANJE TERORISTIČKIH GRUPA

Pripadnici Hrvatskog revolucionarnog bratstva, primera radi, šezdesetih godina pucaju u službenike jugoslovenskih ambasada u raznim zemljama, ali i podmeću eksploziv na pruzi Zagreb–Rijeka, a na jadranskim plažama sedamdesetih.

U tom periodu, 1974. ubacuju se na Velebit dvojica ustaških terorista, Mate Prpić i Ivica Matičević.

"Ubili su kod Karlobaga milicionera Đuru Uzelca, a kasnije, kad smo ih 'izolovali' u pećini na Velebitu, kolegu Jovu Vučkovića iz Gradiške, a ranili Boru Josipovića", kaže Đukić. On je u bogatoj karijeri u SUP-u Hrvatske učestvovao i u formiranju poznate Antiterorističke jedinice u Lučkom, gde su, kako objašnjava, primenjena nova pravila i birani su najbolji učenici četvrte godine Srednje škole unutrašnjih poslova.

Ovome je prethodila akcija "Raduša" (ili "Feniks", kako je bilo kodno ime ustaške emigracije koja je to organizovala), koja je razotkrila sve slabosti dotadašnjeg sistema bezbednosti SFRJ, uključujući Opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu. Naime, grupa od 19 terorista, dobro obučavanih i uz znanje pojedinih inostranih tajnih službi, ubacila se krajem juna 1972. godine u Jugoslaviju kod Dravograda: tu su presreli kamion firme "Radenska" i odvezli se do okoline Bugojna s namerom da tamo podignu "ustanak" hrvatskog naroda u "porobljenoj" SFRJ.

TERORISTIČKI NAPAD U BIOSKOPU "20. OKTOBAR" U BEOGRADU, 23. JULA 1968: Ustaški terorista Miljenko Hrkač na sudu

Kako su tada ovi teroristi dočekani, svedoči podatak da je jednog od njih prijavio rođeni otac kad je par stotina kilometara dalje od Bugojna stigao u Zemunik kod Zadra. Od ukupno 19 terorista, 15 je likvidirano, a od četvorice uhvaćenih, trojica su osuđeni na smrt i strijeljani. Preživeo je samo jedan – Ludvig Pavlović, jer je tad imao 19 godina, a po zakonu, smrtna kazna se nije mogla izreći mlađem od 21 godine. Pušten je na slobodu nešto pre izdržane kazne od 20 godina zatvora, a usud je hteo da ne poživi dugo posle toga; ubijen je pod nejasnim okolnostima u Zapadnoj Hercegovini 1992.

Međutim, u borbi protiv ove terorističke grupe, poginulo je 13 milicionera, vojnika i građana.

Nakon operacije Raduša, pojačan je operativni rad službi i policije.

"Obučavali smo i čistačice i sobarice u hotelima kako da prepoznaju sumnjive naprave – da nam prijave ako nađu ostavljen sprej za kosu posle odlaska nekog gosta, ili u kanti za smeće", kaže Đukić. "Naši milicioneri su sve nadgledali, obraćali pažnju na te naizgled sitnice. Na plažama su bili milicioneri u civilu, na aerodromima isto. Ne zaboravite, Hrvatska je tad imala osam aerodroma, a u nju je dolazilo ili bilo u tranzitu više stranaca nego zajedno u ostale delove SFRJ. Čak su i Izraelci odali priznanje našoj miliciji za bezbednost civilnog vazduhoplovnog saobraćaja. Iako SFRJ i Izrael tad nisu imali diplomatske odnose, sarađivali smo sa njihovim službama", zaključuje Đukić.

On ni danas, u poznim sedamdesetim, ne želi da govori o detaljima bezbednosnih operacija.

"Aktivno smo, iako javna bezbednost, pratili i ustašku emigraciju, jer se nekad tako lakše možemo 'infiltrirati'. Ja sam lično dva puta 1979. godine konspirativno išao u dva grada u Nemačkoj, obavio zadatak i dostavio nadležnim službama podatke o licima i lokacijama", kaže Đukić.

Penzionisan je 1990. godine u prvoj "čistki" kadrova, a kako ironično konstatuje, u MUP za pomoćnika ministra dolazi Perica Jurić, lice koje je bilo pod "obra-

dom" kao pripadnik ekstremne ustaške emigracije. Ministar odbrane postaje potom Gojko Šušak, lice iz istog "miljea". A oni sa sobom dovode svoje ljude od poverenja, pa Đukić, vodeći se nagonom za samoodržanje, odlazi za Beograd. Posle ga Žak Klajn, privremeni administrator UN za Istočnu Slavoniju, angažuje da bude šef prelazne policije, za šta dobija priznanja na tome kako je sve organizovao.

Kakva je bila situacija u Srbiji, gde nije bilo upada diverzantsko-terorističkih grupa, poput Hrvatske?

U bioskopu "20. oktobar" u Beogradu od podmetnute mine 23. jula 1968. godine poginuo je jedan muškarac, jedna devojka ostala je bez obe noge, a osamdesetak drugih lica je povređeno. Minu je postavio, i za to kasnije osuđen na smrt i streljan, Miljenko Hrkač iz Lištice. Uhapšen je nešto kasnije, nakon postavljanja eksplozivne naprave u garderobi železničke stanice u Beogradu, kada, srećom, nije bilo stradalih. Od očiju javnosti je ostalo sakriveno da to nije bila jedina diverzija u garderobi železničke stanice. Bile su tri – 23. maja i 25. septembra 1968. i 8. avgusta 1973. godine.

Kad se tome doda i bomba koju je u januaru 1972. ustaška emigracija postavila u avionu JAT na liniji Stokholm–Kopenhagen–Zagreb–Beograd (nezvanična verzija kaže da je reč o teškoj grešci protivvazduhoplovne odbrane Čehoslovačke – preživela samo stjuardesa Vesna Vulović), potom teroristički napad na izraelske sportiste na Olimpijskim igrama u Minhenu iste godine, palestinska otmica aviona ER Fransa na letu iz Tel Aviva prema Grčkoj i kasnija briljantna akcija izraelskih specijalnih jedinica na aerodromu u Ugandi, svi ovi događaji uslovili su da se u SFRJ počne posvećivati pažnja tom problemu i formiraju jedinice, vojne i policijske.

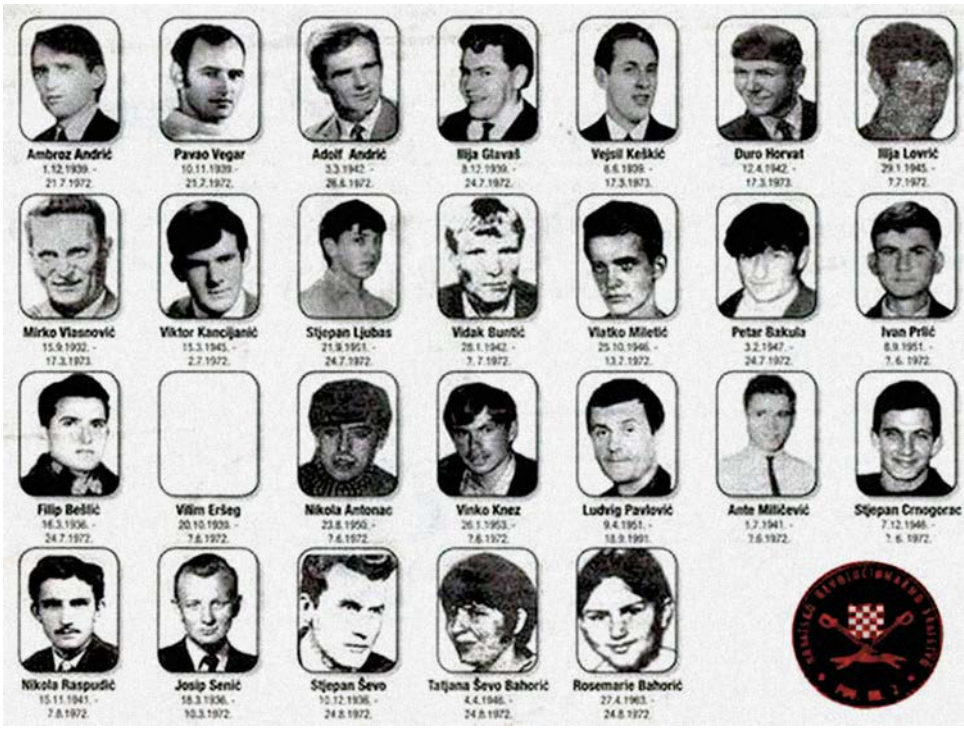
POUKE OPERACIJE "RADUŠA"

Za "Vreme" o tome svedoče osnivač i prvi komandir voda Vojne policije za posebne namene, pukovnik u penziji Dragoljub Jevđović i policijski penzionisani general i profesor na Kriminalističko-policijskoj akademiji Obrad Stevanović, igrom slučaja diplomci iste klase Vojne akademije, koju su završili 1977. godine.

"Samo posle jedne godine tokom koje sam u Srednjoj školi unutrašnjih poslova bio nastavnik za nekoliko predmeta iz uže nastavne oblasti Odbrana i zaštita, prijavio sam se na konkurs objavljen u listu 'Politika' kojim je tadašnji Republički sekretarijat za unutrašnje poslove Srbije oglasio potrebu za popunom radnog mesta pod nazivom 'Obuka radnika milicije'", kaže Stevanović. "Pozivu na razgovor u RSUP, povodom te prijave, odazvao sam se već krajem 1978. godine, kada me je tadašnji zamenik načelnika Odeljenja za javni red i mir Službe javne bezbednosti Pavle Filipović obavestio o odluci RSUP da obrazuje Jedinicu milicije za specijalna dejstva i upoznao me sa razlozima njenog osnivanja, sa njenom formacijom i zadacima i sa njegovom namerom da mi ponudi poziciju prvog komandira te jedinice. Smatrajući da za tako delikatnu i novu rukovodeću poziciju ipak nemam dovoljno iskustva, jer sam u tom trenutku imao manje od dve godine radnog staža u policiji (godina pre završetka Vojne akademije i godina posle), zahvalio sam se na ponudi i izrazio spremnost i želju da prihvatim svaku drugu poziciju u RSUP sa koje bih mogao da pomognem u osnivanju i osposobljavanju te jedinice za izvršavanje namenskih zadataka. Već polovinom januara 1979. godine prešao sam na rad u RSUP i odmah sam angažovan na poslovima regrutacije, selekcije i prijema kandidata u jedinicu, a zatim i na poslovima njihovog opremanja i obuke."

Stevanović navodi da su proces popune Jedinice i proces i program specijalističke obuke pripadnika bili na samom početku i trajali su nekoliko meseci do trenutka kada je jedinica stekla operativne i organizacione sposobnosti za izvršavanje zadataka zbog kojih je i osnovana.

On ukazuje da je prelomni događaj za shvatanje terorizma kao nove bezbednosne pretnje i neophodnost restrukturiranja policijskih snaga SFRJ bila akcija "Raduša". Organizacione i stručne slabosti koje su policijske snage SFRJ pokazale u operaciji "Raduša 72", ali i u kontroli demonstracija krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina prošlog veka, ukazale su na potrebu za promenama u obuci i organizacionoj strukturi policijskih snaga. Od tada, sve republike bivše SFRJ posvetile su veću pažnju osnivanju, obuci i opremanju nove vrste policijskih jedinica sposobnih za izvršavanje protivterorističkih operacija, ali i zadataka u održavanju reda na javnim skupovima i u uspostavljanju javnog reda kada je narušen u većem obimu. Radi sticanja sposobnosti za izvršavanje tih bezbednosnih zadataka, sve republike SFRJ i autonomne pokrajine pristupile su formiranju policijskih jedinica posebne namene. Prve takve jedinice, pretežno odeljenskog sastava, formirane su u svim republikama već 1972. ili najkasnije 1973. godine i to pod nazivima "Operativne grupe" (OG) i "Operativno poterne grupe" (OPG). Te policijske jedinice tada su osnovane na nivou međuopštinskih sekretarijata za unutrašnje poslove, a zadatke su izvršavale po principu povremenog okupljanja »

USTAŠKI TERORISTI IZ 1972: Grupa razbijena u operaciji Raduša

kada to razlozi bezbednosti zahtevaju, objašnjava Stevanović.

On je ukazao i na činjenicu da je, uprkos stalnoj obuci i opremanju OG i OPG, relativno brzo postalo jasno da one nemaju sposobnost za izvršavanje složenih zadataka koje posebno karakteriše niži nivo učestalosti, ali visok nivo bezbednosnog rizika, kao što su oslobađanje talaca, deblokade otetih vazduhoplova i drugih saobraćajnih sredstava ili hapšenje naoružanih terorista i opasnih kriminalaca:

"Zato je, za izvršavanje zadataka tog tipa krajem 1978. godine osnovana Jedinica milicije za specijalna dejstva, koja je s vremenom više puta reorganizovana uz promene u svom nazivu, ali njenim osnivanjem nisu prestale da postoje OG i OPG. Kako je priroda izvršavanja zadataka, za koje su osnovane navedene jedinice policije posebne namene, bila bliska vojnom angažovanju, bilo je logično da obukom njihovih pripadnika i njihovom upotrebom rukovode rukovodioci sa vojnim obrazovanjem. To je bio ključni razlog zbog kojeg se većina republika bivše SFRJ opredelila da na školovanje u Vojnu akademiju Kopnene vojske uputi i svoje kadrove. Tako su, već 1972. godine, na studije na Vojnu akademiju upućeni prvi policijski službenici iz Slovenije i sa Kosova i Metohije. Samo godinu dana kasnije i RSUP Srbije je na Vojnu akademiju uputio dva svoja policajca – Stanoja Milanovića i mene".

Odluka da se formira SAJ, tada "Jedinica milicije za specijalna dejstva", doneta je na političkom nivou, a u operativnom smislu, sprovođenjem su rukovodili tadašnji načelnik Odeljenja za javni red i mir Radivoje Lazić i njegov zamenik Pavle Filipović, neposredni rukovodioci bili su Branko Marjanac – šef odseka u Odeljenju, Miroslav Mijatović i Stevanović. Veoma značajnu ulogu u tome imali su i prvi komandir jedinice Miloš Bujenović i njegov zamenik Mića Biskupović.

"Moja osnovna uloga odnosila se na poslove regrutacije i selekcije kandidata i na poslove opremanja i obuke pripadnika jedinice", nastavlja Stevanović. "Težišno sam se ipak angažovao u kreiranju programa i planova specijalističke obuke pripadnika jedinice, u izvođenju nastave po pojedinim temama, u pripremama elaborata specijalističkih vežbi i saradnje sa spoljnim saradnicima (JAT i Aerodrom Beograd, Kazneno-popravne ustanove, Jugoslovenske železnice...) u izvođenju specijalističke obuke. Selekcija prijavljenih kandidata vršena je prema unapred pripremljenim kriterijumima, koji su uglavnom uključivali godine života, iskustvo u policiji, zdravstveno i psihofizičko stanje, bezbednosnu proveru i motivisanost kandidata za rad u jedinici. S vremenom, ti kriterijumi su korigovani, tako da je postupak prijema u jedinicu danas znatno složeniji. Jedinica je 1981. godine imala samo 32 pripadnika."

Stevanović je kao prekretnice u načinu rada i razmišljanja službi bezbednosti, posebno milicije, naveo dva slučaja – prvi je na Dan bezbednosti 13. maja 1981. godine, ubistvo pet pripadnika Brigade Saveznog SUP pri pokušaju hapšenja Tahira Mehaja u Donjem Prekazu kod Srbice.

Uprkos tome što Jedinica za specijalna dejstva RSUP nije u njemu učestvovala, tako nepovoljan ishod policijske operacije (sličan onom iz 1972. godine na planini Raduši) jasno je ukazao na potrebu dodatnog prilagođavanja načina organizovanja, obuke, opremanja i upotrebe policijskih snaga u sličnim situacijama. Ključne promene su uključivale veće oslanjanje na proverene i pouzdane obaveštajne podatke, duže i temeljitije pripreme operacija i postupnost u primeni sredstava, od nenasilnih (komuniciranje, uveravanje, pregovaranje...) do nasilnih. Značajna iskustva u tom smislu jedinica je sticala i analizom iskustava specijalnih policijskih jedinica drugih zemalja.

SLUČAJ TURSKOG AMBASADORA

Drugi prelomni događaj je, prema njegovom mišljenju, ubistvo turskog ambasadora Galipa Balkara 9. marta 1983. godine, jer je to ukazalo na potrebu menjanja tradicionalnih oblika zaštite stranih diplomatskih predstavnika.

"U to vreme njihova zaštita je bila u nadležnosti Saveznog SUP-a. Kasnije je i MUP Srbije, koristeći ta iskustva i saglasno sa aktuelnim bezbednosnim procenama, nastavio sa angažovanjem pripadnika SAJ i/ili Žandarmerije na povremenom pojačanom obezbeđivanju diplomatsko-konzularnih objekata nekih država, što je u nekim slučajevima i deo njihove savremene prakse", kaže Stevanović.

Ubistvo turskog ambasadora Balkara bio je prvi teroristički akt stranih državljana u Srbiji, izveli su ga Jermeni iz Libije Hariučijan Levonijan i Aleksandar Elbekijan.

Na delu se u tom slučaju pokazao sistem ONO i DSZ, i princip "savesnih građana". Kada su atentatori upucali ambasadora (umro dva dana kasnije od posledica rana) i ranili njegovog vozača, nastala je strka i pucnjava, gde se više nije znalo ko potеže obarač. Milicioneri u civilu, oficiri u penziji koji su šetali, policajci u civilu koji su se slučajno zatekli...

Epilog – jedan teško ranjeni atentator – Levonijan (milicija ga spasla od linča građana) i ranjeni pukovnik u penziji koji je šetao unuka Tašmajdanskim parkom i poginuli student Željko Milivojević

PRVI INOSTRANI TERORISTIČKI AKT U JUGOSLAVIJI: Atentat na turskog ambasadora Galipa Balkara 1983. i spomen-ploča na taj događaj

iz sela Polača kod Knina, koji je pojurio za atentatorima da ih savlada. Odbegli drugi atentator uhapšen je istog dana na železničkoj stanici u Novom Sadu. Ubistvo Milivojevića, koga su mediji tad proglašavali za heroja, što je on stvarno i bio, pokazalo je i da postoji ona mračnija strana slučaja, jer se na sudu nije moglo utvrditi ko ga je upucao, a otkrile su se i manipulacije dokazima. Ambasador Balkar i njegov vozač pogođeni su pištoljskim metkom kalibra devet milimetara, oružjem atentatora, dok je, prema obdukcionom zapisniku, iz tela Milivojevića izvađen metak manjeg kalibra. A milicioneri, taksisti i građanin koji je pucao koristili su tada uobičajeno i vrlo prodavano "Zastavino" oružje kalibra 7,62 milimetra. Posle se to pokušalo ispraviti navodnom greškom lekarke specijaliste sudske medicine, pogrešnim diktiranjem u zapisnik. Poznavaoci tadašnje situacije kažu da je verovatnost greške nikakva, a da je verovatnoća da su u Milivojevića pucali jer su videli da trči zajedno sa atentatorima želeći da ih stigne, potpuna, i da su mislili da je i on sa njima.

Dan Milivojevićeve sahrane u Kninu proglašen je za Dan žalosti, pa ni škole nisu radile, a organizovan je i prevoz na sahranu. O njemu kasnije više niko nije govorio, verovatno je tako naređeno zbog "viših interesa", nijedna ulica u novonastalim naseljima na obodima Beograda, gde su kuće pravili izbegli Krajišnici, nije ponela njegovo ime. Ostala je samo pesma *Željko*, koju je na albumu *Zastave* tih osamdesetih snimila riječka pankgrupa "Paraf", i stih: "Hladiš sebe Željko, na pločniku mokrom / Kako li si tiho, pod pravim kutom u povijest ušao."

OD PRVOG ODELJENJA DO KOBRI

A kako se u to vreme na izazove terorizma prilagođavala vojna služba bezbednosti, i vojna policija, kao njen istureni deo? U leto 1978. tada mladi poručnik Dragoljub Jevđović, sa svega godinu dana staža u 282. bataljonu Vojne policije i završenim bezbednosnim kursem u Pančevu, dobija naredbu kojom postaje komandir specijalnog voda, u čijem sastavu će biti i protivterorističko odeljenje, nešto što do tada nije postojalo u JNA.

"Vod je imao to Prvo odeljenje, koje je trebalo formirati, plus ono što je postojalo – Drugo koje se bavilo dežurstvom na prijavnicama SSNO i Generalštaba i tu su bili i pratioci saveznog sekretara i načelnika GŠ, Treće je bilo za protivdiverzionu zaštitu i ono je samo po sebi bilo izdvojeno, nama su pripadali samo formalno, i Četvrto, za suzbijanje kriminaliteta, koje je isto bilo samo formalno u našem sastavu jer su bili vezani za SSNO. Ti iz Četvrtog bili su najiskusniji ljudi, operativci, i mnogo su mi pomogli u obuci – i ljudi iz Prvog i mojoj ličnoj – jer i ja sam bio praktično neiskusan i pored Akademije i kursa bezbednosti", kaže za "Vreme" Jevđović.

Zadatak da formira odeljenje dao mu je potpukovnik bezbednosti Nikola Grubješić, kome se mogao obratiti u svako doba dana i noći, a sastav su činili izabrani podoficiri iz raznih delova zemlje – dvojica, na primer, iz Vojnopomorske oblasti u Splitu, dvojica iz Zagrebačke vojne oblasti, ostali iz Beograda, ali svi u vrhunskoj formi i svi sa "klikerom" u glavi. Iako je formacijom predviđeno da ih bude 13, bilo ih je samo 10, a komandir odeljenja je bio Trifun Koprivica, vanserijski "specijalac", kako tvrdi Jevđović. On ipak ukazuje i na lošu stranu JNA – Služba bezbednosti je jednom od njih našla "loš pedigre", tipa "dedin brat je bio u četnicima" i poslala ga u prekomandu u pešadiju u Šabac. Kad je Tito umro, stvari su se "omekšale", tom čoveku su nudili da se vrati u jedinicu, ali on je, iz ponosa, to odbio.

Kako je izgledala obuka i prilagođavanje realnim situacijama – Jevđović kaže da se sve rešavalo na terenu, a on je prethodno iščitavao danonoćno sve materijale i udžbenike do kojih je dolazio, čak i neke strane, pa je molio žene iz biblioteka da mu ih prevedu.

"Treba da rešavam talačku situaciju u avionu, a u životu se nisam vozio avionom. Ili da spasavam taoce iz voza, a ni ja ni moji ljudi ne znamo kako izgleda voziti lokomotivu. I onda krenu pripreme. Ja napravim program pa počnemo razgovore sa posadama aviona, mašinovođa, vozača autobusa, viljuškara. Svi smo bili pripremljeni da znamo osnovne postupke recimo posade aviona, ko šta radi, da ih, na primer, zamenimo u slučaju otmice, da budemo rezervna posada. Svi smo naučili i pokrenuti i zakočiti lokomotivu, blokirati centralni kočioni sistem, voziti viljuškare, one koji dovoze pokretne stepenice do aviona. Imali smo u magacinu odeljenja i komplete uniformi – pilotskih JAT, železničarskih, vozača GSP, poštara, lovočuvara i šumara, sve je trebalo zbog kamuflaže. I ako posada otete lokomotive, na primer, traži da ih zamene zbog umora, a teroristi pristanu, stižemo mi, uredno u uniformama železnice, svak zna svoj posao, startujemo lokomotivu, krećemo, niko neće posumnjati. Kao komandir znao sam sve te postupke, a pogotovo za avion, kako se otvaraju i zatvaraju vrata, gde su izlazi za slučaj opasnosti. Posebno smo vežbali kako prići avionu, gde su mrtvi uglovi koji se ne vide iz kabine, uvek je drugi sedeo na mestu pilota i kopilota, da bi to bilo savršeno, jer neko primećuje ono što drugi ne vidi. Za šest meseci obuke savladali smo i avione, i lokomotive, autobuse, čamce, brodove..." »

Slučaj Keljmendi

"Monolitnost" JNA, prikazivanu u javnosti to zdušnije što se više krah poretka u SFRJ bližio, načeo je slučaj ubistva četiri i ranjavanja pet vojnika u kasarni u Paraćinu, koje je 3. septembra 1987. godine oko 3 sata ujutro počinio Albanac na odsluženju vojnog roka Aziz Keljmendi. On je potom izvršio samoubistvo na kilometar i po od kasarne, i tu okolnost niko nije sporio, ali se tad pokazalo kako je sistem JNA iznutra poprilično truo. Ko se s kim menjao za dežurstvo, požarstvo, kako je Keljmendi došao do municije, kako se municija čuvala i ko je za nju bio nadležan – brojna su pitanja koja su ostala bez odgovora i na suđenju grupi od osmorice njegovih saučesnika, osuđenih kasnije na zatvorske kazne, od četiri do 20 godina.

Kako je u JNA vladalo bratstvo i jedinstvo, uključujući sastav jedinica, tako se desilo i da Keljmendi ubije vojnike raznih nacionalnosti. Jednostavno nije birao – stradali su Srđan Simić iz Beogada, Goran Begić iz Zagreba, Hazim Đananović iz okoline Viteza i Safet Dudaković iz sela Orahova, opština Bosanska Gradiška. Jedino je poznato da je sa Dudakovićem imao lični sukob, naizgled banalan.

Prema svedočenju tadašnjih bezbednjaka (iz druge ruke), ono što se zna je da je Keljmendi nakon završetka osnovne obuke u Leskovcu, koju nije savladao jer praktično nije umeo rasklopiti i sklopiti automatsku pušku, dobio prekomandu u Paraćin, gde se družio sa ostalim vojnicima albanske narodnosti i bio u "romantičarskom" zanosu za Kosovo republiku, pisao i pesme o tome, a autoritet za njega je bio vojnik Riza Džakli (kasnije osuđen). Kako je Keljmendi završio obuku, a nije savladao ni osnovne stvari, ilustracija je za tadašnji sistem "ulepšavanja stvarnosti" koji je vladao u JNA, i način za dobijanje viših činova.

S vremenom se u toj jedinici u Paraćinu formirala neformalna grupa u kojoj su bili vojnici albanske narodnosti, jedan Rom i jedan Musliman – desetar Riza Alibašić koji je bio iz siromašne porodice, a Džakli mu je obećao da će posle vojske da mu "kupi" jednu od sestara i oženi je.

Alibašić je te noći bio komandir straže (bili su pod šatorima jer je stražara renovirana), Dudaković pomoćnik dežurnog jedinice, a Keljmendi požarni. Alibašić je razvodniku straže ponudio da ide da spava jer će on ostati budan cele noći pošto mu se ne spava. Keljmendi je Dudakoviću rekao da spava i zato je on ubijen u uniformi i na krevetu bez posteljine.

Prema tvrdnjama bivših bezbednjaka, Keljmendi je uzeo vojničku "kasetu" u kojoj su bile kurirske torbice sa pozivima i sa po 10 metaka, izneo je na terasu, tamo obio lanac i katanac, uzeo municiju i sa puškom otišao kod Alibašića pod šator komandira straže, uzeo dva okvira municije za pušku, a onda poveo Alibašića, fingirajući da ga vodi pod pretnjom oružja, ako ih neko vidi da maskira postupke. Kada se Alibašić sklonio, Keljmendi je otišao u obe spavaonice, probudio svoje iz grupe, sačekao da se oni sklone ispod stepeništa, a onda ušao u prvu spavaonicu i otvorio vatru, zatim raspalio u drugoj i pobegao iz objekta pa pored stražarskog mesta gde je bio stražar iz njegove grupe istrčao na auto-put, odatle otišao na Karađorđevo brdo i, verovatno, videvši da nema uslova za bekstvo, ubio se. Pucao je sebi u glavu, ispod vilice, i tako je pronađen.

Te noći pred kasarnu su iz Austrije stigli vozilom njegovi roditelji. Slučajno ili ne, ostaće zauvek nerazjašnjeno.

Za "Vreme" o tom slučaju svedoči tadašnji poručnik, danas pukovnik u penziji Goran Petković, koji je bio zamenik komandira 3. čete 286. bataljona Vojne policije u Nišu:

"Oko 4.30 sati zvonio mi je telefon – glas dežurnog u Dežurnoj službi Vojne policije je bio miran i jasan: 'Uzbuna, doći odmah u jedinicu.' U kasarni sam bio već za 20 minuta, a putem od kapije do objekta Čete video sam da je na mestu za uzbunu već formirana kolona motornih vozila i da se vojska ukrcava u njih. Čim sam se presvukao u terensku uniformu i uzeo lično naoružanje, došao sam na mesto za uzbunu gde mi je dežurni čete raportirao da komandir nije stigao, da je iz magacina

»

Posle toga, pripremili su i u maju 1979. godine izveli vežbu oslobađanja talaca pred tadašnjim "kremom" vojne bezbednosti, najvišim starešinama, u novoizgrađenoj lovačkoj kući za Tita u Moroviću, i tada su te visokorangirane starešine prvi put čule da takvo odeljenje postoji.

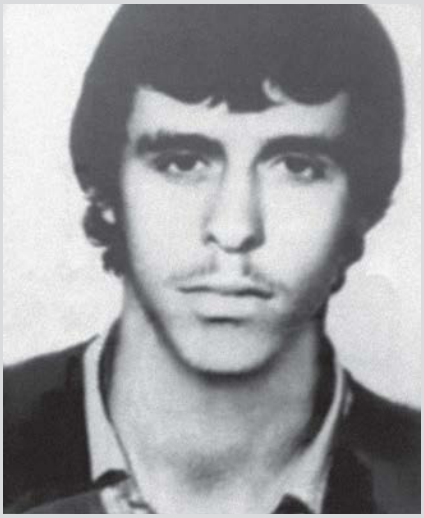
"Sa odeljenjem sam zajedno smišljao taktiku, sve smo učili u hodu. Na toj vežbi se desi da je helikopter koji je sajlom spuštao našeg čoveka oduvao ono što je bilo umesto crepa na toj lovačkoj kući, pa mi je neki nadležni iz Građevinske direkcije pretio da ću stradati zbog toga i zvao nekog generala. Dobio ga, dao mi slušalicu, a general mi rekao: 'Ništa ne brini, da je to valjalo, ne bi helikopter uništio tu krovnu pokrivku.'"

Jevđović navodi i domišljatost svojih podoficira – kad su vežbali oslobađanje talaca iz voza, jedan od njih se setio da iz železničke stanice uzme veliki protivpožarni aparat, od 15 kilograma. Dovukao ga je, i umesto da baci u vagon šok-bombu kad se "vođa terorista" pojavi na vratima, on je zasuo prahom ne samo njega nego i ostale "teroriste", praktično ih zagušio, da nisu mogli doći sebi. Bili su onesposobljeni bolje nego da je upotrebio šok-bombu.

Opremanje jedinice je, smatra Jevđović, bila najlošija stavka u celoj priči jer je bilo problema sa birokratijom JNA. Kako im objasniti da su potrebne posebne uniforme za takve ljude, patike, a ne čizme, kacige umesto šlemova, automati "Hekler i Koh", a ne automatske puške.

"Imali smo na raspolaganju najbolje od našeg naoružanja JNA, ali to nije bilo baš praktično. Milicija, recimo, ima heklere, odlične za antiterorističke dejstva, a mi ne možemo da dobijemo. Stalno sam se žalio, ali odgovor je bio isti: ne može. Ja tražim puške borbene sačmare 'pumparice', odlične za borbu izbliza, a oni mi kupe lovačke puške, za njih je to bilo isto. Za nabavku Adidas patika je tek bila procedura, komande se dogovaraju, nekako da se završi, odem do jednog zastavnika, on je znao te kombinacije sa garantnim pismima, vaučerima, ili kako se već zvalo, u prodavnici 'Lovac' kupimo ne samo te patike nego i lovačke uniforme i prsluke, koji su nam kasnije dobrodošli u jednoj akciji 1991."

izneto sve i da se, po naređenju komandanta bataljona, vrši podela municije i suvih dnevnih obroka vojnicima, na ruke, i da upravo pune okvire pušaka i puškomitraljeza. Kao trenutno najstariji u četi, otišao sam kod komandanta radi prijema zadatka. Komandant, major Blagoje Stojanovski upoznao me je sa situacijom i zadatkom – da četa odmaršuje u širi rejon Paraćina i posedne početnu liniju blokade – najvećom mogućom brzinom i bez zaustavljanja, a da će konkretniji zadatak biti izdat na licu mesta. U međuvremenu je stigao komandir Čete kome sam preneo da su u Paraćinu ubijeni vojnici i šta nam je zadatak. Najkraćim putem iz kasarne izašli smo na autoput i levom trakom, uz uključene sirene i rotaciona svetla na svim vozilima, brzinom ne manjom od 80 kilometara na čas krenuli smo prema Paraćinu. Negde na pola puta, iz suprotnog pravca, videli smo nekoliko sanitetskih vozila, sa svetlosnom i zvučnom signalizacijom, koja su velikom brzinom išla prema Nišu. Na ulasku u Paraćinu, milicioneri na privremenom punktu (naoružani 'dugim cevima') dali su nam rukama znak da je 'gotovo' što smo protumačili potpuno ispravno da je počinilac pronađen", navodi Filipović.

OD "ROMANTIČARSKOG ZANOSA" DO NAJBRUTALNIJEG TERORIZMA: Aziz Keljmendi

On svedoči i da su na ulazu u kasarnu zatekli parkiran zeleni automobil BMW austrijskih registarskih tablica, u kom je spavala žena zabrađena maramom, a pored automobila je bio jedan milicioner, koji je i rekao da je to majka ubice i da ona ne zna šta se desilo.

"U kasarni sam od našeg kriminalističkog tehničara saznao da je Keljmendi pronađen i da je izvršio samoubistvo, a da je uviđaj u spavaonicama završen. On je preneo i da je otac ubice priveden i nalazi se u jednoj kancelariji sa organima bezbednosti. Zatim nas je poveo na sprat i uveo u jednu pa u drugu spavaonicu – ubijeni vojnici su bili na mestima gde ih je smrt stigla, krv na mnogim mestima, kreveti rastureni... Dudaković je ležao, u uniformi, na krevetu bez posteljine, odmah desno od ulaznih vrata, na levoj ruci rana i velika lokva krvi na podu, ispod nje. Simić je bio u sedećem položaju, na podu, između dva kreveta, u redu do prozora, kao da spava, a na potkošulji u visini srca se videla samo crvena tačka. Begić je ležao u krevetu, krajnje levo od ulaznih vrata. U drugoj spavaonici je bio Džananović. Sišli smo u prizemlje i ušli u kancelariju gde je bio 'zastražen' Keljmendijev otac. Kako smo ušli, on je ustao sa stolice i krenuo prema komandiru Čete, uz osmeh i sa namerom da se rukuje..."

Petković je rekao i da to nije bio kraj njegovog angažovanja na tom slučaju, jer je te jeseni, u više navrata, preuzimao pojedine osumnjičene iz Vojno-istražnog zatvora i sa njima odlazio u kasarnu u Paraćinu gde je vojni istražni sudija sprovodio rekonstrukciju. Potom je u januaru 1988. godine bio u sistemu obezbeđenja suđenja optuženima i, na kraju, obezbeđivao početak prevoženja osuđenih u Vojno-istražni zatvor u Beogradu radi suđenja, u drugom stepenu, pred Vrhovnim vojnim sudom.

"Odnos prema osumnjičenima je bio maksimalno korektan i bez primene sile ili, čak, povišenog glasa. Takođe, prilikom preuzimanja osumnjičenih iz Vojno-istražnog zatvora nikada nisam primetio na njima tragove povreda ili primene sile. Osumnjičeni su, prilikom rekonstrukcije, sarađivali sa istražnim sudijom", tvrdi Petković. ¶

Jevđović dodaje i da je do 1980. do kad je bio na čelu jedinice, a zamenio ga takođe mladi poručnik Branislav Kavalić, jedva uspeo i da "izboksuje" da pripadnici dobiju civilna odela, jer su često bili na takvim zadacima, kao i u pratnji stranih vojnih delegacija kad dolaze u Beograd. I to da odela ne budu jednoobrazna, istog modela i boje, što je čest običaj u vojnom opremanju, nego da im se sašiju po meri, jer su ljudi bili "gabaritni".

"Današnja struktura 'Kobri' je praktično kopija tog voda kojim sam komandovao, samo što su sad u rangu bataljona", objasnio je Jevđović, uz opasku da su se i okolnosti promenile, jer je nekad, recimo, savezni sekretar za narodnu odbranu imao samo jednog ličnog pratioca i vozilo sa vojnim policajcima koje je bilo u pratnji njegovog automobila, dok načelnik Generalštaba nije čak ni imao vozilo u pratnji.

Kao anegdotu on izdvaja slučaj kada je od organa bezbednosti dobio upozorenje da tadašnjem saveznom sekretaru Nikoli Ljubičiću preti neko lice iz inostranstva, uz nejasnu fotografiju osobe, ali precizan opis kako izgleda i koje je građe:

"Odredim ja patrolu koja će biti malo u autu kod Ljubičićeve kuće, malo šetati okolo. Oni su noćima bili tamo i jednu noć oko dva sata vide lice koje odgovara opisu kako šeta psa. Ne reaguju, samo prijave. Vide ga i sledeću noć, pitaju šta da rade, kažem im da ga legitimišu. Oni izađu, predstave se da su vojna policija, čovek stane i izvinjava se što nije poneo sa sobom ličnu kartu, moli ih da odu sa njim do kuće da im da. Pitaju ga za adresu, on kaže, i jedan od njih shvati da je to adresa narodnog heroja i generala u penziji Đoke Jovanića, ratnog komandanta Šeste ličke proleterske divizije 'Nikola Tesla'. Noć je, oni u senci drveta, podoficir zamoli čoveka da izađe pod svetlo – kad ono stvarno Jovanić. I nije bio bahat, pretio, nego se on njima izvinjavao." ¶

DAVOR LUKAČ

Ovaj tekst nastao je u okviru projekta "Terorizam – izazovi pred Srbijom" koji je podržalo Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije preko konkursa za projektno sufinansiranje medijskih sadržaja od javnog značaja.

Kao pas kroz rosu

Sve ono što je zamišljeno još pre nego što se svet histerično samozaključao u špajzeve u suicidalnom strahu od jednog hajvančića, sve ono što je selektor Svetislav Jovanov još s buđenjem proleća izabrao – došlo je, izvedeno je, viđeno je

Semper idem

Gustav je kriv za sve

Fotografije: Promo

Sada, kad je gotovo, nema više nikakve sumnje: najveći uspeh 65. Sterijinog pozorja je što je uopšte bilo 65. Sterijinog pozorja. I to ne u nekom okrnjenom ili simboličkom koronaizdanju, tek da se kaže da je bilo nečega i da se zapljune za neka srećnija vremena, i ne, ne daj bože, *online*, nego onako kako jedino ima smisla kada se o svakoj umetnosti radi, a o pozorišnoj pogotovo: u živom, neposrednom kontaktu umetnika i publike, umetnika i umetnika, te naposletku publike i publike. Čak ni famozna "socijalna distanca" nije bila tako strašna, humanizovana je koliko se god moglo, a ponegde je – uh, valjda ovo neće čitati kojekakvi Potpukovnici i njihovi kerberi?! – praktično nije ni bilo. Ne što je neko bio nemaran i "nije poštovao mere", nego što drugačije u pozorištu vrlo često prosto ne ide i prosto ne može, pa onda neka pozorišta kao takvog ili bude ili ne bude. Pozorje je bilo za to da ga bude, i to je svakako bolja od onih dveju jedino logičnih "krajnosti".

Moglo bi se, dakle, reći da se Pozorje provuklo kroz korona-ludilo kao pas kroz rosu, ostavši suvo između dve kapi kiše, što se u "stvarnosti" načelno ne dešava ali, eto, desilo se. Sve u svemu, proživeli smo osam-devet dana kao u crtanom filmu, slobodno lebdeći nad bezdanom jer nismo još bili svesni da ne umemo da letimo. Sve ono što je zamišljeno još pre nego što se svet histerično samozaključao u špajzeve u suicidalnom strahu od jednog hajvančića, sve ono što je selektor Svetislav Jovanov još s buđenjem proleća izabrao – došlo je, izvedeno je, viđeno je. Štaviše, bilo je i naknadnih "izmena i dopuna". Kako i ne bi, kad smo bili upali u četvoromesečni interregnum: toliko je vremena prošlo od redovnog, pa do napokon ostvarenog termina, ali je festival sve vreme držan u stanju pripravnosti, bez malodušnosti i koronom-opravdane-lenjosti koja kao da je zavladala ovdašnjom "institucionalnom" kulturom. Već na tome treba čestitati Pozorju kao instituciji, predvođenoj direktorom Mikijem Radonjićem. Naime, da je lagodno odustao od cele priče pozivajući se na "višu silu", niko mu ne bi ni reč prigovorio, ali nije odustao, eto. Danas je već i to velika stvar, toliko smo se zbrčkali, smežurali, zbabili i zdedili u svega nekoliko meseci.

E sad, ako smo se dogovorili da je od Pozorja za ovu godinu na izvestan način dovoljno već i to što je održano, u programskom smislu, "kao da je sve normalno", onda možda ne treba previše zakerati oko onoga što smo videli, a pogotovo oko onoga što nismo? Prošla sezona je ionako završena s martom, nova jedva da je oprezno počela i niko ne zna kad će Gospodari Zaraze ponovo da narede spuštanje zavese, tako da nam je sve ovo kao nekakav

delay, kao da kasnimo za vlastitim zamrznutim životima. Šta je, ipak, sasvim nedvosmisleno viđeno i potvrđeno?

Najpre, činjenica da je *Semper idem*, po romanu Đorđa Lebovića i u režiji Gorčina Stojanovića, u produkciji Narodnog pozorišta Sombor, osvojio većinu "glavnih" nagrada (predstava, režija, glavna uloga), potvrđuje ono što je malenkost ovog autora napisala još prošle zime na ovom mestu: da se radi o u svakom pogledu vanserijskom pozorišnom domašaju (koji, kao takav, može bez većih oštećenja da izdrži i razne nedostatke) kakav obeležava ne samo jednu sezonu u srpskom pozorištu. Pozorijansko izvođenje – šestočasovno, razume se – bilo je samo dokaz da je predstava dobro "sazrela" i da će još dugo, ako budemo milostivo držani na kakvojtakvoj slobodi, moći da demonstrira koliko je pozorišno vreme drugačije od "stvarnog", tj. kako su samo dosadne i loše predstave "preduge", čak i ako jedva dobace do punog sahata mučnog pretrajavanja. Novosadska i uopšte festivalska publika nije ostala ravnodušna, pažnjom, empatijom i dugim aplauzom nagrađujući ovako rizičan poduhvat da se monumentalni Lebovićev autobiografski roman "prenese" na scenu, a da nužni gubici pri tom transferu budu kompenzovani jedinstvenom pozorišnom čarolijom.

Drugi, ravnopravni vrhunac Pozorja, mada dolazeći iz neke posve druge teatarske poetike, takođe je stigao sa severa: *Gustav je kriv za sve* Kokana Mladenovića, u produkciji Urbanovog "Kostolanji Deže" pozorišta iz Subotice. Ako je *Semper idem* ispolirani (post)građanski teatar na svom vrhuncu, i posve primereno i pametno prenošenje jedne ipak u osnovi dvadesetovekovne poetike u sadašnje vreme, onda je *Gustav*... trijumfalan primer pozorišta za XXI vek, ništa manji kreativni trijumf Kokana Mladenovića i dramaturškinje Kornelije Goli – a znao je on, Kokan, u svojoj hiperprodukciji, da i na Pozorje dolazi i s tezgaroškim, rutinerskim, autocitatnim ili prosto nedopečenim predstavama – i iznad svega, rekao bih, zadivljujuća demonstracija jednog višeg, "srpskom" pozorištu i dalje nedostižnog izvođačkog standarda. Jer, to što su pokazali Krista Sorčik (nagrađena), David Buboš, Boris Kučov, Gabor Mesaroš i Imre Elek Mikeš, kao glumci, muzičari i performeri opšte prakse, to je samerljivo još samo sa nekim drugim mađarskojezičkim predstavama subotičkim i novosadskim, i ni sa čim drugim u tzv. okruženju! A sama priča *Gustava*, rađena po motivima istoimenog animiranog mađarskog TV serijala iz vremena gulaš-socijalizma (a kojeg se, ne gulaša nego Gustava, odlično sećaju oni koji su odrastali u zreloj SFRJ) urnebesno je zamišljena i maestralno sprovedena, pri tome odigrana na neodoljivom "gustavovskom" metajeziku (da se mene pitalo, ja bih to nadrealističko, a opet na neki začudan način nimalo proizvoljno jezičko pletivo nagradio kao najbolji komad...), i tiče se koliko života i priključenija "večitog malograđanina" bilo kada i bilo gde, toliko i sasvim konkretnih okolnosti sada i ovde: način na koji su prikazane Gustavove muke s izvesnim "AV" zvukovljem (tu-turu-tu-turu-tu-tu...) koje mu dolazi iz televizora, pa iz frižidera, iz "pegle i rerne", iz WC šolje i napokon iz glave, uistinu je antologijski. A da pri tome to u svakom trenutku ostaje punokrvni vrhunski teatar, kao takav shvatljiv bilo kada i bilo gde, a ne TV satira prenesena u drugi medij; kome je do toga, neka ide na pravi izvor: eno mu Kesića i PLJIŽ-a. Jer u svemu tome, što je neprocenjivo važno, nema nikakve antipozorišne "dosetljivosti", kakva je srozala i sahranila neke nedavne pokušaje da se nazor i na o-ruk, na larmu i "parole što strašno zvuče", napravi "antirežimska predstava". Mislim, super što je antirežimska, ali gledajte, aman-zaman, da bude i predstava... Ne umem da razumem zašto je žiri u inače respektabilnom sastavu (Almir Bašović, Robert Lenard, Jelena Mijović, Željko Hubač, Igor Burić) bio tako škrt prema ovoj prevratničkoj predstavi; kao da "slučaj 'Galeb'" mora da se ponavlja na svakih nekoliko godina?

Zato su i žiri i većina kritike i publike bili kanda otvoreniji prema drugoj subotičkoj predstavi, *Radničkoj hronici* Petra Mihajlovića (dramaturgija Slobodan Obradović, režija Veljko Mićunović, produkcija srpska drama Narodnog pozorišta Subotica). Radi se o dobroj, dramaturški čvrsto "zategnutoj" i vrlo dobro igranoj – u brehtovskom "horskom" maniru, koji je već toliko zaposeo "progresivniji" odsek našeg pozorišta da počinjemo da žalimo za starim, dobrim teatrom Stanislavskog, psihološkog realizma, "vešto pisanih dijaloga" etc. – predstavi u čijem je fokusu, kako je već iz naslova lako naslutljivo, deklasiranje i propadanje radničke klase u tranziciji i kapitalizmu. Tekst i predstava (o njoj je na ovom mestu opširnije već pisala koleginica Mađarev) pate od već uobičajenih mana parolaškog levičarenja koje autori nastoje da prevladaju izvesnim relativizacijama i ponešto ironijskim pristupom, ali ostaju negde na pola puta. Šteta, jer je predstava imala potencijal da bude uistinu "hronika" u smislu sveobuhvatnijeg prikaza duha epohe i njegovih kontroverzi, ali do kraja se nije sasvim oslobodila »

Radnička hronika

Ajhman u Jerusalimu

duha "agitke"; igra mladog subotičkog ansambla svakako je za pohvalu.

"Krugovi", to neprocenjivo nasleđe Ivana Medenice, ove su godine bili sačinjeni samo od dve predstave, jedna od kojih je onaj treći vrhunac Pozorja: *Eichmann u Jeruzalemu* u režiji Jerneja Lorencija i produkciji Zagrebačkog kazališta mladih (ZKM). Navikli smo već poslednjih godina da nam iz Hrvatske, a naročito baš iz ZKM-a (ili iz HNK pod Buljanovim vodstvom) dolaze predstave koje čačkaju tamo gde ovdašnje ne smeju ili ne umeju. *Eichmann u Jeruzalemu* spada u taj niz. Predstava, to jest zahtevni, mada naizgled dobrim delom "ćaskajući" troipočasovni teatarski performans, priča je o onoj arentovskoj "banalnosti zla", inspirisana njenom knjigom o suđenju Adolfu Ajmanu i filmom *Šoa* Kloda Lancmana, da bi se postepeno, u drugom delu, sa nemačkog prebacila na hrvatski slučaj: na suđenje Andriji Artukoviću, kao okidač za lične, realnoistorijske ispovesti aktera predstave, na njihove odnose sa bližnjima osenčene pozadinskim zračenjima Istorije, na njihovo identitetsko samosagledavanje... A sve to bez dociranja sa scene, u maniru koji publiku sasvim prirodno privodi empatiji, čineći sve viđeno duboko potresnim i bez upotrebe "ekstremnih" sredstava i raznih prečica. Tumačenja Pjera Meničanina pripadnika logorske *sonderkommando* smrtno preplašenog od vlastitih demona koje bi radije pustio da spavaju, i Rakana Rushaidata u ulozi bezdušnog starca Andrije Artukovića koji se samo pred sudskim susretom sa svojim sinom (sa "svojom krvlju", dakle! Može li fašista ikada saosećati s "tuđom kosti"?!) duševno lomi i rastače, uistinu su nezaboravna.

I, šta je još bilo? Prostor nam curi pa žurimo, evo ovako, nabacano bez nekog osobitog reda osim asocijativnog: druga predstava iz Krugova, neizgovorivog, nezapamtljivog i zapravo bezveznog naslova *Jedvanosimsoboakalomistobo* Sarajevskog ratnog teatra (režija Aleš Kurt), slabašna i poluamaterska, "društveno angažovana" na onaj zamorni *opštemesteni* način; ne bismo ništa izgubili da je nismo videli. Zar nismo mogli gledati nešto uistinu vredno iz, recimo, Zenice, Bitole, Rijeke ili Kranja, Nove Gorice? Uh. Potom, ako već grebemo po dnu ponude, *Smederevo 1941.* Srpskog narodnog pozorišta, u režiji Ane Đorđević; predstava koja je čak otvorila Pozorje posve je neubedljiv, bledunjav teatarski čin, nastao po isto takvom tekstu. To što je predstava posvećena jednom uistinu tragičnom istorijskom činu – stradanju glumaca SNP-a (tadašnjeg Pozorišta Dunavske banovine) u velikoj eksploziji u Smederevu početkom rata nije dovoljna za stvarno prelaženje rampe: samo dobro pozorište dobacuje do empatije, sve ostalo proizvodi ravnodušnost. Iz istog pozorišta novosadskog stiže i *Ko je ubio Dženis Džoplin?* po tekstu Tijane Grumić i u režiji mlade Sonje Petrović; mogla je i da začudi selektorova odluka da dovede na Pozorje ovaj više-koncert-nego-predstavu, ali uprkos inherentnim nedostacima, ovo je čestit i u osnovi nepretenciozan teatarski čin, koji kroz igru i pesmu mladih muzičara-glumaca priča večitu i nedopričljivu priču o... ne toliko o Dženis koliko o večitoj potrazi za identitetom u otporu prema konzervativnoj i gušećoj sredini, o traženju svog mesta mladog umetnika u svetu koji je okrenut protiv njega, naročito ako je umetnik zapravo umetnica, pritom vraški talentovana ali ne preterano lepa...

Kretanje

Iz uslovno srodnog muzičko-performativnog registra stiže *Lepa Brena prodžekt* Bitef teatra, u režiji Vladimira Aleksića i Olge Dimitrijević, gde se čak petoro autora i autorki (spomenuta O. D. i Vedrana Klepica, Slobodan Obradović, Maja Pelević, Tanja Šljivar) bavi ne toliko Fahretom Živojinović koliko Lepom Brenom, i ne toliko Brenom kao – prilično samovoljno odabranom – metonimijom Jugoslavije, socijalizma, "bolje prošlosti" i već bilo čega što želite da upišete u nju. Koleginica Gvozdenović već je na ovom mestu opširnije pisala o ovoj predstavi, tako da od mene samo nešto mrzovoljnija napomena da je kombinacija estradnog japajakanja i još jednog paradnog turbolevičarskog dociranja (nezaboravno je ono kad Brena ničim izazvana počne da govori kao da je Slavoj Žižek ili Šantal Muf, jbt!) izazvala pojačanu dozu ravnodušnosti, kroz koju se najjače probila pouzdano odlična igra Jasne Đuričić, kao i furiozni *trans* nastup Ivana Markovića. Ali neka, nema veze, treba malo veselja koroniziranoj publici poslednje takmičarske večeri, dakle, *hajde da se volimo*... Propustili smo da spomenemo intrigantan projekat *Kretanje* Dimitrija Kokanova (Bitef teatar), ali o njemu opširnije u intervjuu koji sledi iza ovih redova. Za već famozno-nevidljivi *Lonely Planet* Ateljea 212, odigran van konkurencije za ljubav selektorovu, i dalje ne znam šta bih vam rekao, pošto je Centralni komitet presudio da nisam pogodan da budem među onih 30 + 30 (ili koliko već) miropomazanih koji će videti predstavu šunjajući se za njenim izvođačima po pozorištu i oko njega.

A posle je bilo zatvaranje, dodela nagrada i *Sjećaš li se Doli Bel* sarajevskog Kamernog teatra 55 u režiji Kokana Mladenovića, solidno dobar teatarski poduhvat glavnog toka, koji smo gledali već nekom ranijom (madlenijanumskom) prigodom, u neko pradavno februarsko ili ranomartovsko veče kad još nismo znali da ćemo najesen morati da stavimo maske ako želimo da gledamo glumce bez njih. Tja, sigurno je na svetu bilo i luđih stvari, pa ih je pozorište preživelo i nadživelo. Sad je važno da svi zdravi i čitavi dočekamo 66. Pozorje, valjda u normalnom, civilnom izdanju i autfitu, i bez likova sa sumnjivim vojnim činovima da nam zaviruju u uho, grlo i nos. ¶

TEOFIL PANČIĆ

Govor o osećanjima na usamljenoj planeti

Dramaturg i dramski pisac Dimitrije Kokanov (1986) dobitnik je Sterijine nagrade za tekst savremene drame za komad *Kretanje* izveden u režiji Jovane Tomić i produkciji Bitef teatra na upravo završenom šezdeset petom Sterijinom pozorju. Na ovogodišnjem Pozorju videli smo ga u tri uloge: dramskog pisca (*Kretanje*), dramaturga (*Lepa Brena prodžekt*) i autora i izvođača (*Lounli planet*). Stalni je dramaturg pozorišta Atelje 212, dobitnik je i Mihizove nagrade za dramsko stvaralaštvo i drugih nagrada...

U intervjuu koji je pred vama govori o *Kretanju* kao komadu koji je i njegovo traganje za govorom koji će problematizovati antropocentrizam, o sposobnosti i obavezi pozorišta da sagleda kontekst u kojem se nalazi. Podseća nas *da pozorište živi kao što čovek živi.*

"VREME": Predsednik ovogodišnjeg žirija Sterijinog pozorja dramski pisac Almir Bašović kaže, parafraziraću, da je *Kretanje* tekst visoko kultivisan i da je važno što otvara mogućnost srpskoj dramaturgiji da se bavi metafizičkim temama, a ne samo temama koje Evropa od nje očekuje. Kakvo je vaše razmišljanje o tom stavu?

DIMITRIJE KOKANOV: Podrazumeva se da svaka predstava i/ili tekst budu podložni različitim čitanjima, i verujem da su svi članovi žirija i publika razumeli moj komad i predstavu rediteljke Jovane Tomić na određeni način. Takođe verujem da pisati pre svega znači baviti se temama koje interesuju onoga ko piše. Ja bih rekao da je *Kretanje* komad koji kroz šest monologa obrađuje različite teme koje se i mogu ticati drugih ljudi koliko i mene: intimni životi muškaraca, njihova sećanja i strahovi, a pre svega govori tih muških subjekata o sopstvenim osećanjima; potom sudbine fabrika i njihovih radnika, te odnos čoveka i prirode. Sva ta pitanja se svakako tiču mene kao čoveka, mene kao živog bića, mene kao pisca i mene kao pozorišnog radnika. Tekst je fokusiran na pitanje šta zapravo možemo odrediti kao telo, kao kretanje, kao govorni subjekt, kao govor i kao strah. Podnaslov komada je "tehnologija i koreografija straha". Više puta sam govoreći o komadu naglašavao da je suštinsko pitanje kojim sam se bavio pitanje izbora govornog subjekta, a potom i usmeravanje govora na određene sadržaje. Ko je govornik i o čemu govori? Prvi deo teksta čine tri monologa za tri muška govorna subjekta koja govore o osećanjima i sećanjima, a u drugom delu teksta su dva monologa za prostore (fabriku i baštu), te finalni monolog tela, to je mesto gde i sam tekst biva identifikovan kao telo. I nakon ovog teksta nastavljam da se pitam da li je i na koji način moguće pisati govor biološkog subjekta koji nije čovek, potom govor za telâ koja tradicionalno razumemo kao objekte, ako znamo da je jezik kojim se služim upravo nešto što pripada meni kao ljudskom biću. Tekst *Kretanje* je i moje traganje za govorom koji će problematizovati antropocentrizam.

Foto: Ana Mandić

U *Kretanju* svoje monologe postavljate fraktalno, dajete glasove živom i neživom. Svaki monolog ispoljava frustraciju. Frustracija je sinonim za čoveka postmoderne. Kada se govori o bašti ili fabrici, onda govorimo o postmodernističkom poimanju sveta. Kako biste govorili o postmodernističkom dramskom »

tekstu? Da li biste, pošto ste na ovogodišnjem Pozorju bili jedan od izvođača a ujedno i autor predstave *Lounli planet*, mogli govoriti o povratku pripovedanju?

Svi govori su o osećanjima. Prvi o nemogućnosti da se preboli ljubavni raskid, o strahu od starenja i neprebolevanju tog razlaza iz mladosti. Drugi o zarobljenosti u sećanju na trenutak očeve smrti. Treći o anksioznosti i izolaciji. Monolog fabrike je govor prostora kome je promenjena namena, govor prostora koji je spomenik urušavanja i propasti života jedne zajednice, a pre svega njenih radnika. Monolog bašte je govor prirode koju je čovek toliko uništio da preživljava u vidu oaze u staklenim kutijama, u obliku bašte koja sve vreme zna da je hijerarhija bića koju je čovek organizovao sa sobom na vrhu neodrživa. Priroda nije u hijerarhijama, a čovek je deo prirode.

Od poststrukturalizma pojam teksta se menja. Vrlo je široko pitanje prirode teksta za izvođenje, dramskog teksta, različitih izvođačkih partitura... Mnoga su određenja nama danas poznata. Zapravo, ceo dvadeseti vek prati istraživanje forme teksta za pozorišno izvođenje. Kraj dvadesetog veka i početak dvadeset prvog veka je doneo Lemanov pojam *postdramskog*, i pod taj kišobran su se smeštale različite pozorišne prakse, pa tako i tekstovi. U suštini reč je o najrazličitijim promenama fokusa na određene elemente teksta i njegovu namenu. Na primer, ako se služimo terminologijom dramskog teatra, *Kretanje* je komad koji zadržava kategorije lika, govor lika, monolog kao iskaz. Ono što u mom tekstu ne postoji, to su dijalozi, konkretno upisane radnje, direktni međusobni odnosi tih likova itd. Spisateljska strategija je da se pojedini elementi ukidaju, da se daje prostor drugima, a pre svega da se bavim introspektivnim govorima kao kretanjem u govoru, jeziku i osećanjima. Pričanje priča (*storytelling*) kao praksa u životu ljudi, a onda i kao izvođačka praksa, na različite načine je stalno prisutna, posebno u dramskom teatru. Ono što je u *Lounli planetu* zanimljivo jeste činjenica da pet pisaca priča te priče, dakle naša izvođačka pozicija i procedura. Poznati su nam različiti oblici pričanja priča, pripovedanja, scenskog čitanja, čitanja naglas jedni drugima... Ono što nas je zanimalo je da preuzmemo priče jedni od drugih i da ih onda ponovo ispričamo jedni drugima i publici.

Kada sam razgovarala sa Olgom Dimitrijević o toj predstavi za bilten Pozorja, rekla je, opet ću parafrazirati, da je vrlo uznemirava što se naše pozorište u doba korone ponaša kao da se ništa nije desilo i da održimo *status quo*. Koje je vaše razmišljanje o ophođenju srpskih pozorišta sa pandemijom?

Kada govorimo o institucionalnom pozorištu, sigurno je da postoji mnogo faktora koji utiču na rad jedne institucije u toku pandemije. Nije moguće ni čekati da kriza prođe, jer nas kapitalizam direktno i indirektno tera na rad, naš život izjednačava sa radom. I onda otpočinje borba za preživljavanje određenih profesija. Pozorište u tom smislu ne sme sebe proglasiti nebitnim, ali zaista je neodgovorno ako se pravimo da se ništa nije desilo. Desilo se i dešava se. Verujem da je pozorište kao umetnička praksa sposobno i u obavezi da problematizuje svoju prirodu, tradiciju i navike, te da sagleda kontekst u kome se nalazi i da na njega adekvatno odgovori. Ono će, vrlo verovatno, moći da se vrati svom prethodnom obliku života pre pandemije, ali mislim da to ne treba da bude slučaj. Ovo je kolektivno iskustvo koje je razotkrilo različite probleme, otvorilo mnoga pitanja. Za odgovorima treba da tragamo, a iskustvo da pohranimo i da dozvolimo da nas menja, da nas podstiče na razvoj. Ako pozorište bude zarobljeno u prošlosti, ono se onda proglašava prevaziđenim, a to je nedopustivo. Pozorište živi kao što čovek živi. Ako kažemo "srpsko pozorište" a da mislimo na sve oblike pozorišta u Srbiji, onda mislimo i na nezavisnu pozorišnu scenu, na šire polje izvođačkih umetnosti koje ulazi u okvir pojma pozorišta. Jer svi projekti koji bi inače bili finansirani iz budžeta za pozorišnu umetnost, na primer na konkursima ministarstva, takođe predstavljaju "srpsko pozorište". Ako tih konkursa nema ili su sredstva kojima raspolažu suviše mala, to govori o nemaru prema čitavom jednom segmentu pozorišnog života koji je od izuzetnog značaja za život pozorišta. Takođe, umetnici koji stvaraju pozorišnu umetnost u Srbiji a koji nisu u radnom odnosu treba da budu zaštićeni strategijama države, u suprotnom će stradati ogroman deo "srpskog pozorišta".

Na ovogodišnjem Pozorju videli smo vas u ulozi dramskog pisca, dramaturga i izvođača. Kako se vaše stvaralaštvo ogleda kroz te tri uloge s obzirom na različitost procesa stvaranja, osmišljavanja i izvođenja?

Dominantno je moje iskustvo rada u polju pozorišne dramaturgije. Ja sam dakle dramaturg, zaposlen sam kao dramaturg, najviše radnog iskustva imam u tom polju rada. Posle toga bih za sebe rekao da sam pisac. A na kraju bih mogao da kažem da sad imam i izvođačko iskustvo. Iskustvo sve tri pozicije se neminovno prepliće. Rad na projektu *Lounli planet* zapravo objedinjuje sva tri pomenuta zadatka koja smo ostali autori na projektu (Maja Pelević, Olga Dimitrijević, Tanja Šljivar, Igor Koruga) i ja stavili pred sebe. A na sve to, u skladu sa prethodnim pitanjem, suočili smo se sa iskustvom života i rada tokom trajanja pandemije, što je podrazumevalo izmenjene načine rada, izvođenja za publiku ograničenog broja itd.

Kako vidite budućnost Sterijinog pozorja kao jednog od najznačajnijih teatarskih festivala u regionu?

Sterijino pozorje će kao festival u budućnosti biti odraz stanja u pozorištu, kao što je i do sada bio. Svaka promena koja se dogodi u pozorištima odraziće se, pre ili kasnije, i na ovaj festival.

Koji su vaši dalji planovi, u ovom vremenu u kojem nije lako planirati?

Kao i svi ostali, imam planove i živim u neizvesnosti da li će se i u kojoj meri ti planovi realizovati. Počele su probe mog komada *Boli Kolo* u Narodnom pozorištu u Užicu u režiji Jovane Tomić, u Zagrebu su počele probe autorskog projekta reditelja Saše Božića za koji sam pisao tekst pod naslovom *Pornscape – krajolik mog tela i želje*. U Ateljeu 212 trenutno kao dramaturg radim na predstavi *Pred svitanje* Filipa Grujića u režiji Anđelke Nikolić, a premijeru očekujemo za nekoliko dana. ¶

NATAŠA GVOZDENOVIĆ

Isidora, nepobediva

Foto: Milovan Milenković

"Umri, dušo, i ja ću umreti" – sada mi još strašnije zvuče ovi stihovi. Zaista se nešto desi s muzikom kada je stvaralac ostavi za sobom. Dobije nežni oreol, ali i neku dubinu, senku, novu frekvenciju

Svet nije isti bez Isidore. Sedim – boli, hodam – boli, pišem – boli. Boli i nedostaje. Kada sam čula da više nije sa nama, jauknula sam i zaplakala pred ćerkom. Iznenadila se, jer me dugo nije videla da plačem. Nije ni prošle godine, kada mi je mama umrla. Rekla sam joj da više nema moje drugarice, one koja joj je kupila poklon za Novu godinu. Bilo je to davno, ali za nas nezaboravno. Ostavila je poklone za svu decu koleginica sa Katedre, sa potpisom "od Deda Mraza kompozitora". Dobrota, ničim izazvana, iz srca, iz ljubavi. Tako je Isidora umela da me iznenadi.

Sa njenom sestrom Milicom išla sam u muzičku školu. Svi su obožavali mama Bosu, profesorku srpskog jezika u "Roloviću". Na tom Petlovom brdu je rasla i naša Nata Bogojević i mnogi dobri muzičari. Kao da je bilo nešto u vazduhu, nešto je strujalo, vibriralo – neka harmonija, neka muzika. Upoznale smo se na takmičenju za Zlatnu sirenu. Pamtim njene duge prste, nemirne oči, plavu kosu i dubok, miran glas. Kako mi je prišla i progovorila, tako je moja trema nestala. Osećala sam se sigurno u njenoj blizini, nekako drugačije i snažno. Mislim da nisam toliko dobro pevala koliko je ona dobro svirala, i zajedno smo pobedile. Tada mi je odškrinula vrata u svet muzike, kako niko nije do tada.

Dobro se sećam jednog koncerta na Kolarcu, gde smo "visili" kao srednjoškolci. Bio je to nastup Sedam veličanstvenih. Igor, Ognjen, Nata, Isidora, Ana, Srđan i profesor Vlasta, poklanjali su se na kraju koncerta i tada mi je postalo jasno ko su prave zvezde. Oni koji pišu muziku. Muziku koja je živa, nova, sada, "frišku" iz fotokopir aparata. Bilo je uzbudljivo čuti nešto sasvim drugačije od Betovena i Dvoržaka, začinjeno sa malo džeza, roka, popa. Tako provokativno, hrabro, moćno. Priznajem da sam zamišljala sebe na toj bini. Samo nisam znala kako se postaje kompozitor.

Nekoliko godina kasnije, srele smo se na Fakultetu. Tada sam njeno *Selište* slušala kao malu Bibliju gudačkog zvuka. *Đirotondo* mi je bio dokaz da umetnička muzika ne mora nužno biti "ozbiljna", već i zgodna, šarmantna i duhovita. Uz nju je moglo da se zaigra, mogla je da se pevuši i zapamti. Iskreno, malo sam se plašila kada je Isidora govorila na ispitima, jer je čula i videla sve. Ne samo note i zvuk, već mnogo dublje i dalje od njih. Od nje sam prvi put čula izraz "opšte mesto". To je u muzici nešto očekivano, konvencionalno, potrošeno. Razumela sam da je u umetnosti važno tražiti sopstveni izraz, neponovljiva rešenja i originalne, hrabre postupke. To je Isidora činila i u životu i u poslu, u komponovanju i u radu sa studentima. Uvek su je vodili najviše vrednosti i uverenja, beskompromisno i dosledno. Govorila je da je daleko plodnije boriti se ZA dobro, nego PROTIV lošeg. Kao kada podižete i vaspitavate dete. Ono na šta se reaguje raste i umnožava »

se. Nije gubila nadu da će pamet i vrlina ipak pobediti.

Isidora me je provela kroz još jedno značajno iskustvo – rad na pozorišnoj predstavi. U Beogradskom dramskom pozorištu je, sa Irenom Ristić, 1994. godine radila na predstavi *Čovek je čovek*. Pozvala me da joj pomognem u prepisivanju nota, mic po mic dala da komponujem par songova (htela je više, ali se nisam baš sjajno snašla), korepetirala sam na probama i konačno – "glumila" vojnika s harmonikom na sceni. Biti svedok kako Isidora stiže do melodije, uklapa tekst, otkriva ritam, koliko je spontana, radosna, zanosna dok radi... Neprocenjivo. Za nju sam jednom ostala budna pedeset četiri sata, jer smo spremale partiture i štimove za Bregovićev koncert u Danskoj. Ona je mogla i duže da radi, glava joj je bila bistra sve vreme, pribrano me dovezla kući. Opet smo pobedile, note su stigle na vreme.

"Umri, dušo, i ja ću umreti" – sada mi još strašnije zvuče ovi stihovi. Zaista se nešto desi s muzikom kada je stvaralac ostavi za sobom. Dobije nežni oreol, ali i neku dubinu, senku, novu frekvenciju. Pričala mi je o *Rukovetima* dok ih je komponovala i svirala mi neke delove. Inače nije volela da govori o onome što piše, o porudžbinama i premijerama. Čuvala je svoje izvorište i inspiraciju od "urokljivih reči", čuvala ih od sujete i zavisti. Čini mi se da nije očekivala da joj se dobro dobrim vrati i kao da je na neko vreme zamrzla poverenje u ovdašnji svet. Zato me još više boli što nisam znala kako joj je. Možda je verovala da ćemo se uskoro videti, da će sve biti dobro. Da je nepobediva.

I jeste, jer je uradila više nego što će mnogi koji je nadžive. Imala je ljubav i porodicu. Odgajila je mnoge divne kompozitore. Sve je činila posvećeno, s verom da će lepota i dobrota pobediti, da će umetnost promeniti svet. Volela je muziku strasno, celim telom i dušom. Zato će živeti duže od sećanja. Ostavila je trag u svemiru za bar milion godina. ¶

SVETLANA SAVIĆ

Šef Katedre za kompoziciju i orkestraciju Fakulteta muzičke umetnosti u Beogradu

Bangladeš-Makondo,

Enes Halilović, *Bangladeš*, Sent, Novi Pazar 2019; *Ljudi bez grobova*, Laguna, Beograd 2020.

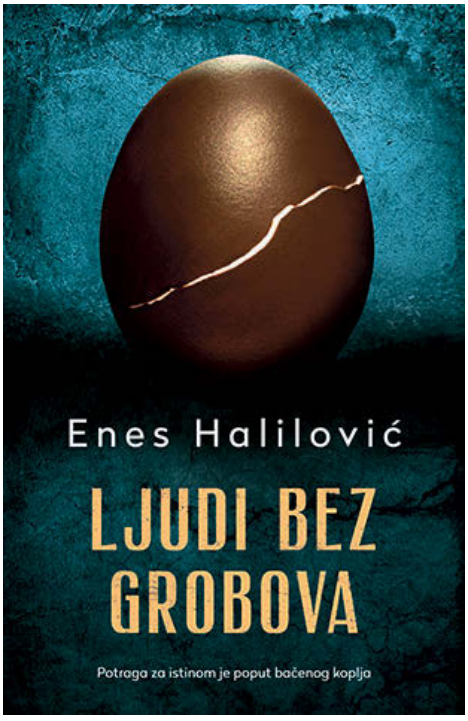
PUT U BANGLADEŠ

Bangladeš je toponim, dakle, ime mesta koje se može pronaći na zemljopisnoj karti, zemlja koja ima istoriju, koja se rve sa sadašnjošću i koja, valjda, ima nekakvu budućnost, država u kojoj živi sto osamdeset miliona ljudi i koja je poznata po poplavama, tigrovima, siromaštvu i spektakularnoj korupciji. U Bangladešu, s vremena na vreme, eksplodira po koja bomba i ostavi iza sebe gomilu raskomadanih leševa, ali isuviše je Bangladeš siromašan da bi se svet bitnije potresao zbog toga. Bangladeš, dakle, za razliku od Makonda Gabrijela Garsije Markesa (na primer), *zaista* postoji. U istoimenoj poemi Enesa Halilovića, međutim, *Bangladeš* je, pre svega, reč, ime – filozofi bi rekli: označitelj – ali ono što ime *Bangladeš* označava, strogo uzev, ne upućuje na onaj Bangladeš koji postoji na zemljopisnoj karti, u kojem se često Gang i Bramaputra, nabujale od monsunskih kiša, izliju i prirede poplave biblijskih razmera, već je *Bangladeš* ime jezičke igre, naslov poeme koja sa stvarnim Bangladešom održava tek labavu vezu, toliko labavu da uprkos tome što označava nešto stvarno, *Bangladeš* ima istu funkciju kao i ime Makondo koje ne označava ništa stvarno. Svemu tome uprkos – da ostanemo na terenu paradoksa – Makondo nije manje stvaran od Bangladeša, kao što ni Bangladeš (ili *Sumatra* Miloša Crnjanskog) nije manje nestvaran od Makonda. Istina Halilovićevog *Bangladeša*, kao i istina Markesovog Makonda, nisu u stvarnosti koja im prethodi, već u njima, u poemi i u romanu, u samome jeziku.

Bangladeš je, ako bismo verovali piscu, reportaža, a iz teksta poeme razabiramo da se grupa pisaca nalazi u poseti toj zemlji, u organizaciji svojih domaćina putuje po njoj i beleži ono što vidi. Uprkos tome što nam, na prvi pogled, deluje kao pesnička fantazija – "ponekad, / naročito kad su monsuni, / kad alge narastu, / kad kiše uđu u grobove, / Bangladeš se pita: jesam li knjiga / ili država, / reč ili prostor? Šta sam i čemu služim?" (str. 16) – možda je ova poema isisana iz sirove stvarnosti, pesnički zapis s lica mesta, svedočenje satkano od pesničke petlje? Ne bi, međutim, *Bangladeš* bio istinitiji ako bismo znali da mu je prethodio put u *stvarni* Bangladeš, niti bi postao manje istinitim ako bismo znali da pisac nije makao iz svog Novog Pazara dok ga je pisao. Istina poeme nalazi se u njenom jeziku, ne u stvarnosti koja joj prethodi. U zabitom bangladeškom selu, beleži pisac reportaže, u kojem škola prokišnjava i u kojem živi "tridesetak ljudi tankih nogu" (koji ponosno kažu da su starosedeoci, koji njive oru tankim ralom i upređu krave tankih nogu), "poglavica puši *marlboro*, seoska prostitutka pere prezervativ u potoku, / potom ga suši na žici. / starac trenira pogled, gleda kroz naočari bez stakla. / starica britvom kolje bube" (str. 45). Na drugom mestu piše putopisac da "u Bangladešu postoji / "takmičenje – ko će brže izbrojati pčele. / ubace pčele u džak, a džak u sobu; / unu-

preko Novog Pazara

tra su dva takmičara / koja odvežu džak i broje pčele. / organizatori znaju koliko je pčela bilo u džaku. / bez želje da otežavaju takmičenje, / pčele lete po sobi i zbunjuju brojače" (str. 39-40). Nismo, mi čitaoci, naivni e da bismo poverovali putopiscu kako ovakva igra *zaista* postoji, te je ovo, dakle, pesnička fantazija. Može se, naravno, i ovako čitati, osim što bi takvo čitanje bilo bolno pogrešno. Igra s pčelama, ta izmeštena slika s džakom punim pčela, ili ona starica koja britvom obezglavljuje bube (pa njihove glave potapa u vrelu vodu), može da stoji samo u nečemu što se zove *Bangladeš*, čak mora tu da stoji, jer nužno se stapa s drugim slikama, jednako neobičnim, recimo sa zmijom koja ulazi u rupu onako kako jezik uđe u grlo (str. 39). Strašno ćemo pogrešiti ako se ne prepustimo Halilovićevom jeziku, nego tražimo značenja (ona će doći, ali ne odmah), ako grčevito tragamo za "onim što je pisac hteo da kaže" umesto da radosno i bez stege hodamo po onome što je rekao. Ne, dakle, samo da je pisac rekao upravo ono što je hteo da kaže, nego je to rekao na način koji je smatrao jedinim mogućim. Toliko je Halilovićev izraz usredsređen, gibak, uravnotežen i nikako na poslednjem mestu – duhovit (humor je upravo neodoljiv), da ćemo izneveriti ideju pesme ako se opiremo njenoj struji.

Ima reči koje Halilovića fasciniraju, a pažljivo će nam čitanje odgonetnuti da ta fascinacija nije slučajna. Tigar, na primer, simbol je Bangladeša (bengalski tigar), a kako se ova poema, između ostalog, provlači između Scile opštih mesta (poplave, tigrovi, siromaštvo) i Haribde neznanja o Bangladešu (šta mi, zapravo, znamo o toj zemlji?), tigar je, pre svega, reč koja održava odnose s drugim rečima mnogo više nego sa stvarnim tigrovima, kao što će se ponavljati i reč bifurkacija (račvanje) koja nam, uvek iznova, doziva sliku geografske karte i bangladeške ravnice koja nije drugo do ogromna delta, mreža sačinjena od vode koja se račva. Bogat je Halilovićev tekst, jezik je sočan i pun, slike prodorne i nezaboravne, ideje pametne i razigrane. Čisto uživanje u tekstu.

SINKOPE STVARNOSTI

Priznati pesnik i pisac tri zbirke priča, Enes Halilović je objavio svoj prvi roman, *Ljudi bez grobova*. I to kakav roman! Oboružan iskustvom pesnika, štedljiv u izrazu i, istovremeno, s merom raspričan, ispisuje Halilović višedelnu priču o Semiru Numiću, mucavcu, momku čiji je život obeležen nasilnim smrtima i nemaštinom, ali koji se, tome uprkos, žilav i pametan, posvećen i vredan, kroz život ispunjen mukom i nepravdom probija kao ona trava koja put pronalazi i kroz pukotine u betonu. Roman počinje u Domu za lica s posebnim potrebama, što je svojevrsni *uvod u drugi život*, gde upoznajemo ljude čiji će se identiteti razotkriti tek na kraju knjige. Prvi deo romana posvećen je pripovedačevom ocu, Numanu Numiću, čoveku koji se, osamdesetih godina prošloga veka u okolini Novog Pazara, posle ubistva odmetnuo i policiji i vojsci izmicao 47 dana. Priča o Numiću, koja kombinuje žanrove, a najviše podseća na hajdučke priče (Hajduk Stanko, Čaruga, Janošik), najpre namotava klupko likova i odnosa što se, s vremenom, odmotavaju i spliću u složen tekst. Semir živi sa svojom beskompromisnom tetkom Bademom, koja mu je poput majke, i ludim stricem Zlatanom, čije ludilo neprestano valja nadzirati. Svako od njih nosi sobom svoju (pretešku) priču. Tu je kockar Klerk, tu su lokalne kabadahije i moćnici – koji iz svojih memljivih brloga, prirodno, na svetlo dana izlaze s usponom Miloševićevog režima – tu su neki dobri i neki manje dobri ljudi, tu su i devojke koje Samirovo mucanje ne odbija, boks i fudbal su važni, potom odlazak u Despotovac kod majčine sestre gde ćemo, kao u košmarnom snu, iz mirnog toka provincijskog života ukoračiti u razornu patologiju. Uza sve to, prati nas nekoliko likova koji kao da su izašli ispod Rableovog pera – komšija Gulaš, na primer, uzgajivač nojeva, koji je toliko debeo da ne može da izađe iz kuće – ili kao da su uvezeni iz latinoameričkog magijskog realizma, poput vračare Misirke ili matematičkog genija iz Despotovca Jana Jankovića. Zbog toga su Novi Pazar i Despotovac Enesa Halilovića više nalik Markesovom Makondu, ili onom Bangladešu iz istoimene poeme, nego stvarnim mestima koje ta imena označavaju.

Zajedno sa spoljašnjim događajima teče i unutrašnji život pripovedača koji, dakle, muca. U epizodama prožetim dobro uravnoteženim humorom Semir će svoju mucavost koristiti kako bi se izvukao – u školi, recimo – ili da bi prećutao ono što ne želi da kaže, ali upravo će ga taj nedostatak okrenuti sebi i književnosti, naročito pesništvu, te će sinkopiranoj, mučnoj, odvratnoj stvarnosti pripovedač suprotstavljati stvarnost jezika »

– bolju, čvršću, istinitiju. Osim što će devojke privući pripovedačeva čvrstina, njegova pouzdanost (koju će, razume se, zloupotrebiti), privući će ih i njegov skriveni svet, kudikamo privlačniji, dublji od ovog koji svi delimo. U samoj strukturi, pak, postoje snažni motivi antičke tragedije: od časa kada momak dobije atletičarsko koplje, te ga vitla po okolnim poljima, jasno je čitaocu da to koplje, pre ili kasnije, mora da pronađe svoju metu, kao što će napetost koja prati živčanog i nepredvidljivog ujaka Zlatana, pre ili kasnije, morati da eksplodira. Kao što u antičkoj drami junaci znaju šta ih čeka na kraju puta – oni znaju svoju sudbinu, ali joj idu u susret kao da je ne znaju – tako se kreću i Halilovićevi likovi, oni sa mesečarskom sigurnošću hodaju po žici razapetoj nad provalijom, te nije pitanje da li će žicu preći (neće), nego samo kada će se, još dok su na žici, probuditi.

Halilović piše izgrađenom i ekonomičnom rečenicom koja, međutim, nije suva i krta, već je gipka i elegantna. Takvoj ga rečenici privodi pesnički nerv, a, opet, u ovom romanu Halilović nije pesnik nego, od prve do poslednje rečenice, pisac koji savršeno dobro vlada razlikom između ta dva žanra. Opšta mesta imaju vrlo jasnu funkciju i razgrađuju se, poput organskog hirurškog konca koji se stapa s tkivom, u samome toku, zbog čega ne privlače (negativnu) pažnju, te će selimovićevska poigravanja mudrostima – setimo se početka *Derviša i smrti* – ritmom i poznavanjem mere zbrisati svaku moguću otužnost. Najzad, gotovo zagonetni naslovi poglavlja – "Žablja jaja", "Jaja koja postaju bombe", "Zelenkasta jaja vrane" – kao i podnaslov romana "Goldbahova teorema", deo su igre koja ne staje ni u najtmurnijim delovima teksta.

Izuzetan je roman napisao Enes Halilović, te za ovog novopazarskog pesnika i, sada, romanopisca, izbora više nema: sada je među najboljima na ovome jeziku, i ništa drugo osim ostanka (i opstanka) na tome mestu za njega više nije mogućnost. Zadatak ogroman i težak, ali jedini prihvatljiv. ¶

IVAN MILENKOVIĆ

Zubato sunce koga hoće

Oba ova filma o otporu i pružanju otpora društvenim uslovljavanjima i stegama govore sa onoliko domišljatosti i hrabrosti koliko uopšte može biti dato filmovima koji moraju pred što brojniju publiku

Oni kojima je uopšte do takvih potencijalnih zaključaka poslednjih dana su u prilici da se lično uvere kako manje-više izgleda aktuelno britansko viđenje ambicioznog repertoarskog filma (ali sa vidnim primesama individualnog autorskog pečata); filmovi koji su upravo stigli na programe i ovdašnjih bioskopa, *Izvanredan život Dejvida Koperfilda* i *Nezavisne*, po tom pitanju očitavaju nekoliko iznimno važnih zajedničkih odlika: retro-štimung (i sa njim često uvezan retro-šik), dijahronijski obojenu temu sa vidljivom kopčom sa sadašnjim trenutkom, budžetsku besprekornost, širu referentnost polaznih ideja i motiva, obilje dragih i poznatih glumačkih lica/imena...

Unutar ovog dvojca više je pokazao Armando Januči u filmu *Izvanredan život Dejvida Koperfilda*; naravno, reč je o još jednoj, doduše, prilično slobodarskoj ekranizaciji neprolaznog romana Čarlsa Dikensa. Ovo može da izgleda kao prilično čudan autorski izbor za škotskog scenaristu (kasnije i reditelja), kreatora i udarno scenarističko pero nadaleko čuvene satirične serije *The Thick of It* i TV klasika *Alan Partridge*). Januči je naširoko poznat po svom otvorenom i reklo bi se čak i sladostrasnom klinču sa ideologijama i ideološkim zamešateljstvima i nadgornjavanjima, najbolje i najefektnije oličenim upravo u prvopomenutom biseru ostrvske televizijsko-serijske produkcije, ali i po viralnom i oštrom cinizmu. Imajući to podsećanje u vidu, teško je prepoznati izvornu, označimo je tako, janučijevsku građu u Dikensovom remekdelu, ali stvari nekako dobijaju na smislu i međusobnom saglasju ako u um prizovemo činjenicu da današnja, kao i znatno starija filmska naracija dosta toga duguju baš Dikensovim narativnim tropima, koji su se znatno kasnije pokazali nepogrešivo učinkovitim i kada je film, odocneli mlađi brat književnosti, u žiži i brzopoteznijih i temeljnijih i izdašnijih analiza. Dobra stvar ovde stiže već u vidu nekakvog okvirnog utiska – susret/spoj Dikensa i Janučija se pokazao kao dovoljno skladan, ali i svež i dovoljno razaznatljiv u kontekstu pređašnjih prenošenja Dikensovih svetova i te sveukupne dikenstovštine na veliko platno.

Uz ogradu da će ovo Janučijevo viđenje *Dejvida Koperfilda* najviše prijati i značiti pomnijim poznavaocima tog izvrsnog romana, *Izvanredan život Dejvida Koperfilda* dovoljno dobro funkcioniše i mimo tog konteksta, kao i mimo izvođenja mogućih, manje ili više prirodnih ili pak nategnutih referenci sa minulim radom Armanda Janučija. A prilično se skladno u širi okvir i priče i filma uklopio još jedan važan Janučijev inovatorski zahvat – Koperfilda u odraslim danima tumači indijski internacionalac Dev Patel (odličan u svemu, još od Bojlovog *Milionera iz blata*, pa, nimalo iznenađujuće, izvanredan i u ovoj roli), a i dobar deo ostatka likova iz dikensovskog anglosaksonskog belačko-protestantskog sveta u *Izvanrednom životu*... igraju glumci azijatskog ili latino porekla. To ni najmanje nije naglašavano, očito je da je Januči u temelj priče postavio tu "daltonističku" bit po pitanju rase, čime je, kanda, želeo da, između ostalog, naravno, ukaže da atipična boja kože nije ključno pitanje niti najudarnija boljka u svetu koji je do te mere urušen, klimav, disfunkcionalan,

slobode greje

Izvanredan život Dejvida Koperfilda
Foto: Promo

nepravičan i sveukupno krivo srastao. To *Izvanrednom životu...* daje dobrodošlu osobenost, čak i lako uočljivu primesu ekstravagance u odnosu na ono što nam poslednjih godina i decenija nudi ostrvski i američki glavni tok, čak i ako se fokusiramo na njegov zabat za dela primetnije arthaus provenijencije.

Tome treba dodati i potpuno odsustvo tog već pominjanog janučijevskog krajnje zaraznog cinizma, te se *Izvanredan život Dejvida Koperfilda* pred očima i umovima gledalaca dosta brzo ogoli u svojoj neprikrivenoj dobrohotnoj suštini, na koju se onda nadovezuju ritmično pripovedanje i sveopšti polet koji krasi ovaj nesvakidašnje zanimljiv film. Iako je nesumnjivo ukorenjen u tom naročenom retro-štimungu, ovaj Janučijev film poseže i za nekolicinom postmodernih i postmodernističkih ukrasa i poteza, poput povremenog rušenja tog mitskog četvrtog (narativnog) zida, uz obilje atipičnijih i rizičnijih montažnih zahvata. Tu i tamo sa ekrana zaiskri i poneka istinski briljantna finesa (poput, recimo, prizora ogromne ruke koja probije zid iznad glave tada malenog Dejvida Koperfilda i omete ga u igri i dokolici, čime je maštovito uveden taj refrenski učestao motiv fatumske vrteške na kojoj će Koperfild balansirati sve do samog kraja te povesti. U kostimografsko-scenografskom pogledu, ovo je vrhunsko ostvarenje, što, naravno, teško da ikoga zaista može da iznenadi, a veliki adut su i glumačke kreacije Tilde Svinton, Hjua Lorija, Bena Višoua, Pitera Kapaldija... Istini za volju, utisak donekle kvari povremeno upadljiva i remetilačka intruzivnost tih narativnih novotarija, zbog čega ovaj Janučijev film povremeno u pamet zaziva čak i *Čudesnu sudbinu Amelije Pulen*, mada, na drugoj strani, po toj osnovi pokazuje više suptilnosti nego, recimo, friška Netfliksova ekranizacija *Enole Holms*, da zabune ne bude, takođe veoma uspelog filma.

U bioskope Srbije nedavno je stigao i takođe britanski noviji film *Nezavisne* (prilično šeprtljast prevod izvornog naslova *Misbehaviour*), koji opisuje i, ako ćemo pošteno, prilično i pomalo neočekivano diskretno problematizuje čuvenu epizodu upada ostrvskih radikalnijih feministkinja na izbor za Mis sveta u Londonu 1970. godine. Međutim, upravo ta diskretnost predstavlja krupan i zauman argument u prilog ovom ostvarenju – baš kao što se Armando Janući u slučaju ekranizacije Dikensove proze svesno i posve ciljano odrekao cinizma (kao svog amblematičnog odličja i autorskog pristupa), autori *Nezavisnih* su se na kraju odlučili na dramu koja je gotovo u potpunosti lišena aktivističkog besa. *Nezavisne* (*Misbehaviour*) tako na koncu biva pitka studija karaktera u živopisnim okolnostima, dovoljno rečita i jasna na planu vlastite angažovanosti, ali pritom i u potpunosti izvedena u ruhu komunikativnog filma koji bi radije da podseti i ilustruje nego da provocira i proziva. Naravno, to može poslužiti kao nekakav povod za zamerke po pitanju te uzdržanosti i dobronamernosti, i to u priči koja barem delimično i barem idejno ipak počiva u srditosti koja se javlja kao iznuđena reakcija onih koji ne bi da žmure i ćute pred svetom koji bi barem načelno morao da bude pravičniji za sve. Ipak, s druge strane, i ta umerenost mora biti sagledavana kao autorska odluka, a pritom je u potpunom saglasju sa onim što rediteljka Filipa Loutorp već desetak godina pokušava da postigne i prikaže kroz svoja neretko feministički obojena dela na televiziji (to se ponajpre odnosi na seriju *Pozovite babicu – Call the Midwife*).

Premda više opisuje nego što analizira tu dobro poznatu epizodu, koja u isti mah predstavlja važnu stavku i u istoriji feminističkog delovanja i u evoluciji popularne kulture, ovaj film je možda najintrigantniji po onome što pristiže iz dubine pripovednog i značenjskog kadra. Naime, *Nezavisne* nešto tišim glasom (ali dovoljno glasno i razaznatljivo) podseća na emacipatorsku moć ne samo feminističkih učenja i svetonazora, nego i na emancipatorsku snagu nadmetanja u »

Nezavisne
Foto: Promo

lepoti tog, pa čak i nižeg kalibra – sa tačke gledišta onih kojima siromaštvo, represija, život u kandžama bigota, ozbiljnih egzistencijalnih i ekonomskih nevolja, te netrpeljivosti, kroji poglede na svet. Tako će negde u finišu filma, novoizabrana, tamnoputa Mis sveta (bez imalo gorčine!) pri slučajnom susretu sa uhapšenom pobunjenicom reći: "Jedva čekam da počnem da brinem tvoje brige." I upravo je tu istaknuto to potpuno odsustvo gorčine u bavljenju i faktografskom građom i širim idejnim lukom gde jed nekako ide kao nužan inventar.

Na sve to, *Nezavisne* plene sasvim dostatnim glumačkim izvedbama (Kira Najtli, Džesi Bakli, Gugu Mbata-Rau, Ris Ifans, zadužen za najlucidniju scenu u čitavom filmu, zatim Lesli Menvil, Greg Kinir), te vidnim i uspelim snimateljskim naporom da se brojne dijaloški naglašene scene razigraju koliko i gde god je to moguće, i da se tako izbegnu zamke puke postavke plan–kontraplan, koja obično dominira filmovima ovog tipa i opsega.

Nezavisne su pak donekle omeđene i sputane odveć kruto nametnutim okvirom pitke dramedije, što po svoj prilici jeste danak koji se mora platiti zarad uspeha na pravoj meri svih stvari – bioskopima. Oba ova filma o otporu i pružanja otporu društvenim uslovljavanjima i stegama govore sa onoliko domišljatosti i hrabrosti koliko uopšte može biti dato filmovima koji moraju pred što brojniju publiku. Baš kao što ističe Frederik Gro u svoj odličnoj studiji *Odbiti poslušnost* (prevela Bojana Janjušević, objavila novosadska Kiša): "Ukratko, dali ste svoj pristanak, i to svojom slobodnom voljom. Pristanak je čin kojim postajemo zarobljenici samog sebe. Pristanak je slobodna poslušnost, dobrovoljno otuđenje, u potpunosti prihvaćena prisila. Upravo njime se objašnjava poslušnost prema zakonima." ¶

ZORAN JANKOVIĆ

Emigriranje iz epidemije

Zastrašujuća je ta prilagodljivost ljudskog uma, naša sposobnost da se u tako kratkom vremenu naviknemo na novu stvarnost te da je prihvatimo kao jedinu moguću. I što više razmišljam o tome, sve mi se više čini da smo danas slobodni tek onoliko koliko smo u stanju oduprijeti se vlastitom prilagođavanju svemu što nam se dešava

Piše:
Goran Vojnović
Pisac i reditelj iz Ljubljane

Prije otprilike mjesec dana dobio sam poziv da dođem u Poljsku. Bio je to nakon dugo vremena prvi poziv u inostranstvo. Nakon što sam mjesecima brisao iz kalendara dogovorena putovanja, a zakazane promocije prebacivao na videočet, poziv Poljaka shvatio sam kao čistu uljudnost. Kao ono kad pozoveš svoju bosansku rodbinu da ti navrati u – Kanadu. Ali ubrzo se ispostavilo da Poljaci od mene istinski očekuju da dođem i bilo mi je jasno da ne mogu da ne odem. Nikada naime moja knjiga nije bila nominirana za važniju nagradu od nagrade Angelus, nagrade koju su do sada mahom dobivali veliki pisci poput Jurija Andruhoviča, Miljenka Jergovića, Georgija Gospodinova ili Svjetlane Aleksijevič. A ja sam Izabeli iz Vroclava ipak odgovorio da moram razmisliti hoću li doći na dodjelu.

Eto što ti je epidemija. Nemali dio proteklih dvadeset godina proveo sam u raznoraznim prijevoznim sredstvima te u putovanjima svijetom istinski uživao. S vremenom sam se naučio uživati čak i u avionima i na aerodromima, uživao sam u tom *offline* prostoru, u nedostupnosti. A onda, odjednom, a prošlo je manje od pola godine kako sam posljednji put sjedio u avionu, ja nisam mogao zamisliti sebe kako odlazim u Poljsku. I nakon što sam svoj dolazak već bio potvrdio, meni se taj put i dalje činio neizvedivim. Zapravo, ja ni sad, dok ovo pišem, ne mogu povjerovati u to da ću naposljetku ipak otići u Vroclav.

Kako da odem pitanje je koje si redovno postavljam i koje me zbunjuje. Jer me to pitanje podsjeća na moga oca. Nikada ranije, čini mi se, nisam stvarno razumio njegov otpor prema putovanju. Shvaćao sam da je inostranstvo njemu istinski strano, da je to za njega jedna velika nepojmljivost, nešto što se nije lično iskusilo pa se zato o tome ništa ne zna niti se može znati, nešto što u čovjeku ne budi sjećanja pa samim time ni osjećanja, osim straha i tjeskobe.

No, sada sam ja postao svoj otac i osjećam kako se Poljska – u kojoj sam posljednji put boravio prije manje od godinu dana – nalazi izvan moje mogućnosti poimanja. Putovanje koje me čeka ne podudara se više sa mojim dosadašnjim iskustvom putovanja pa tako opet osjećam davno zaboravljenu nelagodu i razmišljam o tome hoću li znati naći put od aerodroma do grada, hoću li se snaći u velikom nepoznatom gradu.

Zastrašujuće je kako se u samo pola godine moj svijet suzio, kako mi se udaljilo što mi je bilo blisko, kako je neznano postalo ono što mi je bilo dobro znano. Danas meni nije daleka i strana tek Poljska, nego čak i Italija koju ovih dana vlastitim očima gledam sa slovenske obale. Možda me i prvi put u životu ne vuče da odem tamo. Zapravo, ljudi koji i dalje odlaze u Trst na kafu u meni izazivaju čuđenje.

Zastrašujuća je zapravo ta prilagodljivost ljudskog uma, naša sposobnost da se u tako kratkom vremenu naviknemo na novu stvarnost te da je prihvatimo kao jedinu moguću. I što više razmišljam o tome, sve mi se više čini da smo danas slobodni tek onoliko koliko smo u stanju oduprijeti se vlastitom prilagođavanju svemu što nam se dešava. Tek onoliko, u stvari, koliko smo u stanju prelaziti granice unutar vlastitog uma ili koliko smo sposobni sami sebe gurnuti preko tih granica, gurnuti se u nepojmljivo, u nepoznato.

I zato me mami da ipak odem u Poljsku. Ja u stvari ne znam kako će moje putovanje u Poljsku izgledati i to će zaista biti putovanje u nepoznato. Poljaci će me, reče mi to Izabela, testirati na kovid-19 i ja se tu gubim. Hoće li me testirati čim sletim ili tek nakon dolaska u hotel? Koliko ću dugo sjediti u hotelskoj sobi čekajući rezultate testiranja? Hoće li me pustiti da za to vrijeme šetam gradom ili će pred vrata moje hotelske sobe postaviti nekog ukrajinskog gorostasa da me ni za živu glavu ne pušta iz nje? I šta će se desiti ako budem pozitivan? Hoće li ukrajinski gorostas ostati da stoji ispred moje hotelske sobe narednih četrnaest dana, a ja u njoj učiti ukrajinski ne bih li barem kroz zatvorena vrata s nekim progovorio?

I sam se sebi činim smiješnim sa tim pitanjima, ali ona mi prije svega otkrivaju da će naš povratak u naše nekadašnje živote – u normalu, kao što mi te svoje živote iz milja zovemo iako su nam se onomad često činili nenormalni – potrajati mnogo duže nego što sam do sada mislio. Potraje li naime ova koronarna ludnica do proljeća, kao što se sada predviđa, ili ne daj bože sve do ljeta, do jeseni čak, plašim se i pomisliti što će nam sve za to vrijeme postati nezamislivo i nepojmljivo te čemu ćemo se sve prilagoditi.

Naši nekadašnji životi za nas su već u mnogo čemu postali inostranstvo, baš onako daleko i strano kao što je inostranstvo daleko i strano mome ocu, jer mi posve neprimjetno počinjemo zaboravljati iskustva nekadašnjeg življenja. I zato je granica preko koje vodi put nazad u život svakim danom neprohodnija, a njeno će prelaženje s vremenom za mnoge postati nezamislivo kao što je nezamislivo bilo prelaženje granica u devedesetima.

Epidemija je, naime, po prirodi diktatura i nju, kao i svaku drugu diktaturu, može se preživjeti samo ako se prihvati ograničenje slobode i zapovjeđena suženost svijeta, ako se pristane na to da svijet izvan zacrtanih granica ne postoji odnosno ako se um pomiri sa takvom realnošću.

Ili se, naravno, može pobjeći. Iz diktature se uvijek moglo pobjeći preko željeznih zavjesa i preko berlinskih zidova, i možda je došlo vrijeme da se odlučimo za bijeg. Možda je vrijeme za emigraciju. Možda je za spas našeg uma i razuma jedino što nam preostaje da nađemo tajni prolaz koji ispod nevidljivih zavjesa i zidova ove epidemije vodi na slobodu. ¶

REGIONALNI SUK GLOBALNIM ODJE

Na Kavkazu se zahuktava oružani sukob između Azerbejdžana i Jermenije oko kontrole teritorije Nagorno-Karabaha. Pitanje svih pitanja na Zapadu je da li ovaj regionalni konflikt može da dovede do sukoba između Rusije, koja načelno podržava Jerevan, i članice NATO-a Turske, koja se otvoreno stavila na stranu Bakua. Malo detaljniji uvid u situaciju pokazuje da je to malo verovatno

RATNO STANJE:
Jermenski dobrovoljci blizu Harduta
Foto: Tanjug AP Photo

Krajem septembra eskalirao je lokalni sukob globalnog odjeka u Nagorno-Karabahu, samoproklamovanoj državi površine 4,4 hiljade kvadratnih kilometara na nadmorskoj visini od 1000 metara, na kojoj živi oko 147 hiljada ljudi, pretežno Jermena. Ta država, koju priznaju samo nepriznate Južna Osetija i Abhazija, ali ne i matična Jermenija, koja je vojno štiti i održava, sada se naziva antičkim imenom Artsak.

Azerbejdžanska armija je na celoj liniji fronta nastavila sa napadima na Artsak uz upotrebu artiljerije, raketa, bespilotnih letelica i drugog teškog naoružanja. Bilo je vesti o tome da je azerbejdžanski lovac F16 oborio jermenski avion suhoj. Bilo je i žalosnih scena iz teškim projektilima pogođenih gradova sa obe strane, a pre svega glavnog grada Nagorno Karabaha Stepanekarta.

Mogli su se videti snimci zapaljenih tenkova i helikoptera koji gore u vazduhu, mada je u magli rata uvek teško razaznati šta je istina, a šta ratna varka: ruska televizija Raša tudej RT tvrdi da su neki od tih snimaka napravljeni ranije u Siriji. To je, ipak, najžešća eskalacija nakon primirja uspostavljenog 1994. godine, koje je često kršeno uz međusobno optuživanje Jerevana i Bakua. Pre najnovije eskalacije sukobi su se rasplamsali 12. jula, a pre toga 17. i 18. februara.

Taj niz sukoba je manifestacija istorijskog, dugog konflikta čija predistorija datira još iz vremena raspada Oto-

OB SA KOM

manske imperije i krize Ruske carevine kojoj je Nagorno-Karabah "vo vjeki vjekov" priključen kao rezultat rusko-persijskog rata 1804–1813. kada je deo lokalnog muslimanskog stanovništva emigrirao u Persiju.

EHO RASPADA DVEJU CAREVINA

Nakon Februarske revolucije 1917. Gruzija, Jermenija i Azerbejdžan su se našli u Zakavkaskoj Federalnoj Republici, koja se u atmosferi sukobljenih interesa s Osmanskim carstvom u prisustvu Engleza raspala, a čije su članice i same zahvaćene građanskim ratom zaratile i međusobno. Kada je potom izbila borba između Demokratske Republike Jermenije i Demokratske Republike Azerbejdžan, karabaški Jermeni su pokušali da proglase nezavisnost, ali nisu uspeli pa su se našli između dve vatre teritorijalnog spora Jermenije i Azerbejdžana.

Viši istraživač u Centru za proučavanje Centralne Azije i Kavkaza Instituta za orijentalne studije Ruske akademije nauka Aleksandar Vasijev u "Komersantovom" izdanju "Aganjok" kontroverzne odluke tog vremena tumači kao refleks komplikovane situacije u toku raspada Osmanske imperije u kojoj boljševici nisu priznali Sporazum iz Sevra prema kome je teritorija Jermenije trebalo da se prostire u severoistočnom delu Turske. Smatrali su da takvu teritoriju ne mogu da održe, a da to pogotovu ne može Jermenija, u kojoj su tada na vlasti bili nacionalisti oslonjeni ne na Moskvu, već na Zapad.

Boljševici su se bojali da će Jermenija postati marioneta Zapada, te su s Kemalom Ataturkom, čije su održanje pomagali zlatom ("mladoturčina" Esada pašu koga su zapadnjaci jurili zbog genocida nad Jermenima držali su u Moskvi), sklopili najpre Moskovski, a onda sporazum o prijateljstvu između Jermenske, Azerbejdžanske i Gruzijske SSR s jedne strane, i Turske sa druge strane; zaključen je uz učešće RSFSR 13. oktobra 1921. u gradu Karsu, kojim je formirana tampon zona na Kavkazu.

U junu 1921. godine, nakon uspostavljanja sovjetske vlasti u celom Zakavkazju, teritorijalno osakaćena i progonjena bolnim sećanjima na turski genocid 1915-16. koji je usmrtio milion sunarodnika, Jermenija je proglasila planinsku etničku enklavu Nagorno-Karabah svojim sastavnim delom. Tome se protivila novoformirana Azerbejdžanska SSR.

Članovi boljševičke sedmočlane komisije za Kavkaz (skraćeno Kavbiro, sa Staljinom na čelu) su 4. jula 1921. glasali (4:3) u korist dodele Karabaha novonastaloj Sovjetskoj Socijalističkoj Republici Jermeniji, a dan kasnije poništili svoju odluku i glasali da Nagorno-Krabah "na osnovu potrebe za nacionalnim mirom između muslimana i Jermena" bude u okviru Sovjetske Socijalističke Republike Azerbejdžan.

Oružani sukobi Jermena i Azerbejdžanaca u Karabahu trajali su do 1923. godine, kada su azerbejdžanske vlasti delovima istorijske regije Nagorno-Karabah dale autonomni status i zajedničku granicu sa sovjetskom Jermenijom. Prema popisu stanovništva iz 1926. godine, među 125,2 hiljade stanovnika Nagorno-Karabaha 94 odsto su bili Jermeni.

Jermensku enklavu Nagorno-Karabah i Jermeniju u sovjetsko doba razdvajao je Kurdski srez koji je nazivan Crvenim Kurdistanom, što je bio sovjetski eksperiment uticaja na Kurde u regionu. Kurdi, koji su tu živeli vekovima, 1937, kad je taj srez ukinut, preseljeni su u Kazahstan, navodno zbog procene sovjetskog šefa policije Lavrentija Berije da će to poboljšati odnose sa Turskom.

SINOPSIS RASPADA SSSR

Tokom sovjetskog perioda, jermenske elite nezadovoljne asimilacionom politikom azerbejdžanskih vlasti i podsticanjem naseljavanja Azera u Karabahu bezuspešno su pokušavale da pokrenu problem Nagorno-Karabaha pred centralnim organima SSSR-a 1930, 1945, 1965, 1967. i 1977. godine.

U Nagorno-Karabahu je 1987. godine započela kampanja za prikupljanje potpisa za ponovno ujedinjenje sa Jermenijom, a početkom 1988. godine Centralnom komitetu KP SSSR dostavljena je peticija sa 75 hiljada potpisa koju su vlasti Azerbejdžanske SSR osudile, a sovjetsko rukovodstvo ocenilo kao manifestaciju nacionalizma. Od juna 1988. pa do raspada SSSR 1991. donete su mnoge rezolucije i kontrarezolucije – o proglašenju Nagorno-Karabaha za republiku, o priključenju Jermeniji, azerbejdžanska o poništavanju tih akata, odluka Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR o zabrani promene republičkih granica i o stavljanju sporne regije pod direktnu kontrolu Moskve, pa rezolucija o "ponovnom ujedinjenju" Jermenije i Karabaha, pa odluka o neustavnosti tog akta, pa 15. januara 1990. proglašenje vanrednog stanja u Autonomnoj oblasti Nagorno-Karabah i susednim oblastima i na kraju, početak oružanog sukoba u okviru SSSR.

U aprilu i maju 1991. godine, unutrašnja vojska Ministarstva unutrašnjih poslova SSSR-a i jedinice sovjetske vojske sprovele su operaciju "Prsten" u regionu s ciljem razoružavanja "jermenskih ilegalnih oružanih grupa".

ISTORIJA NOVIJIH SUKOBA

Deklaracija o obnavljanju nezavisnosti Azerbejdžanske Republike, koja je uključivala i Nagorno-Karabah, usvojena je 30. avgusta 1991. Republika Nagorno-

»

Foto: Tanjug AP Photo

“Turska, doduše, nedvosmisleno podržava Azerbejdžan. Ali to ne znači da mi sa druge strane podržavamo Jermeniju”, citirala je ruska državna agencija TASS ruskog predstavnika u UN Vasilija Nebenzju. Rusima se turski prodor na Kavkaz tradicionalno ne sviđa, ali se s tim suočavaju pragmatično

-Karabah je još u okviru SSSR-a proglašena 2. septembra 1991. što je potvrđeno na referendumu o statusu Republike Nagorno-Karabah 10. decembra 1991. godine, na kome je 99,98 odsto učesnika glasalo za nezavisnost regiona. U Azerbejdžanu je 26. novembra te godine usvojen zakon o ukidanju autonomije Nagorno-Karabah. Na to je 6. januara 1992. usvojena Deklaracija “O državnoj nezavisnosti Republike Nagorno-Karabah”.

Oružani sukobi između Jermena i Azerbejdžanaca koji su izbili u septembru 1988. kulminirali su kada se zbog raspada Sovjetskog Saveza u decembru 1991. unutrašnja vojska Ministarstva unutrašnjih poslova SSSR povukla iz Nagorno-Karabaha. Žitelji Nagorno-Karabaha su se tokom tri godine borbe (od 1991. do 1994.) protiv superiornih azerbejdžanskih snaga pokazali kao žestoki borci; Azerbejdžan je koristio teška oklopna vozila, artiljeriju i avijaciju koja je ostala u republikama nakon raspada SSSR.

U tom oružanom sukobu je oko trideset hiljada ljudi izgubilo život, stotine hiljada je raseljeno. Jermeni su proterani iz većine gradova i regiona Azerbejdžana, osim sa teritorije Nagorno-Karabaha. U Bakuu se tokom te godine broj Jermena smanjio više od četiri puta, za pedeset hiljada ljudi. Gotovo svi Azerbejdžanci bili su 1989. godine primorani da napuste Jermeniju i zonu oko Nagorno-Karabaha koju su kontrolisale jermenske snage.

Nagorno-Karabah je gotovo sa svih strana etnički bio okružen azerbejdžanskim regionima, što je još 1989. Azerbejdžanu omogućilo da uspostavi ekonomsku blokadu jermenske enklave. Do 1993. godine Jermenija je zauzela tu tampon zonu i kontrolisala dvadeset odsto teritorije Azerbejdžana, dakle, površinu nešto veću od Nagorno-Karabaha.

Prema pisanju “Forin afers”, Nagorno-Karabah ne bi mogao da se održi ekonomski ili vojno bez vojnika, novca i saveta iz Jermenije. (Rusi su takođe pružili izvesnu vojnu pomoć, ali su, istini za volju, dobro pomogli Azerima.) Neki Jermeni iz dijaspore (koja je najbrojnija u Francuskoj, Argentini i Libanu) vratili su se i borili da Nagorno-Karabah bude nezavisan od vladavine Azerbejdžana, a neki su slali materijalnu pomoć, na primer za izgradnju “puta života” između Jermenije, odnosno grada Lačina i glavnog grada Nagorno-Karabaha Stepanakerta.

PRIŽELJKIVANJE “OLUJE”

Radi rešavanja spora u okviru Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), 1994. formirana je tzv. Minska grupa u kojoj kopredsedavaju Sjedinjene Države, Francuska i Rusija. Grupa je uspevala da iznudi prekid vatre, ali teritorijalna pitanja su ostala nerešena. Uz posredovanje Rusije i Kirgistana, predstavnici Azerbejdžana, Jermenije i Nagorno-Karabaha 5. maja 1994. godine potpisali su sporazum poznat kao Biškečki protokol, kojim se poziva na prekid va-

Foto: Tanjug NKR InfoCenter PAN Photo via AP

Foto: Tanjug Azerbaijan's Defense Ministry via AP

VIŠE OD REGIONALNOG SUKOBA:
Erdogan i Putin; azerbejdžanski raketni sistem; neeksplodirana granata u Stepanakertu

tre u zoni sukoba. Primirje je uspostavljeno bez intervencije mirovnih snaga i učešća trećih zemalja.

U jednom članku u magazinu "Forin afers" iz 1997. opisuje se kako su Azeri, vođeni primerom hrvatske vojne akcije protiv Srba u odmetnutoj Krajini, licitirali kada će doći njihovo vreme. Oni su tada verovali da će 1998. ili 1999, kada počnu da dobijaju značajne prihode od naftovoda koji je tada građen kroz njihovu zemlju, obnoviti vojsku i biti u stanju da krajem veka pokrenu sopstvenu verziju operacije "Oluja". U decenijama nakon 1994. zamrznuti konflikt povremeno je raspaljivan razmenom artiljerijske vatre i sporadičnim sukobima koji su odneli stotine žrtava.

Krajem jula i početkom avgusta 2014. situacija u zoni sukoba je opet eskalirala, pa se smirila, pa je u decembru 2015. započelo novo zaoštravanje sukoba, pa je 2. aprila 2016. došlo do novog vojnog obračuna, a već 5. aprila u Moskvi, uz posredovanje Rusije, održan je sastanak načelnika generalštaba oružanih snaga Azerbejdžana i Jermenije i postignut novi sporazum o još jednom prekidu vatre.

Tokom najnovije eskalacije 2020. Jermenija je nagovestila da će, ako se kriza pogorša, priznati Republiku Nagorno-Karabah (kao što je Rusija 2008. priznala Južnu Osetiju i Abhaziju). Ruski mediji, međutim, ocenjuju da to nije verovatno jer tim priznanjem Jermenija može da ispadne iz pregovaračkog procesa u kome učestvuje. Jermenija je članica Organizacije ugovora o kolektivnoj bezbednosti i može da zatraži pomoć ako je napadnuta na svojoj teritoriji, a ona takvu pomoć nije zatražila.

ALIJEV I PUTIN

Rusija u Jermeniji ima vojnu bazu, a sa Azerbejdžanom ima sporazum da neće sarađivati sa trećim zemljama protiv te zemlje. Jermenija računa na rusku zaštitu, a predsednik Azerbejdžana Ilham Alijev poručuje da je Jerevan precenio podršku nekih država. List "Vzgljad" čak piše da kada se gledaju lični odnosi koji su za Vladimira Putina važni, treba imati u vidu i to da su otac sadašnjeg azerbejdžanskog predsednika, dugogodišnjeg lidera republike Hajdar Alijev i Putin radili u istoj firmi: Hajdar Alijev je bio oficir državne bezbednosti koji se od mlađeg poručnika uzdigao do šefa KGB-a Azerbejdžanske SSR, nakon čega je započeo svoj rad kao državnik u Politbirou i Savetu ministara SSSR.

Ilham Alijev je diplomac Moskovskog državnog instituta inostranih poslova, podjednako dobro govori ruski i engleski. Ekspert koga citira "Vzgljad" procenjuje kako su lični odnosi između Alijeva i Putina daleko bolji od odnosa kakav Putin ima sa premijerom Jermenije Nikolom Pašinjanijem, koji je na vlast došao na talasu "revolucije u boji" 2018. godine. Tako stvari stoje kada je reč o ličnoj interakciji na nivou lidera zemalja, a u međudržavnim odnosima Moskva je jednako bliska (ili jednako udaljena) i od Jerevana i od Bakua.

AZERBEJDŽANSKI BIZNIS U RUSIJI

Pokretačku snagu u tim regionalnim vezama igraju azerbejdžanski biznis i biznismeni azerbejdžanskog porekla u Rusiji: državljanin Rusije Vagit Alekpero, rođen u Bakuu, predsednik je Lukoila (67,2 milijarde dolara, lično bogatstvo ovog biznismena procenjeno je na 20,7 milijardi dolara); drugi primer je predsednik Krokus grupe koja drži najveći šoping centar u Moskvi Araz Iskenderović Agalarov (1,9 milijardi USD).

Rusija i Azerbejdžan se oštro takmiče u snabdevanju ugljovodonicima, konstatuje generalni direktor Nacionalnog fonda za energetsku sigurnost Konstantin Simonov. Gasovod TANAP (Transanadolski gasovod, zaobilazi krizno područje, ide preko Gruzije) počeo je sa radom i kroz njega će u Tursku otići oko šest milijardi kubnih metara zemnog gasa. A uskoro će se otvoriti gasovod TAP (Transjadranski cevovod), sledeći deo južnog gasnog koridora, a Azerbejdžan će EU isporučivati 10 milijardi kubnih metara zemnog gasa: osam milijardi Italiji i po milijardu Grčkoj i Bugarskoj. Taj ekspert kaže da je Rusija spremna za ovo takmičenje i obim turske isporuke neće "zatvoriti" ruske, ali »

to potvrđuje da je Baku direktni konkurent Moskvi na tržištu gasa. "Evropljani su Azerbejdžan pozicionirali kao dobavljača gasa koji je alternativa Rusiji, a Južni koridor kao diverzifikaciju ruskih gasovoda", rekao je Simonov.

Ukratko, za Moskvu je važno da je Baku jedan od retkih partnera koji plaća stvarnim novcem, petrodolarima. Trgovinski promet između Rusije i Azerbejdžana je prošle godine premašio tri milijarde dolara. Poslednjih godina Rusija je prodala Azerbejdžanu oružje u vrednosti od oko pet milijardi dolara: raketne sisteme, teške minobacače, veliki broj tenkova i oklopnih transportera, kao i najnoviju verziju raketnog sistema S-300. Jermenija, pak, plaća na osnovu ciljanih zajmove koje je Moskva dala Jerevanu.

BRITANCI AZIJE

Turski predsednik Tajip Redžep Erdogan je glasno podržao Azerbejdžan, što je pobudilo nagađanja o tome da kriza na Kavkazu može da dovede do sukoba Rusije, koja podržava Jermeniju, sa članicom NATO-a Turskom, koja podržava Azerbejdžan. Izbliza gledano, to izgleda malo drugačije.

"Turska, doduše, nedvosmisleno podržava Azerbejdžan. Ali to ne znači da mi sa druge strane podržavamo Jermeniju", citirala je ruska državna agenccija TASS ruskog predstavnika u UN Vasilija Nebenzju. Rusima se turski prodor na Kavkaz tradicionalno ne sviđa, ali se s tim suočavaju pragmatično.

Predsednik Instituta za Bliski istok Jevgenij Satanovski veruje da se Turska na Kavkazu namerno tako ponaša. "Ovo je Erdoganova strategija. Turska gradi svoje carstvo i na uštrb raspadajućeg postsovjetskog prostora. Tamo gde nismo, tu su Turci i oni to pokazuju..." Sovjetsko rukovodstvo je oduvek naizmenično gledalo na Turke ili kao na sopstvene saveznike, ili kao saveznike Zapada, odnosno neprijatelje i čini se da su ruske vlasti nasledile ovaj pristup.

Ali Turci su Turci. Oni su svoji na svome, nemaju prozapadnu, prorusku ili proameričku politiku. Oni uvek vode proturski politiku. Oni su "Britanci Azije", koji nemaju neprijatelje ili saveznike, već samo interese Turske. Oni će poći od onoga što im je trenutno isplativo. U okviru dileme "prijatelj – neprijatelj", njihova politika se uopšte ne može ocenjivati. Danas to jasno vidimo: što je Redžep Tajip Erdogan duže na vlasti, Turska postaje samostalniji, nezavisniji, pa čak i nepredvidljiviji igrač u crnomorskom regionu i na Kavkazu.

POSREDNICI U SUKOBU I ZAINTERESOVANE STRANE

Glavno iznenađenje vezano za pokušaje nagodbe oko Nagorno-Karabaha bila je diplomatska aktivnost Irana, koji je tradicionalno izbegavao da se meša u ovaj sukob, ali u kome živi dva puta više Azera, koje tamo zovu iranskim Turcima, nego u Azerbejdžanu. Viši istraživač na Institutu za orijentalne studije Ruske akademije nauka Vladimir Sažin je sugerisao "Komersantu" da Teheran, najverovatnije, neće moći da postane pravi posrednik, jer "ni Stepanakert ni Jerevan neće podržati formulaciju o poštovanju teritorijalnog integriteta Azerbejdžana".

Hitan prekid vatre tražili su generalni sekretar UN Antonio Gutereš, Savet bezbednosti UN i članice posredničke Minske grupe, odnosno Vladimir Putin, Donald Tramp i Emanuel Makron (koji nisu stavili zajedno potpise na neki papir još od 2013), te Evropska unija i nemačka kancelarka Angela Merkel.

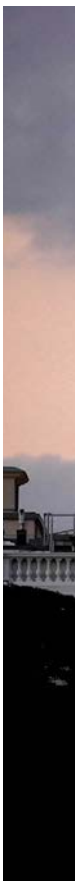
Predsednik Azerbejdžana Ilham Alijev je istakao jedan uslov za prekid vatre: da se jermenska vojska obaveže da će bezuslovno, u potpunosti i odmah napustiti azerbejdžansku teritoriju. Ovaj uslov Baku može nametnuti Jerevanu samo totalnom vojnom pobedom, za koju, po proceni ruskih stručnjaka, Azerbejdžan u ovom trenutku nema dovoljno snage, jer osvajanje nekoliko sela u prvih deset dana rata i nije neki uspeh.

Jermenske trupe zahtev za povlačenje iz Nagorno-Karabaha neće ispuniti zato što bi to značilo evakuaciju celokupnog stanovništva Nagorno-Karabaha, koje će posle trideset godina negovanja jermenofobije u Bakuu, pa još pomnožene sa revanšizmom, teško pristati da se podvrgne azerbejdžanskoj državi.

Sve u svemu, na Kavkazu ništa novo. Nema skorog mira u Crnoj Bašti (Kažu da naziv Karabah, ko zna zbog čega, dolazi od turskih reči kara – "crna" i bah – "bašta").¶

MILAN MILOŠEVIĆ

Kampanj

Rasni nemiri, pandemija virusa korona, nepristojna debata predsedničkih kandidata bez presedana, predsednik koji najavljuje da neće priznati eventualni po raz, predsednik zaražen virusom korona – kampanja za predsedničke izbore u SAD koji će se održati 3. novembra stalno dobija nepredvidive obrte. Za sada kandidat demokrata Džozef Bajden ubedljivo vodi ispred republikanskog predsednika Donalda Trampa

Za "Vreme" iz Severne Dakote

Prva izborna debata – a po svemu sudeći i poslednja između Donalda Trampa i Džozefa Bajdena – bila je prekretnica u dugačkoj istoriji te forme predizbornog nadmetanja. Uprkos političkim strastima i oštrim rečima, predsednički kandidati su se do sada ipak uvek držali osnovnog reda: da ne pričaju neprekidno uglas, da ne viču, da puste suparnika da bez prekida govori u vremenu koje mu je dodeljeno, da uvažavaju novinara koji moderira, da ne budu nepristojni i bezočni. No, sada je Tramp tu gde jeste, pa su i nepisana pravila postala drugačija. Onima u Srbiji koji su još od devedesetih izloženi mentalnom zagađenju radikalskih televizijskih nastupa, sigurno se Tramp u ovoj predsedničkoj debati dojmio kao dominantan i moćan, a kako istraživanja javnog mnjenja potvrđuju, takva je ocena i onog procenta glasača koji su se već opredelili za njega.

Ostali, koji čine većinu, smatraju da je takvo napuštanje normi ne samo pitanje

ja destruktivnog ludila

ODLAZAK PACIJENTA, POVRATAK PREDSEDNIKA: Video-šou Donalda Trampa

Fotografije: Tanjug AP Photo

lošeg ukusa i nevaspitanja, nego i opasan presedan jer unižava sve učesnike i dovodi u pitanje mehanizme čitavog izbornog procesa. Najuticajnija liberalna komentatorka i novinarka Rejčel Medouz smatra da je čitava ta predstava verbalnog nasilja imala za cilj da publici ogadi i debate i političku pozornicu, da demoriliše glasače da izađu na izbore i u krajnjem ishodu umanji i javni interes i učestvovanje javnosti u političkim borbama. Pored toga, Trampovo nadmeno ignorisanje i pristojnosti i dogovorenih pravila debate trebalo je da demonstrira i njegov prezir prema tome što on mora da odgovara na nečija pitanja i da se bori za nečije simpatije, jer mu se sa njegove pozicije moći čini prirodnim da je njegova uvek poslednja, nepodnošljiva mu je već i sama situacija ravnopravnog razgovora.

Drugi liberalni komentatori smatraju da se Tramp neprimereno agresivno ponašao namerno, kako bi Bajdena onemogućio da jasno izloži svoje ideje, da bi ga stalnim prekidanjem isprovocirao i naveo da kaže nešto pogrešno ili napravi neki gaf. Bajden je poznat po gafovima, zna se da je kao dete mucao, pa mu se i danas desi da zamucne, a onima koji su se izborili sa mucanjem neuporedivo je teže da tečno govore ako ih se stalno prekida. Međutim, Bajden nije pravio značajne greške u koracima, nije bio uzdrman, nije rekao ništa neprimereno, uspeo je da kaže dosta toga što je nameravao, i sve u svemu je delovao pristojno. Većina ispitanika je posle debate rekla da je Bajden "pobedio". Malo ispitanih je promenilo mišljenje o kandidatima, ali zato su dobrovoljni prilozi izbornoj kampanji demokrata u satu nakon debate dostigli neverovatnih 3,8 miliona dolara, a tokom naredna 24 sata skoro 40 miliona, što je do sada nezabeleženo.

Komisija koja radi na pripremama i moderiranju predizbornih debata najavila je promene kako se ne bi ponovila situacija sa prvom debatom, a među promenama je predviđeno i isključivanje mikrofona kandidatu koji nije na redu da govori.

KLJUČNI MOMENTI DEBATE

Osim neprijatnog ukusa koji je posle debate većini ostao u ustima, najdublji utisak su ostavila tri momenta. Prvi je što Tramp nije bio spreman da osudi beli suprematizam, već je, na poziv voditelja i Bajdena da to učini, rasističkoj grupi *Proud Boys* poručio, otprilike, "povucite se... i čekajte dalje naredbe". Posle nekoliko dana opiranja i izvrdavanja, dok su *Proud Boys* uveliko slavili i štampali majice sa svojim logom i Trampovim rečima, Tramp je pod ogromnim pritiskom, i nevoljno, ipak rekao da ih ne podržava (baš).

Drugi važan momenat u debati je bio kada je Tramp Bajdenu upao u reč, i dok je ovaj govorio o svom sinu vojniku koji je relativno mlad umro od raka, aktuelni predsednik SAD je počeo da govori o Bajdenovom drugom sinu koji je navodno izbačen iz vojske zbog toga što je narkoman.

»

KO SE BOJI KORONE JOŠ: Melanija i Donald Tramp i njegova kandidatkinja za sutkinju Vrhovnog suda Ejmi Koni Baret

U Americi je velika greška u koracima ako ne kažete da ste zahvalni vojniku koji je služio svojoj zemlji i ako roditelju ne izjavite saučešće zbog smrti deteta, no nije naročito cenjeno ni ako u istom dahu roditelju u lice iznesete zlobnu laž o drugom detetu, jer Hanter Bajden nije izbačen iz vojske zato što je bio narkoman.

Treći ključni momenat je što je čitav poslednji segment debate Tramp iskoristio da podriva izbore, odnosno da razrađuje temu koju već više nedelja nameće u svakoj prilici. Pre četiri godine je rekao da neće prihvatiti izborne rezultate ako ne pobedi, a danas ponavlja da ako ne pobedi, to znači da su izbori "namešteni". Na pitanje da li će da prizna poraz, Tramp redovno odgovara sa "videćemo šta će se dogoditi...". Od kada je postalo jasno da će ovaj put zbog pandemije virusa korona mnogo više ljudi hteti da glasa putem pošte, Tramp je počeo da govori o "neviđenoj prevari i nameštaljci". Zakoni su u različitim državama različiti, ali u principu je glasačima dostupna mogućnost da traže da im se glasački listić pošalje i da ga u specijalnoj koverti popunjenog pošalju poštom nazad pre završetka izbora.

PREDSEDNIČKI DRŽAVNI UDAR U NAJAVI

Do sada nikada nije bilo dokaza o izbornim prevarama tokom ovog procesa koje bi na bilo koji način mogle da utiču na rezultate izbora. O tome najbolje svedoči trenutno ključni primer "prevare": u nekom potoku u Pensilvaniji pronađeno je "sedam" bačenih glasačkih listića, za koje je naknadno utvrđeno da su se tamo našli zbog nečije greške, a ne zbog sabotaže izbornog procesa. Ipak, čini se da je nemali broj glasača počeo da sumnja u regularnost izbornog procesa. Na njih Tramp računa ako na mestima sa puno glasačkih listića koji stižu poštom rezultati ne budu odmah poznati. Motivisane pristalice i jedne i druge strane spremne su da izađu na ulice i demonstriraju. Novija istraživanja javnog mnjenja pokazuju da danas, za razliku od pre nekoliko godina, trećina Amerikanaca ne veruje da je nužno da se odustane od nasilnih sredstava u ostvarivanju političkih ciljeva. Situacija može da postane opasna.

Kolumnista "Vašington posta" Majkl Gerson piše: "Ispostavilo se da u američkom izbornom sistemu ima zabrinjavajuće mnogo sivih zona i ne postoji neka instanca koja bi mogla da presudi u slučaju spora, pa onaj ko bezobzirno krši demokratske norme lako to može da zloupotrebi. Čini se da Tramp namerava da dovede u pitanje glasačke listiće koji stižu poštom i da raspolaže sredstvima da to učini." Gerson piše da se Tramp u slučaju poraza sprema da kaže kako se dogodila ogromna izborna prevara, da dovede u sumnju rezultate u ključnim državama i da nikada ne prizna da je poražen. Njegov strateški cilj nije izborna pobeda nego obezvređivanje rezultata izbora i održavanje na vlasti pomoću prevare, pa izgrađuje mehanizam za primenu svog "destruktivnog ludila". "Lako se može se dogoditi da budemo svedoci predsedničkog državnog udara usmerenog protiv američke demokratije", zaključuje Gerson.

ŠTO GORE, TO BOLJE

Agencija "538" (nazvana prema broju izbornih elektora u SAD) koja prikuplja sva relevantna istraživanja javnog mnjenja Trampu trenutno daje 20 odsto šanse da pobedi. Već nedeljama Bajden vodi daleko ubedljivije nego Hilari Klinton na prošlim predsedničkim izborima. Događaji se odvijaju brzo, ali treba pomenuti i da nije prošlo mnogo vremena otkad je "Njujork tajms" počeo da objavljuje u nastavcima podatke iz Trampove poreske prijave u kojima stoji da je godinama prijavljivao ogromne gubitke, toliko velike da je na osnovu njih dobijao povraćaje poreza, u jednoj prilici gotovo 100 miliona dolara. Taj povraćaj je osporen i oko njega se vodi sudski proces. Tramp je dobijao tolike velike poreske olakšice da ili uopšte nije plaćao federalni porez na dohodak, ili je plaćao smešno male sume, mnogo manje od onoga što plaćaju, na primer, vozači autobusa ili učitelji. Sudske prijave su spremne i čekaju trenutak kada ga više neće štititi predsednički imunitet.

"Tramp se u slučaju poraza sprema da kaže kako se dogodila ogromna izborna prevara, da dovede u sumnju rezultate u ključnim državama i da nikada ne prizna da je poražen. Lako se može dogoditi da budemo svedoci predsedničkog državnog udara"

BLAM I SRAM:
Donald Tramp i Džozef Bajden

Više se ne krije da republikanski izborni štabovi imaju čitave bataljone pravnika spremnih da po potrebi ulažu i neosnovane pritužbe na izborni proces ne bi li se stvorila percepcija haosa. Što gore, to bolje, jer onda sudovi dolaze na red i stvar može da se zavlači sve do presude Vrhovnog suda.

Sat vremena nakon što je umrla sudija Vrhovnog suda, ikona američke levice i borbe za ženska prava Rut Bajder Ginzburg, republikanci su najavili da njeno mesto u Vrhovnom sudu mora odmah da se popuni jer će izborni haos koji navodno čeka Ameriku morati da razreši upravo Vrhovni sud. Sudije Vrhovnog suda biraju se doživotno.

Kandidatkinja za mesto Rut Ginzburg je Ejmi Koni Baret, katolikinja pouzdanih konzervativnih nazora. Da bi dostojno proslavili njenu kandidaturu, organizovan je skup u dvorištu Bele kuće kojem su prisustvovali ključni ljudi u administraciji i ugledni republikanci. Proslava je nastavljena i u zatvorenim prostorijama. Prema sada već ustanovljenom običaju na republikanskim okupljanjima, retko ko je nosio masku, stolice su bile poređane veoma blizu, ljudi u publici su se došaptavali, a kasnije i srdačno pozdravljali i grlili. Mere predostrožnosti su već odavno u SAD postale stvar političkog opredeljenja: demonstrativno odbijanje tih mera povezano je sa junačenjem i busanjem u grudi Trampa i njegovih pristalica i istovremeno treba da signalizira da je situacija sa pandemijom u najboljem redu i pod kontrolom. Kao što kaže novinar MSNB-a Kris Hejz: ignorisanje kovid virusa je zvanična republikanska politika.

ZARAŽENI PREDSEDNIK

Proslava je bila poslednjeg septembarskog vikenda. Narednog utorka je održana debata predsedničkih kandidata. U sredu je Trampova bliska saradnica Houp Hiks, koja ga svuda prati, osetila prve simptome kovida, a u sredu uveče je dobila pozitivan rezultat testa. U četvrtak je Tramp – dakle, znajući da je bio u dužem bliskom kontaktu sa osobom obolelom od kovida (pravilo je da se svako ko je bio u takvoj situaciji izoluje na deset dana) – otišao na večeru sa skoro stotinak donatora koji će pomoći njegovoj izbornoj kampanji u zatvorenom prostoru, bez distanciranja i maski. U petak po podne je otišao u bolnicu gde je potvrđeno da se zarazio virusom korona, a u subotu pre podne je njegov lekar rekao da Tramp "danas nije primao dodatni kiseonik". Broj zaraženih iz njegovog okruženja je popriličan, zasad znamo za Melaniju Tramp, dva senatora, bivšeg guvernera koji ga je pripremao za debatu, jednog univerzitetskog dekana i bivšu savetnicu koji su bili na proslavi u Beloj kući, menadžera njegove kampanje, a to je najverovatnije tek početak.

Kao uvek do sad, zvanična obaveštenja iz službi Bele kuće su veoma nepouzdana i zakasnela. Novinari su prvi otkrili da je Houp Hiks bolesna i sada pokušavaju da dođu do jasnije slike o tome kojim redom su se stvari odvijale i ko je sve bio izložen virusu, do koje mere su Tramp lično i njegovo okruženje bili neodgovorni. Dok Trampov lekar izbegava jasne odgovore na novinarska pitanja (ne treba brkati tog lekara sa timom koji se u bolnici brine o Trampu), sva je prilika da neće biti moguće da se zaustavi priliv nezvaničnih, ali često sasvim pouzdanih informacija.

Američki mediji su objasnili da ukoliko Tramp podlegne virusu korona, Ustav predviđa da na njegovo mesto dođe potpredsednik Majk Pens. Ukoliko se ispostavi da je i Pens zaražen i da nije u stanju da obavlja predsedničke dužnosti, sledeći na redu je "spiker" u Predstavničkom domu, a to je Nensi Pelosi iz Demokratske stranke. Kako bi odagnao sve sumnje i uneo život u svoju izbornu kampanju, Tramp je već u utorak na svom Tviter nalogu pustio dramatičan video kako u helikopteru sleće ispred Bele kuće i vraća se na dužnost. Scena hepienda, kao u nekom holivudskom filmu.

IRONIČNI ZAOKRET

Izbori će biti održani 3. novembra, a novoizabrani predsednik će stupiti na dužnost 20. januara 2021. godine. Kasno je da se Trampovo ime povuče sa glasačkih listića i ono će tu ostati kakvo god da bude njegovo zdravstveno stanje.

U međuvremenu je glasanje počelo. U mnogim državama je moguće da se glasa nedeljama unapred i na samim biračkim mestima i putem pošte. Ponegde se odmah prebrojavaju listići pristigli poštom, a ponegde prebrojavanje počinje tek po zatvaranju biračkih mesta. Izveštaji sa terena zasad govore da je odziv ogroman, mnogo veći nego ranije u tom "ranom" periodu glasanja. Svi su pokazatelji da su ti rani glasači demokratski, što govori u prilog mogućnosti uverljive Bajdenove pobede. To je, kao što komentatori koji naginju demokratama danima uglas ponavljaju, jedina sigurna brana protiv svih planova da se stvari namerno zakomplikuju i dovede u pitanje ishod koji je u skladu sa voljom birača. Dodatni ironični zaokret je to što zbog senatora koji su u karantinu republikanci trenutno nemaju potrebnu većinu da Ejmi Baret imenuju u Vrhovnom sudu. ¶

ALEKSANDRA KOSTIĆ

Rat protiv srpskog

Da li je u toku obračun sa barokom i ostalim stilovima koji sadašnji vrh SPC podsećaju na Zapad i zašto nadležni u zavodima za zaštitu spomenika kulture ne reaguju

PRE I POSLE RESTAURACIJE: Manastir Kovilj...
Foto: Mladen Sekulić

Proteklih nedelja u krugovima konzervatora, istoričara umetnosti pa i pojedinih sveštenika pronosi se priča da je Srpska pravoslavna crkva krenula u konačan obračun sa barokom i ostalim "nepodobnim" umetničkim pravcima u svojim crkvama. Priča je zasnovana na činjenicama da su u nekim baroknim crkvama promenjeni, a u nekima čak i uklonjeni ikonostasi, iako su deo neprocenjive kulturne baštine i istorije srpskog naroda.

VRŠAC

Sve je počelo kada su se sredinom septembra na društvenim mrežama pojavile fotografije ikonostasa iz Saborne crkve u Vršcu pre i posle restauracije. Saborna crkva u Vršcu ili Crkva Svetog Oca Nikolaja sazidana je u 18. veku i najstariji je pravoslavni hram u ovom gradu. U njenim kriptama sahranjeno je nekoliko vršačkih vladika. Ova crkva nije samo pravoslavni hram već je i značajan spomenik kulture koji je ukrašavao niz poznatih slikara: Nikola Nešković uradio je 10 celivajućih ikona, Pavel Đurković ikonostas, Simeon Jakšić i Mihajlo Popović zidne slike i Paja Jovanović dve slike.

Kako je objavljeno na Fejsbuk grupi "Baština bez zaštite", po nalogu vladike vršačkog Nikanora na ikonostasu je urađena restauracija, nakon koje je ikonostas postao gotovo neprepoznatljiv. Reakcije na društvenim mrežama bile su burne: "Čuo sam da to nasilje nije običan primitivizam, već ima i 'patriotsku' dimenziju. Navodno je barok suviše 'unijatski' i nije u duhu pravoslavlja. Naravno, misli se na duh one verzije pravoslavlja koje ukrašava hramove arapskim 'lukovicama' i koristi ovu jeftinu verziju Miroslavljeve gotice za pečenjare!", tvrdi Miroslav Ristić. "Ovo je nadrealno! U kakav su se moralni odron pretvorili celo društvo i narod. Ovo je za momentalni zatvor ili duševnu bolnicu u Vršcu!", kaže Radomir Kantardžić. "Dobro da nije nestali drveni ukrasi sa ikonostasa i da li su završili na crnom tržištu sakralnih umet-

... Saborna crkva u Vršcu

onski natpis stavio!", zaključuje Vladimir Đurić. Postavljeno je i pitanje gde su

baroka

nina. Kako saznajemo, oni su, pošto ih je "napao žižak", završili u Gradskom muzeju u Vršcu na restauraciji, gde će biti ubuduće čuvani.

Katarina Maksimov, predsednica Društva konzervatora Srbije, za "Vreme" tvrdi da je neadekvatna rekonstrukcija ikonostasa vršačke crkve samo još jedan od mnogih slučajeva olako donetih odluka brisanja dela kulturne baštine i istorije srpskog naroda zarad stvaranja novog vizuelnog identiteta crkve, a čija se celokupna filozofija, ironično, zasniva na tradiciji i nasleđu: "Ovakve intervencije najčešće viđamo kod novokomponovanih pojedinaca u drugim slojevima društva, kada nepoštovanjem i interesom za čistim profitom, bez griže savesti brišu objekte od značaja ili čitave istorijske celine u gradovima! Iako to verovatno zvuči nelogično, ispostavlja se da su i sakralni objekti ugroženi podjednako kao i stara jezgra i profana arhitektura i da država već decenijama nema snage da razvi-

Foto: Baština bez zaštite

je sistem u kojem su ovakve situacije nedopustive!" Velika razlika u izgledu ikonostasa pre i posle restauracije začudila je i Jelenu Medaković, direktorku Muzeja grada Beograda, koja zbog toga čak sumnja u verodostojnost fotografije, jer, kako kaže, za takav potez nema logičnog objašnjenja. "Kada to kažem, pre svega mislim na tipogafski crveni natpis za koji nema opravdanja niti bilo kog logičnog objašnjenja. Neophodno je da neko iz Pokrajinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture dâ objašnjenje da li je ovo faza restauracije, jer bi jedino logično objašnjenje bilo da je materijal odnet na rad i da će se vratiti nakon intervencije." Doktor Tijana Palkovljević Bugarski, upravnica Galerije Matice srpske, za portal nadlanu.com potvrdila je na osnovu slika koje su osvanule na društvenim mrežama da nije ispoštovan osnovni princip zaštite da se sačuva originalan izgled celine i da nedostaju ikone iz gornje zone. "Galerija je pre nekoliko godina radila na konzervaciji i restauraciji ikonostasa Arsenija Teodorovića iz srušene crkve u Budimu, ali smo se strogo vodili pravilima struke i vratili izgled ikonostasa u prvobitno stanje. To je po našem mišljenju jedini ispravan pristup", rekla je upravnica Galerije Matice srpske i dodala da objašnjenje treba tražiti od Zavoda.

Zoran Vapa, direktor Zavoda za zaštitu spomenika kulture Vojvodine, kaže da "Saborna crkva u Vršcu nažalost nije proglašena za spomenik kulture, što je nesumnjivo propust službe zaštite Srbije, ali imajući u vidu da je ikonostas rad slikara Pavela Đurkovića s kraja 18. veka, svakako je pre bilo kakvih slikarsko-konzervatorskih radova bilo potrebno pribaviti mišljenje nadležnog Zavoda za zaštitu spomenika kulture Pančevo." Nadležni iz Pančeva nisu želeli da govore o tome, a nismo dobili odgovor ni iz Eparhije banatske.

KOVILJ, ŽELEZNIK

Zatim se saznalo da je u manastiru Kovilj potpuno uklonjen ikonostas iz 1871. koji je u duhu renesanse oslikao italijanski đak Aksentije Marodić, a rezbario Jovan Kistner, a da su na tom mestu zidovi oslikani novim, pseudovizantijskim freskama. Zoran Vapa kaže da za ovaj slučaj nije zadužen Pokrajinski, već Zavod za zaštitu spomenika kulture Grada Novog Sada, kao i da će "na osnovu dogovora Galerije Matice srpske i Pokrajinskog zavoda, a na molbu Gradskog zavoda, u narednim godinama biti urađeni kompletni slikarsko-konzervatorski i duborezačko-pozlatarski radovi na ovom ikonostasu, koji će nakon obnove i zaštite biti vraćen u manastir!" Katarina Maksimov smatra da bismo ovde morali da govorimo i o zakonskoj odgovornosti s obzirom na to da je manastir Kovilj i zakonom zaštićeno kulturno dobro od velikog značaja:

"Očigledno je da pojedini crkveni čelnici ne smatraju za obavezno obaveštavanje ili konsultovanje sa službom zaštite prilikom ovakvih odluka, istom tom službom koja je polovinom 20. veka mnoge hramove sačuvala od rušenja baš pomoću pravne zaštite u okviru koje i danas deluje. Takođe je vrlo očigledno da crkva, u najvećem broju slučajeva, ne prihvata ni činjenicu da su hramovi SPC možda i naše najznačajnije kulturno nasleđe, pa time javno dobro!", kaže ona.

Kada sam ispričao prijateljici, istoričarki umetnosti u penziji, da pišem tekst o ovoj temi, rekla mi je se ista stvar dogodila sa Crkvom Sv. Stefana Dečanskog u Železniku u kojoj je 1910. slavni srpski impresionista Kosta Milićević zajedno sa Milutinom Rosićem i Miodragom Petrovićem uradio ikonostas. Pre 11 godina SPC je odlučila da ga zameni novim, pseudovizantijskim, dok je stari ostavljen u nusprostorijama gde ga je pronašao jedan kolekcioner iz Beograda i sada se nalazi kod njega. Ovaj slučaj pominje i Stanislav Živković u knjizi *Život slika* opisujući svoju posetu crkvi u Železniku kad mu je starešina crkve protojerej stavrofor Miroslav Stikić objasnio kako se pravi novi ikonostas od novca koji im je dala Patrijaršija, a stari se uklanja. "Izvinite, da li znate da je ovaj ikonostas radio jedan od najznačajnijih srpskih slikara Kosta Milićević", upitao je Živković sveštenika. "Moram da priznam da ne znam, Zavod za zaštitu spomenika »

pokriva ove radove!" Živković je pitao sveštenika: "Koliko će da košta novi ikonostas?", i dobio je odgovor – 15.000 evra. "E, vidite, toliko vredi samo jedna ikona Koste Milićevića, a vi ih imate 26." Ali, u toku je bio izbor novog patrijarha, i niko nije želeo da se zamara slučajem crkve u Železniku.

RAKOVICA

Sličnu sudbinu je imao i ikonostas koji je naslikao monah Rafailo Momčilović u manastiru Rakovica, u kojem je između ostalih sahranjen i patrijarh Pavle. Ovaj ikonostas je skinut i na njegovom mestu oslikane su nove, pseudovizantijske ikone. Rakovički slučaj ima posebnu težinu kada se ima u vidu tragična Momčilovićeva sudbina. Drugi svetski rat dočekao je kao iguman manastira Šišatovac gde su ga 25. avgusta 1941. uhapsile ustaše i, zajedno sa trojicom šišatovačkih monaha, vozom uputile za Slavonsku Požegu. Iguman Rafailo je tokom puta mučen na razne načine. Bio je primoran da samom sebi služi opelo, mučen i zlostavljan. Preminuo je 3. septembra iste godine u Slavonskoj Požegi, a ni danas se ne zna gde je sahranjen. SPC je posle rata Rafaila Momčilovića proglasila svecem i velikomučenikom, što današnjim velikodostojnicima nije bilo dovoljno da poštede njegov ikonostas.

Na pitanje da li će se ova praksa nastaviti, direktor Pokrajinskog zavoda je jasan: "Većina vojvođanskih hramova je građena tokom 18. i 19. veka. U istom periodu su nastali i ikonostasi, koji predstavljaju integralni deo baroknog ili klasicističkog enterijera hrama zajedno sa pevnicama, tronovima i stasidijama. Crkva, koja je vlasnik i korisnik verskih objekata u funkciji bogosluženja i crkvenog života, čuvala je ove svetinje vekovima i nema razloga ni opravdanja da se danas barokni ikonostasi menjaju. Enterijer crkvenog objekta, uključujući i crkveni mobilijar, može da nosi pečat današnjeg vremena, ali samo kada se zidaju novi hramovi!"

Videćemo da li će ga poslušati vlasnici i korisnici verskih objekata. ¶

ROBERT ČOBAN

Nebo iznad tebe

Tokugava, Nobunaga, Tojotomi, Micunari, neki su od istorijskih likova pomoću kojih Nenad Simić u knjizi *Samuraji, odjeci ratničkog sna* (izdavač Zlatno runo, Beograd) opisuje uspon i pad ove vojničke, najvažnije klase feudalnog Japana, čije pripadnike većinom zamišljamo onako kako smo ih videli u filmovima

KO SU ONI U STVARI: Nepoznati samuraji
Fotografije: iz knjige *Samuraji odjeci ratničkog sna*

Sa sedamdeset bitaka iza sebe, iz daljine je mogao da oseti puls svog neprijatelja. Nije davao naredbe iz štaba, iskustvo mu je govorilo da prave vojskovođe nikad ne pobeđuju komandujući iz pozadine. Ovako je čuveni Iejasu Tokugava vodio okupaciju grada Osake 1615. godine, koja će izmeniti istoriju samuraja, ratničke klase Japana.

Tokugava je kao dete bio u ratnom zarobljeništvu. Život lišen ljubavi i porodičnog okruženja formirao je osobine koje su postale uzvišeni samurajski ideal: beskrajno strpljenje i čelična suzdržanost. Za Tokugavu se kaže da je pojeo kolač koji su za njega prethodno umesili Nobunaga Oda i Hidejoši Tojotomi, veliki samuraji koji su se tokom pet vekova feudalnih borbi nametnuli kao državotvorci.

Navedena priča o uzvišenim ratnim uzorima jedna je od bezbroj koje se vezuju za samuraje i njihove osobine.

ASKETA I RASIPNIK

Kaže se da je istinski produhovljena osoba ona koja ima nepokolebljivu veru u sebe i u stanju je da je realizuje čak i u svojim najjednostavnijim mislima i svakodnevnim poslovima. Hidejoši Tojotomi je bio oličenje ideje da se kvalitet samuraja ogleda i u najmanjim postupcima. Kada je stupio u Nobunaginu vojsku, dobio je zadatak da ispred gospodarevih odaja poslaže slamnate sandale koje su svi morali da skinu na ulazu. Hidejoši je Nobunagine sandale zavukao ispod kimona na svoje grudi i tako ih zagrejao. Nobunaga je primetio da su sandale prijatno tople, a kada je čuo od Hidejošija šta je ovaj uradio, uzeo ga je za svog ličnog pratioca. Dokazao je da zna kako da beznačajnu dužnost obavlja revnosno i sa žarom, što je odlika samuraja.

Tokugavinom pobedom u opsadi Osake počinje period od dva i po veka mira nazvan po njemu. Osnovao je šogunat Edo na teritoriji današnjeg Tokija, sa složenim mehanizmom vladanja, samodovoljno društvo izolovano od ostatka sveta. Pojedini eksperti tvrde da je današnji privredni i ekonomski rast Japana upravo posledica discipline i organizovanosti koje potiču iz tog vremena. Tokugavina

uvek je vedro

pobeda donela je dobrostojećim samurajima još veće bogatstvo. Živeli su u okrugu svojih daimjoa, dobijali su godišnja primanja u određenim količinama pirinča. Provodili su vreme u letargičnim revijalnim takmičenjima u mačevanju i mečevima đijuđice, sokolarstva i streličarstva, plesali plesove No, sprovodili čajne ceremonije i beskonačne bankete na kojima bi se prisećali podviga predaka. Sastavljali su lošu kinesku poeziju ispod trešnjinog drveća. Oni bogati zbog duboko ukorenjenog prezira prema novcu postajali bi ekstravagantni. Bili su u stanju da potroše čitavo bogatstvo na oštricu iskovanu pod rukom vrhunskog majstora. Međutim, kako nisu navikli na rad, počeli su da se zadužuju kod sve moćnije trgovačke klase. Osiromašili su, ali su zadržali svoj uticaj.

Čuveni samurajski spis *Hagakura* kaže da samuraj nosi čačkalicu u ustima čak i kad nije jeo. On je častan u nemaštini i rasipan u bogatstvu. Ima neke suptilne vrline u tome što novac ne određuje ponašanje samuraja. Samuraj ne otkriva svoje slabosti tako da ga novac, i kad ga ima i kad ga nema, ne određuje. Ponos ratnika nikako se nije temeljio na činjenici šta je on materijalno stekao, već kakva je ličnost postao.

Poštovanje sopstvene vrednosti bila je izražena crta samurajskog ponašanja koja im u miru nije dozvoljavala da se odaju lenstvovanju. Podsećali su na atletičare koji se naporno spremaju za nastup koji možda nikad neće doći. Uz mnogobrojne borilačke veštine, trenirali su i svoj duh. Posvećeni kontemplaciji, razvili su ratničku filozofiju bušido kodeks. U Tokugava periodu usvajaju neokonfucijanističku filozofsku doktrinu, pomoću koje su ostavili jak uticaj na moral i politiku, i zadržali neophodno strahopoštovanje o sebi među stanovništvom. Ličnim primerom propovedali su bušido načela i od ratnika postajali su političari, vešti u večitim političkim previranjima u šogunatu.

I RATNIK I UMETNIK

Izreka kaže da nijedno ljudsko biće nije usamljeno kao samuraj, a najusamljeniji od svih je ronin. Pojedini samuraji su posle pada gospodske kuće kojoj su služili postajali lutajući samuraji ronini, bez stalne službe i utočišta. Ronin je "čovek talasa", ratnik lutalica koji se u idealnom slučaju bori za prava slabijih. Plašili su ih se jer su bili željni avantura a nimalo nisu marili za sopstvenu bezbednost. Za običan narod ronin je zastrašujući čovek jer nigde ne pripada i živi samo po svojim načelima, a za izvršnu vlast oni su bili opasnost jer su imali svoj doživljaj pravde, koji nisu mogli da predvide.

Kada je Tokugava u bici kod Sakigahare zarobio Išidu Micunara, očekivalo se da će ovaj izvršiti harakiri, uobičajen način umiranja za ratnike njegovog ranga. Ipak, Išida je želeo da svoje neprijatelje još malo namuči. Pred pogubljenje je zatražio šolju čaja. Zaprepašćeni vojnici ponudili su mu urmu. Išida je odbio rekavši da bi to moglo da mu prouzrokuje probleme u varenju. Na pitanje kako čovek pred pogubljenje može da misli o varenju, odgovorio je: "Čovek nikada nije u potpunosti siguran šta će se dogoditi sledećeg momenta, pa stoga dok diše, treba da vodi računa o sebi."

Samuraj je i oštar ratnik i suptilan umetnik. Čuveni pesnik i autor *Hagakure* Jamamoto Cunetomo odsecao je glave jednim udarcem mača, ali je jednako posvećeno pisao haiku i waka poeziju. Samuraj je surov ali i milosrdan. Kada je umro čuveni ratnik Šingen Takeda, njegov zakleti neprijatelj Kenšin žalio je zbog gubitka najboljeg od svojih neprijatelja.

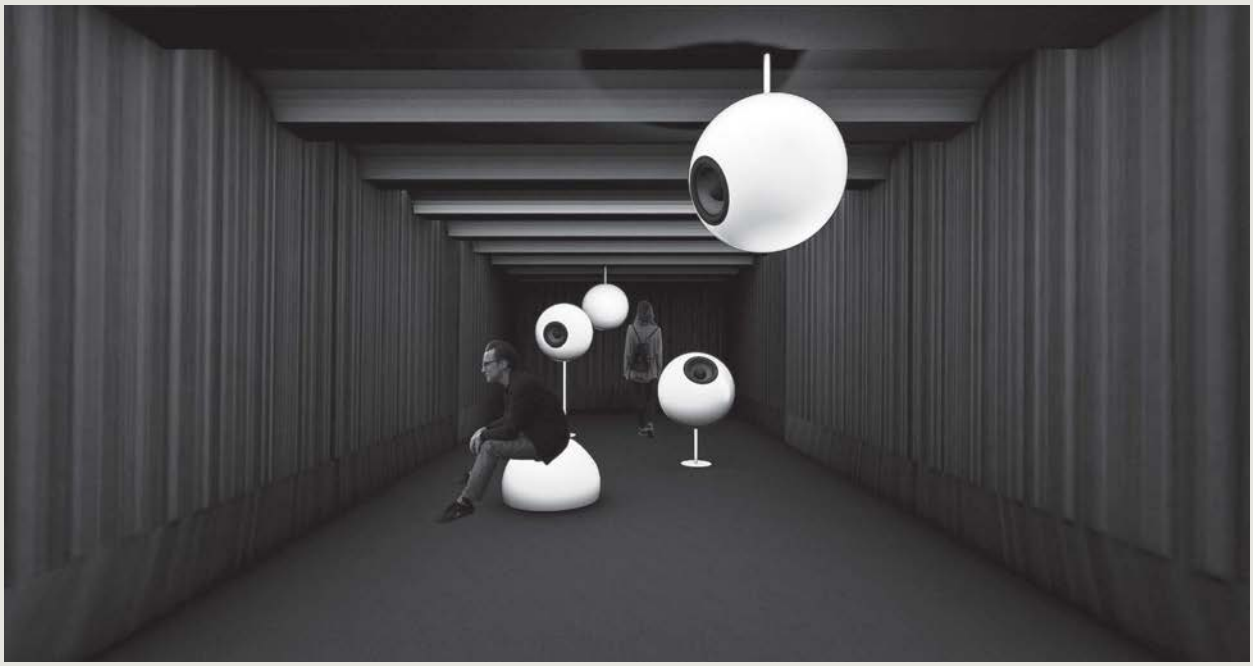
Samuraj uvek vlada sobom i uvek je pribran, ali onog trenutka kada se odluči na osvetu ili ritualno samoubistvo, postaje fatalista. Ista veština koja ih je budističkim principom "akcije u mirovanju" držala u meditativnoj usredsređenosti na jedan objekat i na distanci od efemernih pojava, sada usmerava njihovu pažnju na predmet mržnje koji je uvredio njihovu čast. On će se osvetiti a da ga mržnja ne sažeže. Zato učitelj Ošio kaže samurajima: "Udaraj kao munja, budi snažan kao grmljavina, ali zapamti da je nebo iznad tebe uvek vedro." Samuraj nikad ne pristaje na kompromise jer kako kaže Jamamoto Cunetomo: "Ja sam otkrio da je put samuraja – smrt." Smrt je zalog njegove hrabrosti i etičke superiornosti.

Nakon Meiđi restauracije (1868) ukinut je šogunat, vraćeno carstvo a dva miliona samuraja je raspušteno. Samuraji koji su se dva i po veka duhovno i fizički usavršavali pripremajući se za bitku koja nikad nije došla, polako su se utapali u obično stanovništvo. Doživeli su tragediju da budu prevaziđeni. Pa ipak, njihov duh i učenja su preživeli.

Odjeci japanskog kodeksa ratovanja bušida osetili su se u Japansko-kineskom ratu, Japansko-ruskom ratu, ali i u Drugom svetskom ratu u ponašanju japanskih pilota, kamikaza. U velikim kompanijama poput Sonija, Honde, Micubišija oseća se samurajski gen. Otpornost radnika na pritiske, usredsređenost na zajednički cilj, njihova velika dela, nastali su iz čelične discipline i uverenja koje su vekovima poštovali samuraji. ¶

NEVENA MILOJEVIĆ

Potencijali super sistema

NOVE DIMENZIJE: Aerosonar
Foto: Centar za promociju nauke

Preplitanje veštačke inteligencije i umetnosti nije avangarda, ali jeste nešto što najavljuje nove mogućnosti oba ova aktera

Izložba *Inteligencija IQ*, centralni događaj *art+science programa* manifestacije koja je prošlog meseca održana peti put, predstavlja praktično pojašnjenje nove pojave koja se dešava između nauke i umetnosti, a kojoj je bilo posvećeno i najnovije izdanje manifestacije *art+science programa,* održano ovog septembra na više beogradskih lokacija.

Dobrivoje Lale Erić, inicijator ovog programa Centra za promociju nauke, gde je rukovodilac sektora za međunarodnu saradnju, podseća "da su nauka i umetnost u dosluhu i korelaciji, praktično od velikog iskoraka prirodnih nauka krajem 19. i početkom 20. veka, kada su pojedini važni i intrigantni avangardni pokreti u umetnosti bili direktno inspirisani tada aktuelnim naučnim istraživanjima", kao i da "ovo ni u čemu nije avangardan pristup niti na globalnoj sceni, gde se ovakve kolaboracije realizuju decenijama unazad, niti kod nas gde se fantastični pojedinci i timovi bave srodnim pristupom takođe veoma dugo."

Rezultat saradnje nauke i umetnosti su, kaže Dobrivoje Erić, alternativni ali istinski pogledi. "Istinski zato što su zasnovani na činjenicama, rezultatima i postojećem znanju, a alternativni zato što teže kritičkom promišljanju i doživljaju sveta." Tako je, na primer, na izložbi *Inteligencija IQ* prikazan rad *Digitalna molitva* Kristine Tice, nastao na osnovu baze podataka od više hiljada digitalnih reprodukcija pravoslavnih ikona, na osnovu kojih je nastala nova slika – AI ikona 21. veka, a rad *Aerosonar* je baziran na sonifikaciji podataka o zagađenju vazduha u Beogradu. Multidisciplinarni autorski tim je počeo istraživanje, kaže Erić, "upravo u jeku krize i javne polemike u vezi sa zagađenjem vazduha u Beogradu tokom prethodne zime. Iako je zagađenje vazduha pojava koju smo svi i te kako osetili – a mnogi nažalost i *videli* – ideja autora je bila da se ta pojava oseti drugim čulom, što je u ovom slučaju sluh. Na prvom mestu, rad se bavi urgentnom društvenom temom koja u sebi nosi elementarni naučni sadržaj neophodan za razumevanje procesa, uzroka i posledica. Na drugom mestu, uloga umetnika u razvoju umetničko-naučnih radova je takođe centralna pošto nam omogućava da različite teme doživimo iz veoma posebne, subjektivne pozicije (naspram najčešće nerazumljivog ili suvoparnog naučnog i medijskog diskursa), što se pokazuje kao izrazito inspirativno i pokretačko za publiku, ne samo u kontekstu radova već i teme kojom se bavi. Konačno, sami radovi u sebi nose vrednosti i znanja koja u njih unose svi koji učestvuju u njihovom nastanku, a koji su zasnovani na potvrđenim činjenicama i rezultatima (ili barem onima koji su dostupni u trenutku njihovog nastanka), odnosno savremenim umetničkim praksama."

Teme predstavljenih radova variraju od pitanja šta je to uopšte AI, gde je sve ima i u čijem je vlasništvu, do prvog koraka ka njenom prihvatanju – *zašto* je nešto veštačka inteligencija a ne aplicirani softver kakvi se koriste decenijama unazad. "Sa neke najšire i pozitivističke strane gledano, a imajući u vidu neverovatne mogućnosti koje su u igri, upotreba veštačke inteligencije u umetničkim projektima ili različitim sferama kreativnosti može generisati ili inspirisati potpuno nove pojavne i kolaborativne forme. Ovde nije reč o umetnosti radi umetnosti, već o aktuelizaciji društvenog trenutka, normi u kojima (ne)svesno funkcionišemo, odnosno vrednosti koje oblikuju svet i naše okruženje. Nešto poput foto-

ISTINSKI POGLEDI: Dobrivoje Lale Erić
Foto: Ivan Zupanc

grafije u drugoj polovini 19. veka, filma između dva svetska rata ili masovne digitalizacije u poslednjoj četvrti 20. veka. AI je istovremeno i pomalo od svega ovoga i štošta drugo što nije jednostavno pojmiti, ali ponajpre supersistem koji povezuje milione – ljudi, podataka, bitova – sa neograničenim umetničkim potencijalom."

Razlike između nauke i umetnosti niko ne dovodi u pitanje, ali to nije opravdanje da se ne istakne ono što je između, ljudi koji ih čine i stvaraju, a koje vode slični ili čak isti porivi, ciljevi i inspiracije, istraživački duh i žeđ za (sa)znanjem, kaže Erić. "Nemojte da mislite da, sa druge strane, naučnici ne nose umetnost u sebi. Sam čin inicijacije, pokretanja nečeg novog, stvaranja na granici fikcije i realnosti, vere u sebe i stalnog preispitivanja sadrži u sebi klicu umetničkog. U mnogo čemu, i umetnički i naučni pristupi imaju veoma slične procese i etape, no njihove početne i krajnje tačke su nesumnjivo bitno različite. Tamo gde stoji nešto metafizičko, tu je teorema ili premisa, a tamo gde imamo objektivan rezultat ili teoriju, stoji subjektivna vizija drugačije realnosti. Obe su, međutim, sasvim legitimne jer odgovaraju i na okvire sveta u kome živimo, ali i na duhovne, kontemplativne i saznajne potrebe svakog od nas."

Teško je precizirati gde se sve veštačka inteligencija danas nalazi i gde se sve s njom možemo sresti, ali upravo pokazano preplitanje nauke i umetnosti ukazuje da nije pogrešno reći da je sveprisutna, da ima neverovatan potencijal i da je super-tehnologija koja nas stalno prati, ali je i korak ispred u mnogo čemu. ¶

SANJA LJUMOVIĆ

Mešavina lica i sećanja

Kako je Solun postao kosmopolitski grad i kako su ga njegovi stanovnici menjali i prilagođavali sebi

Solun (Thessaloniki), glavni grad Severne Grčke, jedan je od najstarijih evropskih gradova. Iza sebe ima skoro 24 veka neprekidnog urbanog života i razvoja, tokom kojih su se jedna na drugu naslanjale brojne kulture i civilizacije ostavljajući za sobom osim svojih spomenika i – svoje duhove.

Pre 2340 godina, makedonski kralj Kasandar ujedinio je 17 malih okolnih gradova u jedan i dao mu ime po svojoj nevesti, sestri Aleksandra Velikog, Tesaloniki. Nije tada mogao ni da sanja da će geografija i istorija ovaj novi lučki grad u narednim vekovima pretvoriti u važan geostrateški ključ Balkanskog poluostrva, da će Solun neprestanom i dinamičkom evolucijom proći mnoge istorijske faze kako bi danas, sa 1,3 miliona stanovnika, postao balkanska i mediteranska kosmopolitska metropola iz prethodnih vekova.

KAO SA RAZGLEDNICE: Pogled s mora
Fotografije: George Stamkos

IZBEGLIČKA MAJKA

"Ovaj grad je pun duhova!" napisao je jedan od malobrojnih solunskih Jevreja kad se 1945. vratio iz Aušvica u Solun, u poređenju sa predratnim – neprepoznatljiv. Samo za nekoliko nedelja 1943. godine ovaj grad je izgubio 93% svoje velike jevrejske zajednice, od koje je oko 45.000 ljudi vozovima odvezeno uglavnom u Aušvic. Bili su to ljudi koji su živeli u Solunu od vremena kada je Kolumbo otkrio Ameriku, kada su kralj Ferdinand i kraljica Izabela masovno proterali Jevreje Sefarde iz Španije, a oni našli sklonište u tadašnjem Otomanskom carstvu. Pošto je izgoreo u velikom požaru 1917, kao Feniks se ponovo rodio iz pepela, opet je promenio stanovnike i fizionomiju, i od istočnjačkog i otomanskog dobio sve karakteristike modernog grada.

Kad je 1923. godine u Lozani potpisan sporazum kojim je predviđena obavezna razmena stanovništva između Grčke i Turske, Solun je napustilo oko 50.000 muslimana, uglavnom Turaka. Na njihovo mesto stigle su stotine hiljada grčkih pravoslavnih izbeglica iz Male Azije, uglavnom iz Konstantinopolja (Istanbula), Smirne i sa Crnog mora, iz istočne Trakije i Bugarske, dajući Solunu karakteristike "izbegličke majke" i »

Rimska agora

izbegličkog glavnog grada. U Solunu su tada uništeni skoro svi minareti i muslimanska groblja, da ne podsećaju na turski period. Stare vizantijske crkve koje su turski okupatori pretvorili u džamije ponovo su postale crkve. Mnoge Jevreje koji su do kraja 19. veka činili većinu stanovništva, proterali su nemački nacisti u koncentracione logore smrti u Poljskoj. A posle Grčkog građanskog rata, koji se nastavio na Drugi svetski rat, u Solunu su se naselile hiljade Grka iz okolnih u ratu spaljenih sela, koji su osim svežih ožiljaka od bratskih noževa, sa sobom u grad doneli sav svoj bol, svoje snove, ali i provincijalizam. Posle deset godina rata i krvi, počeo je "hladni rat" (1945–1990), u kome je ovaj grad postao nacionalno i etnološki skoro sasvim grčki, ali i introvertan. S obzirom da se 70 kilometara severno od njega nalazila granica jednog sasvim drugog i "neprijateljskog" sveta, takozvanog Komunističkog bloka, Solun je dobio ulogu pograničnog grada.

Posle 1990. godine, nakon sloma Istočnog bloka i ratova u bivšoj Jugoslaviji, sve se to promenilo. U početku su stigle desetine hiljada izbeglica iz bivšeg Sovjetskog Saveza, od kojih je polovina bila grčkog porekla. Zajedno s njima emigrirali su mnogi Gruzijci, Jermeni, Rusi i Ukrajinci, stvarajući novu "post-sovjetsku" pravoslavnu zajednicu. Desetine hiljada Albanaca i manjinskih Grka iz Južne Albanije prebegli su i preko planina, često goli i bosi, stigli u gostoljubivu solunsku luku. Takođe, nahrupili su i mnogi balkanski migranti, uglavnom iz Bugarske, Rumunije, Srbije i Bosne, dodajući Solunu nove karakteristike balkanskog grada. Poslednje decenije, u Solun su stigle i izbeglice iz Sirije, ali i iz drugih ratom uznemirenih zemalja Bliskog istoka i Afrike. Političke izbeglice Erdoganove Turske su već bile tu. Kinezi, videvši strateški položaj solunske luke, još su devedesetih instalirali svoju "kinesku četvrt" u zapadnom delu grada. Izraelci kupuju stare višespratnice u centru i renoviraju ih, dok ruski biznismeni kupuju hotele u prigradskim primorskim delovima u turističke svrhe.

STARI DUHOVI

Tako je Solun postao kosmopolitski grad. Izmešale su se različite civilizacije, kulture, muzika, kuhinje, mirisi začina i ljudske fizionomije i arhaična sećanja. Krčkaju se u multikulturalnom solunskom kazanu stvarajući nove ukuse i poslastice, mešavinu novih i starih civilizacijskih kompozicija sa posebnom lokalnom kulturom koja je istovremeno mediteranska i balkanska, evropska i azijska, ali i ekumenska. Svi se oni mešaju sa lokalnim grčkim Tesalcima i ostacima nekada procvetale i najbrojnije jevrejske zajednice, čineći tako novi identitet Soluna.

Njegovi stari duhovi prešli su u urbanu legendu da tamo šapuću svoje priče onima koji umeju da ih čuju. Otud, ko god je imao priliku da provede neko vreme u Solunu, ne može a da ne primeti da ovaj grad odiše nekom čudnom, slatkom melanholijom dok kao neka senka puže po oronulim zgradama iz šezdesetih, klizi preko antičkih zidina ili stoji zaleplje-

na u bojama skarabeje na crvenim zidovima vizantijskih crkava, napuštenih džamija, otomanskih česmi ili jevrejskih trgovačkih arkada. Njen miris se krišom uvlači u nozdrve mušterija kafića na solunskoj obali dok cevče svoj frape uživajući u pogledu na Olimp (koji se nalazi tačno preko puta Aristotelovog trga i Solunskog zaliva) i u nekom od najlepših zalazaka sunca na Egejskom moru.

Solun je poznat po pričama i legendama koje čine mitološki lavirint mističnog lica ovog grada, koje se vešto krije iza onog svakodnevnog, napudranog. O tom mističnom Solunu, prekrivenom mnogim prašnjavim slojevima prošlosti, napisani su odlični tekstovi i knjige. Tako u izvrsnom delu *Solun, grad duhova* (*Thessaloniki City of Ghosts*) veliki britanski istoričar i pisac Mark Mazover piše: "Tridesetih godina 20. veka duh svetog sufija Musa Babe je povremeno viđan kako luta u blizini svoje grobnice u Gornjem Gradu (Ano Poli). Čak i danas vlasnici kuća sanjaju ponekad kako ispod njihovih podruma leže Turci janjičari i vizantijske nekropole. Pišu se priče o rimskim katakombama, o tragičnim ljubavima i nemirnim dušama koje kao aveti i dalje žive u oronulim napuštenim jevrejskim vilama pokraj mora. Kruže priče o zakopanom jevrejskom blagu koje čuvaju duhovi njegovih vlasnika, a koji prevare svakoga ko se drzne da ga traži: razne isterivače đavola, Mosadove agente i bivše naciste, kao i redom sve one koji pokušaju da dođu do dobro skrivenih dragulja, zlata i srebra." Solunski pisac Marios Marinos Haralabous u knjizi *Nepoznata istorija Soluna* napisao je kako u gradu živi oko 500.000 "prizemljenih", što je eufemizam za vampire, znači onih koji su živeli i umrli u Solunu, a posle smrti nisu mogli da napuste sve što su u ovom gradu zavoleli pa su tako zauvek ostali vezani za njega. Piše takođe kako se njihov šapat često može čuti po sokacima oko Aristotelovog trga i u Gornjem gradu...

Proveravali smo i ne možemo reći da Haralabous nije u pravu. ¶

GEORGIOS STAMKOS, MILICA KOSANOVIĆ

Čip, čip, čip pogodi

Znate onu komšinicu ili kolegu koji vas ubeđuju da "Bil Gejc oće sve da nas čipuje". Skoro sve su u pravu, samo nije "gejc" nego Ilon Mask i neće nas čipovati vakcinom već će nam čip umetati direktno u glavu. Sve u okviru njegovog novog projekta Neuralink.

Taj projekat pokrenut je pre četiri godine sa ciljem da napravi tehnološki interfejs za naše moždane aktivnosti. Mali čip ugrađen u glavu snima moždane talase i dešifruje njihovo značenje. Mask je prošle nedelje predstavio šta je do sada ostvareno i to nisu dostignuća za zanemarivanje.

Njegov tim vežbao je na miševima i prasićima. Uspeli su da naprave sliku moždanih aktivnosti, čak i da ih ozvuče. Kada mozak izda naredbu da podignemo ruku, čip na ekranu emituje određeni dijagram, kada se ruka spušta, dijagram je drugačiji. Čitajući te signale, kompjuter može da nam kaže kakve je pokrete osoba pravila. Doduše, ovde se ne radi o ljudima nego o miševima i njihovim šapama.

Još zanimljivije je bilo sa prasetom. Ono je hodalo po traci, čip je beležio aktivnost, a kompjuter je dobio novi zadatak. Da predvidi kako će se mozak ponašati, odnosno kakve će signale slati. I to je uradio prilično precizno, linije su se gotovo poklapale.

Zašto je to bitno? Ukoliko kod čoveka postoji neki problem u komunikaciji između mozga i drugih delova tela, čip bi mogao da preuzme tu funkciju, odnosno da bude posrednik. Recimo da paralizovana osoba poželi da pokrene nogu, a nema nad tim kontrolu. Mozak bi "naredio" takav pokret koji bi čip preveo u digitalnu informaciju i prosledio je drugom čipu koji stimuliše nerve ili mišiće u nozi. Isto bi se postupalo sa veštačkim ekstremitetom, on bi se takođe pokretao voljom a ne nekom drugom mehaničkom komandom.

Čemu onda predviđanje? Pa, da bi se te radnje ubrzale. Ako pomenuta paralizovana osoba poželi da hoda po sobi umesto da razlaže tu radnju na seriju pokreta, dovoljno je da pomisli da želi da dođe do vrata, recimo. Kompjuter prepoznaje nameru i prevodi je u seriju radnji potrebnih za hodanje.

Ovo je samo jedan od načina na koji ova tehnologija može da se koristi. Mask veruje da su implantirani čipovi jedini način da se čovek izbori sa veštačkom inteligencijom koja se ne zamara i svaku radnju obavlja sa zadatom preciznošću. On je na predstavljanju novog čipa kao upotrebnu vrednost, osim gorepomenute, naveo dozivanje tesla automobila ili igranje video-igara. U ovom drugom slučaju motorika nam više ne bi bila ograničavajući faktor, onaj ko brže misli mogao bi bolje da igra od nekoga ko ima brže prste.

Verovatno bi čipovi dobru primenu mogli da pronađu i u sportu, to jest tokom treninga. Čip bi naš servis u tenisu mogao da dovede do savršenstva komandujući mišićima odnosno neuronima kako da se pokreću. Posle dovoljno ponovljenih pokreta telo bi se "naučilo" jer je vrlo verovatno da čipovani sportisti ne bi mogli da učestvuju na takmičenjima zbog elektronskog dopinga.

Ali bi zato odličnu primenu mogli da nađu tamo gde pravila fer-pleja ne važe, recimo u politici. Čime se rešava ključni problem "novih ljudi". Nema potrebe da menjamo postojeće, samo im apgrejdujemo čipove. ¶

PRODAJA & PRETPLATA

ŠTAMPANO IZDANJE

	kurirom [Beograd]	poštom [Srbija]	običnom poštom [Evropa]	avionom [ceo svet]
6 meseci / 26 brojeva	5800 RSD	5500 RSD	110 EUR	170 EUR
12 meseci / 52 broja	11.600 RSD	11.000 RSD	210 EUR	325 EUR

INTERNET IZDANJE

	iz Srbije uplatnicom	iz sveta karticom
1 broj sa PDF-om	—	2,00 EUR
1 mesec / 4 broja sa PDF-om	720 RSD	7,00 EUR
6 meseci / 26 brojeva bez PDF-a	3250 RSD	29,00 EUR
6 meseci / 26 brojeva sa PDF-om	4500 RSD	38,00 EUR
12 meseci / 52 broja bez PDF-a	5375 RSD	46,00 EUR
12 meseci / 52 broja sa PDF-om	7250 RSD	63,00 EUR

Opcija **PDF** podrazumeva i mogućnost preuzimanja fajla u obliku identičnom štampanom izdanju. **ZABRANJENO JE DA VIŠE LICA UPOTREBLJAVA ISTI NALOG.** PDF fajl se daje na ličnu upotrebu registrovanom pretplatniku, fizičkom licu, i **ZABRANJENO JE DISTRIBUIRATI CEO ILI DELOVE FAJLA** bez prethodne pisane saglasnosti NP Vreme doo, Beograd. U sve dinarske cene je uračunat PDV. U sve cene pretplate na štampana izdanja uračunata je poštarina.

Uplatu možete izvršiti lično u prostorijama redakcije, radnim danima od 9.30 do 14.30h.

Ako ne možete doći u redakciju, potvrdu o uplati zajedno sa svojim podacima pošaljite e-mailom na adresu **prodaja@vreme.com**, faksom na broj 011/3238-662 ili poštom na Vreme, Kosovska 17, Beograd, sa naznakom za šta je uplata izvršena. Za internet pretplatu obavezno navesti e-mail za kontakt. Vašu e-mail adresu ne ustupamo trećim licima. Dinarske uplate izvršite u korist NP VREME na račun broj **160-302538-91**.

Za dostavu u inostranstvu, uplata u zemlji se vrši uplatom odgovarajućeg iznosa na naš dinarski račun, u dinarskoj protivvrednosti prema srednjem kursu NBS na dan uplate. Iz inostranstva možete izvršiti uplate za sva naša izdanja pomoću kreditne kartice na internet adresi **http://www.vreme.com/pretplata** ili direktno na naš devizni račun (za detalje obratiti se službi prodaje). Trajanje pretplate na internet izdanje određuje se datumski do isteka poslednjeg dana pred izlazak broja za koji pretplata više ne važi.

DOSTUPNO U DIGITALNOM FORMATU www.novinarnica.net

Usluge internet pretplate na Vreme vrši i *www.novinarnica.net* prema svom cenovniku.

Dodatne informacije u vezi s prodajom i pretplatom: telefonom, radnim danom od 10 do 14h: 011/3234-774 ili e-mailom na *prodaja@vreme.com*

ZDRAV RAZUM

ALEKSANDAR ZOGRAF.

"U PONOĆ, ISPRED HRAMA SE POJAVI VELIČANSTVENO PRIKAZANJE, DOK SU MONAH I NJEGOV UČENIK ČITALI POBOŽNE MOLITVE"...
"IZNENADA, LOVAC JE USTAO I ODAPEO STRELU KOJA SE ZARILA BUDI PRAVO U GRUDI"!
"UZ ZVUK NALIK NA PRASAK GROMA, VIZIJA JE NESTALA"...
OO, GREŠNI ČOVEČE!!! ŠTA SI TO UČINIO?!
"LOVAC JE UKAZAO NA KRVAVI TRAG, KOJI JE VODIO DO MRTVOG JAZAVCA, ZA KOJEG SE VERUJE DA IMA MOĆ DA SE PREOBRAZI U DEMONA"...
CENJENI, MISLIO SI DA, ZAHVALJUJUĆI MEDITACIJI, MOŽEŠ DA VIDIŠ FUGEN BOSATSU. DA JE TAKO, VIDEO BI GA SAMO TI, A NE I JA, BEDNI LOVAC, ČIJE JE ZANIMANJE DA UBIJA, A ODUZIMANJE ŽIVOTA JE, KAŽU, MRSKO BUDI! ONO ŠTO SI VIDEO BILA JE UTVARA KOJA JE NAMERAVALA DA TE OBMANE, MOŽDA I UNIŠTI!

Apoteka

Sunce se promalja kroz roletne, vani su govnjiva vremena. Na prvim borbenim linijama noću u apoteci, danju u rovu, u sobi. Taman krenuo sa intenzivnim pisanjem i zadesi me zaplet bez koga sam mogao. Dosadno je bilo i bez zapleta, da se razumemo, sve to o čemu sam pisao. O slaganju klompi po abecednom redu, po boji i broju, o satu u koga kad često gledaš, usporiš noć, o čajevima i njihovim nazivima na latinskom: Primula officinalis, Thymus serpyllum, Matricaria chamomilla; o apotekarki iz Sivca do koje sad ne mogu, o fiokama kojih ima više od stotinu, i kako mogu žmureći pronaći svaki lek ili nelek, suplement, pelenu.

Nikad mi ne bi palo na pamet da će me u nekom svetu punom strahova zaustaviti pandur sa krokodilskim strahom u očima, da ću mu pokazati propusnicu i voziti kroz pusti grad do radnog mesta, slušajući novi album Igija Popa. Dobar je deda Igi. Pogotovo kad recituje Dilena Tomasa. Koliko god dozvoljavao svojoj mašti na volju u časovima duge izolacije u ruralnoj sredini, kao i na poslu gde sam sam i aseptičan, čudim se. Iako naviknut na tišinu, pustoš, beznađe, na kraju, dosadu.

Foto: Marko Jovetić

Jer, dosadno je na ovom svetu, gospodo. Sto devedeset i druga noć u apoteci. Prokuvanu i opeglanu masku vadim iz džepa, ispadne mi na pod, očepim je klompom. Dovraga. Brojim stanje, prebrojavam kutijice. Zvono me zatekne bez zaštitne opreme. Žena sa maskom i rukavicama. Dodajem 21 ml destilovane vode u prah azitromicina i čitam izveštaj dok mućkam suspenziju. Akutni bronhitis kod deteta, febrilno stanje, pre nedelju imao manju temperaturu, negiraju kontakte iz ugroženih područja, sumnja na kovid 19, urađen bris, roditelji i dete poslati u izolaciju. Dajem majci tog deteta upute. Dodirnem joj slučajno rukavicu. Poprskam alkoholom pult na kome je ostavila novac, novac, kasu, računar, operem ruke, poprskam ih alkoholom, zatim se umijem, zatim se umijem alkoholom.

Poželim da nešto popijem. Zove me lekar, doći će iz bolnice po deset kutija paracetamola. Stavim rukavice, namestim vizir. Fali mi malo energije. Svetski bol me obuzeo. Vrtim kašičicu koju sam prethodno stavio u med, i umesto u usta, zalepim tu kašičicu meda na vizir. Dok perem vizir čuje se zvono. Izlazim bez vizira na šalter, lekar se izvinjava što je zaboravio masku, ništa, dešava se, i ja sam bez opreme, da mu ne objašnjavam sad kako sam zgazio jedinu masku i zalepio med na vizir, dam mu paracetamole.

Pustim opet Igija Popa. Sedim u apoteci sa opranim i dezinfikovanim roze vizirom na glavi, tri je posle ponoći, mrmljam tiho i nerazumno: *Rage, rage against the dying of the light.* Zvono prekida zabavu. Vojnik sa specijalnom maskom u koju kašlje traži jak probiotik. Ne čujem ga dobro zbog ventilatora, a ni on mene jer govorim sebi u vizir, a kad to radim, obavezno mi magla padne na naočare. Znajući da je i dijareja jedan od simptoma jebenog virusa, upitah ga kakvi su simptomi. Sere i povraća i kašlje, i manta ga malo, a vrlo jak momak. Poprskah svoje misli alkoholom.

Pred jutro mi dođe tip u uniformi, ni manje ni više nego potpuno bez zaštitne opreme, ubi ga stomak. Dam mu kombinaciju kapi i tableta da prosvira. Kad se okrenuo, na leđima mu piše: Carina. E, jebiga!

Stiže mi poruka od Milene. Sašila je crnu masku od njenih crnih pamučnih gaća što mirišu na Lavandulae flos. Poslaće je upakovanu po dostavljaču lekova. Ne smem da otvaram poklon dok se, navodno, po teoriji izvesnog naučnika, stručnjaka za kovid 19 koji objavljuje svoje naučne radove na Jutjubu, sunce ne okrene tri puta oko Zemlje, za koju se više ne zna je li elipsa, lopta, kocka ili samo naša puka fantazija. Svet je pun naučnika.

Draže bi mi bilo da je napravila vizir i donela ga. Ali dobro, ona jedina ume da me istinski nasmeje. Nedostaje mi. Jebeno mi nedostaje. Rado bih da je zagrlim i kažem joj kako ništa neće biti u redu, kako će sve otići đavola, kako se sve raspada već decenijama, kako niko nije kriv, kako ćemo svi skončati, kako sam veseo povodom toga, kako su joj grudi tople i kako je san uz njih čudesan. Pričao bih joj o putovanjima na Korčulu stojadinom. O Marku Polu koga sam u snu zvao sa telefonske govornice direktnom vezom. O gradovima koji su daleki i pitomi. Definitivno o dolinama reka i kako sam jednom kao klinac upao u brzak nadomak vodopada. Ona bi se zasigurno smejala. Pričao bih joj i o Helderlinu koga nikad nisam čitao.

Ali, jebeš ga! Ništa od toga. Pretočio bornu kiselinu za spoljašnju upotrebu, poslagao bočice od 50 ml u fioke, dopunio suplemente na policama. Kos iz obližnjeg parka najavljuje kraj smene. Virim kroz šalter prozorče. Grad je pitom, miran. Kosov album je bolji od novog albuma Igija Popa. Večeras opet na stražu. Prva Narodna Apoteka nikad neće pasti!¶

MARKO JOVETIĆ

KEIRA KNIGHTLEY
GUGU MBATHA-RAW
JESSIE BUCKLEY
KEELEY HAWES
WITH RHYS IFANS
WITH LESLEY MANVILLE
AND GREG KINNEAR
Miss 1970
MIS SVETA 1970: POKRETANJE REVOLUCIJE
NEZAVISNE
PO NEVEROVATNO ISTINITOJ PRIČI
U BIOSKOPIMA

MISSION POSSIBLE:
BMW X3 BIZNIS PONUDA.
PRVO PLAĆANJE 4.700€.
KASKO I REGISTRACIJA UKLJUČENI U RATU.
M LJ 5536
BMW PREMIUM FINANCING
Powered by
RENT
LEASING

VREME

Copyright © NP Vreme, Beograd

Upotreba materijala iz ovog fajla u bilo koje svrhe osim za
ličnu arhivu dozvoljena je samo uz pisano odobrenje NP Vreme

PDF IZDANJE RAZVILI: Saša Marković i Ivan Hrašovec

OBRADA: Marjana Hrašovec